

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN
OPLEIDING POLITIEKE WETENSCHAPPEN

Niet geïnteresseerd of niet geïnformeerd?

De registratie van niet-EU-burgers voor de
gemeenteraadsverkiezingen van 2006 in Leuven en
Mechelen

Promotor : Prof. Dr. M. HOOGHE
Verslaggever : Prof. Dr. S. DEPAUW

VERHANDELING
aangeboden tot het verkrijgen van
de graad van Licentiaat in de
Politieke Wetenschappen
door
Marlies STUBBE

academiejaar 2007-2008

Inhoudstafel

Lijst van tabellen	1
Dankwoord	2
Inleiding	3
DEEL 1 Literatuurstudie	6
1. Het stemrecht voor niet-EU-burgers	6
1.1. Volkssoevereiniteit en staatsburgerschap	6
1.2. Het debat over gemeentelijk kiesrecht voor vreemdelingen	8
1.2.1. De jaren '70, '80 en '90: integratiedebat en communautaire conflicten	8
1.2.2. De paars-groene regering Verhofstadt I	11
1.2.3. De paarse regering Verhofstadt II	13
1.2.3.1. Behandeling in de Senaat	14
1.2.3.2. Behandeling in de Kamer van Volksvertegenwoordigers	16
1.3. De uitvoeringsbesluiten	18
1.4. Informatiecampagne en registratie van de kiezers	20
2. Politieke participatie	23
2.1. Sociaal kapitaal	23
2.1.1. Robert Putnam	23
2.1.2. Opkomst van niet-EU-burgers in Nederland: de etnische stem	26
2.2. Voice and Equality	28
2.2.1. Politieke participatie en representativiteit	29
2.2.2. Het Civic Voluntarism Model	30
2.3. Keuze van het theoretisch kader	33
3. Overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen	36
3.1. Interculturele Communicatie	36
3.2. Doelgroepencommunicatie	38
3.2.1. Drempels	39
3.2.2. Allochtonen als doelgroep	41
3.3. Etnocommunicatie: communicatie met allochtone doelgroepen	44
3.3.1. Segmenteren en betrekken van de doelgroep	44
3.3.2. Kenmerken van de communicerende overheid	46
3.3.3. Mediamix	46
3.3.4. Formulering van de boodschap	50

3.3.5. Sleutelfiguren en intermediairs	53
3.4. Conclusie: laagdrempelige overheidscommunicatie	53
DEEL 2 Onderzoek in Leuven en Mechelen	56
4. Informatiecampagne in Leuven en Mechelen	58
4.1 Gemeentelijke verschillen in registratie van niet-EU-burgers	58
4.2. Laagdrempelige overheidscommunicatie in de praktijk	61
4.3. Leuven	62
4.3.1. Informatiecampagne	63
4.3.2. Draagvlak	66
4.3.3. Laagdrempeligheid	67
4.4. Mechelen	70
4.4.1. Informatiecampagne(s)	71
4.4.2. Draagvlak	75
4.4.3. Laagdrempeligheid	79
4.5. Leuven en Mechelen vergeleken	81
5. Onderzoek bij stemgerechtigde niet-EU-burgers in Leuven en Mechelen	84
5.1. Beschrijving van het onderzoek	84
5.2. Operationalisering van het theoretisch kader	85
5.3. Resultaten van het onderzoek	88
5.3.1. Redenen voor (niet-)deelname	89
5.3.1.1. Redenen voor participatie	89
5.3.1.2. Redenen voor niet-participatie	90
5.3.2. Meninge n over het stemrecht voor niet-EU-burgers	92
5.3.3. Informatie over het stemrecht	94
5.3.3.1. Leuven	94
5.3.3.2. Mechelen	96
5.3.3.3. Vergelijking Leuven – Mechelen	99
5.3.3.4. De rol van verenigingen in informatieverspreiding	100
5.3.4. Issue engagement: een stem tegen extreemrechts?	101
5.3.5. Politieke betrokkenheid	103
5.3.5.1. Interesse voor politiek	104
5.3.5.2. Kennis van politiek	108
5.3.5.3. Partijidentificatie	110
5.3.5.4. Gevoelens van politieke machteloosheid	113

5.3.5.4.1. Vertrouwen in het politieke systeem	113
5.3.5.4.2. Vertrouwen in politici	115
5.3.5.4.3. Luisteren politici naar allochtonen?	118
5.3.5.5. Politieke betrokkenheid en deelname aan de verkiezingen	121
5.4. Kritische bedenkingen bij het onderzoek	123
5.5. Besluit	125
Niet geïnteresseerd of niet geïnformeerd? Algemeen besluit	127
Referenties	132
Bijlage 1. Lijst interviews campagne Leuven en Mechelen	139
Bijlage 2. Vragenlijsten campagne-interviews schepenen	140
Bijlage 3. Interview met Bart Somers	143
Bijlage 4. Lijst interviews respondenten Leuven en Mechelen	156
Bijlage 5. Vragenlijst stemgerechtigden	157
Bijlage 6. Voorbeelden van interviews met respondenten	161
Bijlage 7. Brief stad Leuven aan niet-EU-burgers	
Bijlage 8. Folder Vlaams Minderhedencentrum	
Bijlage 9. Folder Spirit	

Lijst van tabellen

Tabel 1. Opkomst van buitenlandse kiesgerechtigden in 2006

59

Professor Dr. Hooghe, voor de goede raad
en om me met beide voeten op de grond te houden,

Mama, mijn HELDIN (en meer woorden maak ik er niet aan vuil),
Papa, voor het kritisch nalezen van de teksten en het papa-zijn,
Joke, voor de chocotoffs en de brownies,
Domien, voor het middageten in het park waarna ik me weer aan het werk zette,
Merel, voor het er-zijn, het pizza eten in de tuin en nog zo veel meer,
Alle andere vriendinnen, voor het even-niet-aan-de-thesis-denken,
De toptypisten: Annelore, Els, Geert, Linda, Mama, Merel, Rachel, Roos en Tina,
Anne, voor de steun en de korte deadlines,

Alle mensen uit Leuven en Mechelen die meewerkten aan het onderzoek
– zonder jullie zou deze thesis er niet zijn,

Bedankt.

Inleiding

In het voorjaar van 2004 werd de wet op het zogenaamde ‘migrantenstemrecht’ goedgekeurd. Die verleende gemeentelijk stemrecht aan niet-EU-burgers die reeds vijf jaar wettelijk in het land verblijven. De totstandkoming van deze wet ging gepaard met hevige debatten. Vooral de Vlaamse liberalen, toenmalige meerderheidspartij, waren fel tegen het voorstel gekant. De wet kwam tot stand met een alternatieve meerderheid. Dit zorgde bijna voor een regeringscrisis. In de nasleep van deze debatten verzeilde de liberale partij zelf in een crisis. Het migrantenstemrecht bleef zo een gevoelig onderwerp.

Om te kunnen deelnemen aan de verkiezingen van oktober 2006, moesten niet-EU-burgers zich vóór 31 juli van dat jaar inschrijven op de kiezerslijst. In Wallonië en Brussel lanceerden de Gewestregeringen een campagne om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. In Vlaanderen werd dit overgelaten aan de gemeentebesturen. Toen begin augustus 2006 de relatief lage opkomstcijfers bekend werden, ontspoon het debat tussen voor- en tegenstanders zich opnieuw. De voorstanders van het stemrecht beweerden dat niet-EU-burgers onvoldoende geïnformeerd werden door de lokale overheden. Zij beschuldigden de tegenstanders van het stemrecht ervan op die manier de uitvoering van de wet tegen te gaan. Ze werden daarin gesterkt doordat in Vlaanderen de registratiecijfers verschilden tussen de gemeentes. Tegenstanders dan weer zagen in de lage opkomstcijfers de bevestiging van wat ze steeds beweerd hadden: niet-EU-burgers zouden niet geïnteresseerd zijn in hun stemrecht. De wet op het ‘migrantenstemrecht’ was bijgevolg nutteloos.

Op deze laatste discussie willen we in deze eindverhandeling ingaan. Onze onderzoeksvraag luidt als volgt: welke factoren bepaalden of niet-EU-burgers zich lieten registreren voor de gemeenteraadsverkiezingen? Vanuit ons theoretisch kader vertaalden we ‘interesse’ naar ‘politieke betrokkenheid’. Onze onderzoeksvraag werd dan specifiek: kunnen we de registratie van niet-EU-burgers verklaren door politieke betrokkenheid? Of is die eerder te verklaren door de informatie die zij al dan niet ontvingen?

We voerden een onderzoek uit in Leuven en Mechelen. In beide steden wilden we nagaan welke initiatieven de stad en het middenveld ondernamen om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. Gezien de politieke discussie die gevoerd werd, wilden we ook onderzoeken of de partijpolitieke constellatie in beide steden mede bepaalde hoe

de informatieplicht werd ingevuld. We interviewden leden van het stadsbestuur en middenveldorganisaties in beide steden.

Verder namen we interviews af, zowel in Leuven als in Mechelen, interviews af bij stemgerechtigde niet-EU-burgers. Van hen wilden we weten of en hoe zij informatie over het stemrecht ontvingen. Daarnaast peilden we naar hun politieke betrokkenheid. We onderzochten ook of ‘een stem tegen extreemrechts’ een motivatie was om deel te nemen aan de verkiezingen.

De zoektocht naar niet-EU-burgers die wilden deelnemen aan ons onderzoek, bleek moeilijk. Daarom voerden we een kwalitatief onderzoek uit, in plaats van een eerder voorzien kwantitatief onderzoek. Niet alle verenigingen die we aanspraken, wilden meewerken, en niet alle mogelijke respondenten bleken even enthousiast. We begonnen ons af te vragen of de ‘bereikbaarheid’ van deze doelgroep ook niet kon meespelen in de verklaring voor participatie (‘bereikbaarheid’ was toen nog een vaag concept). We werden in deze gedachte versterkt door onze campagne-interviews. Uit deze interviews bleek dat de informatiecampagnes in Leuven en Mechelen verschilden, zowel wat betreft de ‘hoeveelheid’ informatie die verspreid werd, als de wijze waarop dat gebeurde. Door deze vaststelling kwamen we tot een bijkomende vraagstelling: is misschien niet alleen de hoeveelheid informatie belangrijk, maar ook de *manier waarop* die informatie gegeven wordt? Met andere woorden, welke boodschap wordt gegeven, over welke onderwerpen wordt er gecommuniceerd, via welke media, uit welke bron? Zo kwamen we terecht in de literatuur rond overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen. Daar kwam vaak het concept ‘laagdrempeligheid’ naar voren.

Doorheen het onderzoek werd dus duidelijk dat onze vraag naar politieke participatie geen of/of- vraag was: politieke betrokkenheid leek ons in deze belangrijk, maar informatie kan ook inspelen op die politieke betrokkenheid. Beide kunnen dus complementair zijn. Ons onderzoek probeert een antwoord te vinden op de volgende vragen: hoe verliep de informatiecampagne in de steden Leuven en Mechelen? Was de informatieverspreiding laagdrempelig? Kunnen we daarmee de registratiecijfers in beide steden verklaren? Ontvingen onze respondenten informatie? Zo ja, uit welke bron? Hoe beleefden ze de informatie? Heeft de ontvangen informatie een invloed op de registratie van onze respondenten? Welke waren de motivaties voor hun (niet-)registratie? Hoe zat het met de politieke betrokkenheid bij onze respondenten? Had dit een invloed op hun beslissing tot deelname aan de verkiezingen?

We beperken ons in deze verhandeling tot de registratie van niet-EU-burgers voor de gemeenteraadsverkiezingen. Wanneer we het in deze eindverhandeling over niet-EU-burgers hebben, bedoelen we daarmee de vreemdelingen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie, die stemgerechtigd zijn voor de Belgische gemeenteraadsverkiezingen. We kozen ervoor om de EU-burgers (niet-Belgen uit een land van de Europese Unie) terzijde te laten: zij konden reeds in 2000 deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen. Bovendien moeten zij niet aan de verblijfsvoorwaarden voldoen zoals dat voor niet-EU-burgers het geval is. Als we het in de volgende hoofdstukken over allochtonen hebben, bedoelen we hiermee de bevolking van buitenlandse herkomst, al dan niet met de Belgische nationaliteit.

Het eerste deel van deze eindverhandeling is een literatuurstudie. In een eerste hoofdstuk beschrijven we hoe het migrantenstemrecht tot stand kwam. We willen aantonen dat de wet fel gecontesteerd was. Ook beschrijven we hoe de uitvoering van de wet verliep. In het tweede hoofdstuk komen twee theorieën over politieke participatie aan bod. We behandelen vooreerst de theorie van het sociaal kapitaal, daarna bespreken we het ‘Civic Voluntarism Model’. We besluiten met een argumentatie voor het theoretisch kader van ons onderzoek. In hoofdstuk drie bespreken we de literatuur over overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen.

Het tweede, empirische deel van deze verhandeling omvat de hoofdstukken vier en vijf. Dit deel bespreekt het onderzoek dat we uitvoerden in Leuven en Mechelen. Hoofdstuk vier behandelt de informatiecampagnes in beide steden. We bespreken de concrete campagnes en vragen ons af of die laagdrempelig waren. We onderzoeken ook of politieke variabelen een invloed hadden op de invulling van de informatieplicht. Tot slot leggen we de relatie met de registratiecijfers in beide steden. Hoofdstuk vijf behandelt het onderzoek dat we uitvoerden bij onze respondenten. Zoals eerder vermeld, peilden we naar politieke betrokkenheid en ontvangst van informatie. We proberen te achterhalen of die variabelen een invloed hadden op de registratie bij onze respondenten. Ten slotte formuleren we in ons algemeen besluit een antwoord op onze onderzoeksvraag.

DEEL 1. Literatuurstudie

In dit eerste deel van onze eindverhandeling bespreken we het theoretische kader voor ons onderzoek. Vooreerst gaan we in op de totstandkoming van het stemrecht. Daarna behandelen we de literatuur over politieke participatie. Ten slotte komt de literatuur betreffende overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen aan bod.

1. Het stemrecht voor niet-EU-burgers

In de onderstaande paragrafen willen we weergeven hoe het stemrecht voor vreemdelingen in de wetgeving terechtgekomen is. Het is niet onze bedoeling om een inhoudelijke analyse van de debatten weer te geven. We willen hier alleen aantonen dat het migrantenstemrecht lang een heikel dossier is geweest in de Belgische politiek. De kloof tussen voor- en tegenstanders was diep. Ook na de bekendmaking van de registratiecijfers ontspon het debat zich opnieuw.

We beschrijven achtereenvolgens de politiek-filosofische achtergronden van het debat, de ontstaansgeschiedenis van het stemrecht voor vreemdelingen, de reacties op de inschrijvingen voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 en de discussie over de resultaten van de verkiezingen. Voor de periode tot 1998 baseren we ons hiervoor op het proefschrift van Dirk Jacobs.¹ De periode 1998-2006 beschrijven we aan de hand van media-artikels en parlementaire documenten. De website van de heer Jacobs was hierbij een goede gids.²

1.1. Volkssoevereiniteit en staatsburgerschap

Het debat over kiesrecht voor vreemdelingen betreft eigenlijk de vraag of kiesrecht al dan niet gekoppeld moet blijven aan staatsburgerschap. Sinds de 19de eeuw wordt het volk gezien als soevereine macht. Machtsuitoefening is dus alleen maar legitiem als ze ontleend is aan ‘het volk’. Dit principe van volkssoevereiniteit werd de basis van de

¹ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek. Het parlementair debat omtrent kiesrecht voor vreemdelingen in Nederland en België (1970-1997)*, Gent, Academia Press, 1998, 312 p.

² D. JACOBS, *Stemrecht voor migranten*, 2007 (01.04.08, Jacobs: <http://users.skynet.be/sky60553/#RECENT>).

liberale democratie.³ Doorheen de 19de en 20ste eeuw werden aan steeds meer categorieën in de bevolking politieke rechten toegekend.⁴

De vraag is nu wat verstaan wordt onder ‘het volk’. Wie precies mag deelnemen aan het politieke proces, en vooral, wie niet? Het volk kan ingevuld worden als ‘iedereen die lid is van een bepaalde groep’. Het kan echter ook betekenen ‘iedereen die door de beslissingen van de overheid beïnvloed wordt’.⁵ Politieke rechten kunnen dus toebedeeld worden op basis van lidmaatschap, of op basis van ingezetenschap.⁶ In de 19^e eeuw koos men voor de eerste interpretatie. Politieke rechten werden gekoppeld aan lidmaatschap van het volk als politieke gemeenschap, ofwel het behoren tot de natie.⁷ Dit viel bovendien te rijmen met het internationale systeem van nationale staten. Zodoende werd een koppeling tussen kiesrecht en staatsburgerschap vanzelfsprekend.⁸

Deze invulling van volkssoevereiniteit kwam in West-Europa onder druk te staan door de massale immigratie na de Tweede Wereldoorlog. Oorspronkelijk zag men deze immigranten als ‘gastarbeiders’: hun verblijf in het gastland zou slechts tijdelijk zijn. Langzaam maar werd echter duidelijk dat de meeste van deze gastarbeiders niet zouden terugkeren naar hun land van herkomst. Daarom werden hen in toenemende mate burgerlijke, sociale en zelfs politieke rechten toegekend. Die politieke rechten beperkten zich echter tot de informele politieke rechten, met name het recht op vereniging en vrije meningsuiting. Formele politieke participatie, het recht om actief en passief deel te nemen aan verkiezingen, bleef dus in de meeste West-Europese landen uit.⁹

Zo werd het verschil tussen ‘het volk’ (de staatsburgers) en ‘de bevolking’ (de ingezetenen) steeds groter. Dit democratisch deficit kan op twee manieren opgelost worden. Ten eerste kan men aan de vreemdelingen het staatsburgerschap toekennen door de nationaliteitswetgeving te versoepelen. Ten tweede kan men het recht op formele politieke participatie loskoppelen van staatsburgerschap. Ook vreemdelingen krijgen dan het recht om deel te nemen aan de stembusgang.¹⁰

³ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 21-24.

⁴ M. HOOGHE, “Kiesrecht en democratisering in België, 1831-1998. De nieuwe tekst van artikel 8 G.W. in historisch perspectief” in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiek Recht*, 54, (1999), 9, pp. 591-599.

⁵ L. BECKMAN, “Citizenship and Voting Rights: Should Resident Aliens Vote?” in *Citizenship Studies*, 10, (2006), 2, pp. 158-162.

⁶ D. JACOBS, “Stemrecht voor migranten, kiezen of delen?” in *Ethiek en Maatschappij*, 1, (1999), p. 95.

⁷ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 24.

⁸ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 24-27 en 216.

⁹ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 30-34.

¹⁰ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 33-36.

In België werd de nationaliteitswetgeving in het licht van deze ontwikkelingen sinds de jaren '70 verschillende keren gewijzigd.¹¹ Daarnaast kwam ook de discussie over (voornamelijk gemeentelijk) stemrecht voor vreemdelingen op gang.

1.2. Het debat over het gemeentelijk kiesrecht voor vreemdelingen

In België was het kiesrecht lange tijd gekoppeld aan een nationaliteitsvoorwaarde. Dit kwam tot uiting in het artikel 4 van de oorspronkelijke Grondwet van 1831. Dat artikel bepaalde dat het staatsburgerschap een voorwaarde was voor het uitoefenen van politieke rechten. Andere voorwaarden konden via de grondwet of gewone wetten geregeld worden.¹² Deze bepalingen werden na de federalisering van de Belgische Staat overgenomen in het artikel 8 van de Grondwet van 1994.¹³ Om aan niet-Belgen stemrecht te verlenen, was dus een grondwetswijziging vereist en bijgevolg ook een tweederde meerderheid in zowel Kamer als Senaat.¹⁴ Er was dus een groot politiek draagvlak voor nodig. Het duurde echter lang voor dit draagvlak er was.

1.2.1. Jaren '70,'80 en '90: integratiedebat en communautaire conflicten

De eis voor stemrecht voor buitenlandse onderdanen ontstond in het begin van de jaren '70 in vakbondskringen. Verschillende initiatieven om deze eis in de praktijk te brengen, leverden niets op. In 1979 kwam het migrantenstemrecht toch even in het regeerakkoord te staan. Deze regering Martens-I viel echter al snel. De volgende regeringen brachten de liberale partijen aan de macht. Met hen kon geen akkoord gevonden worden over het migrantenstemrecht. De liberalen, en dan vooral aan Franstalige kant, ondervonden immers steeds meer electorale concurrentie van politici met antivreemdelingen standpunten.¹⁵

¹¹ M.-C. FOGLETS, "De wijzigingen in de wet met betrekking tot de Belgische nationaliteit" in B. KHADER, M. MARTINIELLO, A. REA en C. TIMMERMAN (Reds.) *Immigratie en integratie anders denken. Een Belgisch interuniversitair initiatief*, Brussel, Bruylant, 2006, 213-232.

¹² Art. 4 tweede lid Grondwet van België van 7 februari 1831, *Belgisch Staatsblad*, 07.02.1831 (hierna verkort geciteerd: Grondwet 1831).

¹³ Art. 8 tweede lid Grondwet van België van 17 februari 1994, *Belgisch Staatsblad* 17.02.1994 (hierna verkort geciteerd: Grondwet 1994).

¹⁴ Art. 195 Grondwet 1994.

¹⁵ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 153-162.

In de daaropvolgende jaren werd het vreemdelingenthema steeds meer gepolitiseerd. Het Vlaams Blok begon in de jaren '80 aan haar opmars en boekte steeds meer electoraal succes met xenofobe standpunten. De Vlaamse liberalen namen een hardere houding aan ten aanzien van de allochtone bevolking. De socialisten wilden het thema daarentegen vermijden om hun traditionele achterban niet te verliezen aan extreemrechts. Het gevolg van deze ontwikkelingen was dat kiesrecht voor vreemdelingen taboe werd.¹⁶

Tegelijkertijd werd er op Europees niveau gepraat over lokaal stemrecht voor EG-burgers. In België kreeg dit thema al snel een communautaire dimensie: Vlamingen (over alle partijen heen) vreesden dat EG-burgers vooral voor Franstalige partijen zouden stemmen. De toekenning van stemrecht aan EG-burgers zou met name de taalevenwichten kunnen verstoren in Brussel en in de Rand. Het gemeentelijk stemrecht voor EG-burgers werd echter onderdeel van de intergouvernementele onderhandelingen over het Verdrag van Maastricht. De Belgische regering kon zo het communautaire conflict verder voor zich uit schuiven.¹⁷

De federale verkiezingen van 1992 betekenden een overwinning voor het Vlaams Blok. De verkiezing ging de geschiedenis in als Zwarte Zondag en werd de aanleiding voor het ontstaan van de antiracismebeweging Hand in Hand. Die zou zich later uitdrukkelijk uitspreken voor het vreemdelingenstemrecht.¹⁸

In 1992 werd ook het Verdrag van Maastricht geratificeerd door het parlement. Dat voorzag in actief en passief kiesrecht voor elke Europese burger die in een ander EU-land verbleef. Om de bepalingen van het Verdrag te integreren in de nationale wetgeving, was een grondwetswijziging nodig. Franstalige wetsvoorstellen in die zin werden door de Vlamingen argwanend ontvangen. Een nieuwe communautaire ruzie was in de maak.¹⁹

Tegelijkertijd ontstond er een debat tussen de voorstanders van een 'open' en die van een 'gesloten' grondwetswijziging. Een open grondwetswijziging zou het mogelijk maken kiesrecht te verlenen aan alle vreemdelingen. Een gesloten wijziging zou kiesrecht voorbehouden voor EU-burgers. Zo werd het dossier over politieke participatie van vreemdelingen weer een prioriteit. Na de verkiezingen van 1995 werd echter geen nieuw initiatief genomen. De Europese deadline voor het omzetten van de richtlijn verstreek. De Europese Commissie startte in november 1996 met een procedure voor het Europees Hof

¹⁶ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 166-175.

¹⁷ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 175-176.

¹⁸ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 176-182.

¹⁹ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 182-190.

van Justitie tegen België. Vanaf januari 1997 begonnen de parlementaire werkzaamheden rond het stemrecht.²⁰

De nasleep van de zaak-Dutroux betekende een opening in het debat. Begin maart 1997 werd het lichaam van het vermoorde Marokkaanse meisje Loubna Benaïssa gevonden. De zaak-Benaïssa zorgde voor een golf van solidariteit met de Marokkaanse familie en, in het kielzog daarvan, ook voor een meer positieve beeldvorming over migranten. Daags na de begrafenis van het meisje stelde premier Jean-Luc Dehaene dat een debat over migrantenstemrecht ‘niet onmogelijk’ was. De verschillende politieke partijen zagen zich nu verplicht om een standpunt in te nemen over het stemrecht voor niet-EU-burgers. De VLD en het Vlaams Blok waren tegen. Binnen de CVP woedde nog een hevig debat tussen voor- en tegenstander. De overige partijen waren ‘in principe’ of mits bepaalde voorwaarden voor. Tijdens dezelfde week verklaarden verschillende drukkinggroepen zich voorstander van lokaal kiesrecht voor vreemdelingen. Na een interne bevraging kwam de CVP met een compromisvoorstel. In eerste instantie kon het kiesrecht alleen toekomen aan EU-burgers. Later, na de gemeenteraadsverkiezingen van 2000, kon men dan beslissen of aan niet-EU-burgers ook het stemrecht kon verleend worden.²¹

Jacobs en Swyngedouw stellen dat de gebeurtenissen van 1997 aan politieke partijen de mogelijkheid gaven om hun positie te veranderen ten gunste van de allochtone bevolking. Hiermee wilden zij enerzijds een nieuw electoraat aanspreken. Allochtonen maakten immers een steeds groter deel van het kiespubliek uit. Anderzijds gaven de gebeurtenissen de traditionele politieke partijen (socialisten, liberalen en christendemocraten) ook de mogelijkheid om zich te herpositioneren op twee nieuwe breuklijnen: de postmaterialistische/materialistische en etnocentrische/multiculturele.²²

Nog voor het voorstel van de CVP definitief kon worden goedgekeurd, werd België door het Europees Hof van Justitie veroordeeld. Daardoor kwam het voorstel in een stroomversnelling terecht. In december 1998 werd de grondwetswijziging doorgevoerd.²³ De Grondwet liet de wetgever de ruimte om EU-burgers én niet-EU-burgers via een gewone wet kiesrecht te verlenen. Voor niet-EU-burgers kon zo’n wet wel pas in voege

²⁰ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 190-196.

²¹ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 196-199.

²² D. JACOBS en M. SWYNGEDOUW, “Extreem-rechts en stemrecht voor migranten. Centrale punten van het Belgisch ‘debat’ over integratie” in *Migrantenstudies*, 18, (2002), 4, pp. 220-223.

²³ D. JACOBS, *Nieuwkomers in de politiek, o.c.*, 199-204.

gaan na 1 januari 2001.²⁴ Eind januari 1999 werd dan de gemeentekieswet aangepast: het Eurostemrecht was een feit.²⁵

1.2.2. De paars-groene regering Verhofstadt I

De federale verkiezingen van 13 juni 1999 brachten een paars-groene coalitie onder leiding van Guy Verhofstadt (VLD) op de been. Het migrantenstemrecht was een belangrijk, maar moeilijk thema tijdens de formatiegesprekken. Uitgezonderd de VLD, waren alle meerderheidspartijen voorstander van gemeentelijk stemrecht voor niet-EU-onderdanen. Als oplossing voor dit dilemma koos men ervoor om de naturalisatiewetgeving sterk te vereenvoudigen, en het migrantenstemrecht niet in het regeerakkoord te vermelden.²⁶

In 2000 al werd werk gemaakt van de versoepelde naturalisatieprocedure. De zogenaamde ‘snel-Belg-wet’ vereenvoudigde de procedures van nationaliteitsverklaring en naturalisatie.²⁷ Al snel gaf de CVP kritiek op deze wet. De parketten, Dienst Vreemdelingenzaken en de Staatsveiligheid zouden te weinig tijd hebben om een advies uit te brengen aan de Kamer.²⁸

Gelijktijdig met de discussie over de snel-Belg-wet, kwam ook het migrantenstemrecht weer op de voorgrond. In oktober en november 2000 reeds werden vier wetsvoorstellen ingediend in de Kamer en de Senaat.²⁹ Deze voorstellen lagen erg gevoelig voor de VLD.³⁰ In november 2000 werd bovendien duidelijk dat het mogelijk was het migrantenstemrecht goed te keuren met een alternatieve meerderheid: van de zes regeringspartijen was alleen de VLD tegenstander van het migrantenstemrecht. In de oppositie waren PSC en VU, weliswaar onder voorwaarden, voorstander; de CVP was dat niet.³¹ Eind juni 2001 dienden twee SP-senatoren, Fatma Pehlivan en Louis Tobback, een

²⁴ Wet van 11 december 1998 tot wijziging van de Grondwet, *BS* 15.12.1998, 39816.

²⁵ Wet van 27 januari 1999 tot wijziging van de wet van 19 oktober 1921, *B.S.*, 30.01.1999, 2786.

²⁶ X, “Paars-groen fietst rond valkuil migrantenstemrecht” in *De Morgen*, 05.07.1999., 5.

²⁷ Wet van 1 maart 2000 tot wijziging van een aantal bepalingen betreffende de Belgische nationaliteit, *BS* 06.04.2000, 10829 (hierna verkort geciteerd: snel-Belg-wet).

²⁸ X, “CVP dringt aan op evaluatie snel-Belg-wet” in *De Standaard*, 04.11.2000, 3.

²⁹ Wetsvoorstel, *Parl.St.*, Senaat 2000-2001, 2-548/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer 2000-2001, doc 50 0916/001; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer 2000-2001, doc 50 0917/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2000-2001, 2-578/1.

³⁰ X, “VLD verlaat zaal bij opening senaatsdebat migrantenstemrecht” in *De Tijd*, 29.11.2000, ongepag.

³¹ R. GOOSSENS, “Alternatieve meerderheid stemrecht migranten krijgt vorm” in *De Morgen*, 24.1.2000, 1

wetsvoorstel in betreffende het gemeentelijk kiesrecht voor niet-EU-burgers.³² Begin november 2001 begon men met de bespreking van de wetsvoorstellen in de bevoegde commissie van de Senaat. Tijdens de zittingen in de Senaatscommissie werd geen compromis gevonden met de VLD.³³ In aanloop naar het kerstreces liepen de spanningen tussen de meerderheidspartijen hoog op.³⁴

Na de kerstperiode werd het debat over migrantenstemrecht in de Senaatscommissie voortgezet. Er kwam echter een verschuiving in de machtsverhoudingen: Louis Michel trok zijn steun voor het migrantenstemrecht terug in. De PRL-voorzitter wilde (weliswaar tijdelijk) de VLD niet voor het hoofd stoten. Bovendien wilde de partij vermijden dat een alternatieve meerderheid voor het migrantenstemrecht een precedent zou vormen voor andere kwesties.³⁵ Met de terugtrekking van de PRL kwam de meerderheid voor het migrantenstemrecht op de helling te staan. De facto zou het dossier naar de volgende legislatuur verschoven worden. De voorstanders van het stemrecht waren uiteraard niet tevreden met deze wending.³⁶ Na intern overleg wilde de regering het dossier het liefst in de koelkast plaatsen tot de volgende legislatuur. De wetsvoorstellen kwamen in februari 2002 toch weer op de agenda, maar in maart werden ze alweer weggestemd.³⁷

Het debat over allochtonen en integratie laaide eind 2002 weer op door het radicale optreden van Dyab Abou Jahjah, voorzitter van de Arabisch-Europese Liga.³⁸ In deze context kwam ook het migrantenstemrecht weer op de voorgrond. Louis Michel, voorzitter van de MR (vroegere PRL) sprak zich opnieuw uit pro migrantenstemrecht. De VLD hield echter voet bij stuk.³⁹ In aanloop naar de federale verkiezingen van 18 mei bleef de VLD haar tegenstand tegen het migrantenstemrecht herhalen.⁴⁰ Agalev en SP.a benadrukten voor te zijn.⁴¹ Dit zou een later compromis bemoeilijken.

³² Wetsvoorstel, Senaat 2000-2001, 2-880/1.

³³ X, "Louis Tobback koppelt stemrecht voor migranten aan snel-Belgwet" in *De Standaard*, 28.11.2001, 4; X, "Niemand kan Karel De Gucht inzake migrantenstemrecht verdenken van kort geheugen" in *De Standaard*, 17.12.2001, 4.

³⁴ R. SCHROOTEN, "Migrantenstemrecht is regeringscrisis waard" in *De Tijd*, 19.12.2001, 3.; R. GOOSSENS, "VLD koppelt stemrecht nu openlijk aan spijtoptanten" in *De Morgen*, 19.12.2001, 4.

³⁵ R. GOOSSENS, "Louis Michel voert migrantenstemrecht af" in *De Morgen*, 16.01.2002, 5; X, "Michel stelt VLD gerust over migrantenstemrecht" in *De Tijd*, 16.01.2002, 3.

³⁶ I. BROECKMEYER, "Geysels: geen dictaten tegen stemrecht migranten" in *De Tijd*, 17.01.2002, 4.

³⁷ B. EECKHOUT, "Regering wil migrantenstemrecht in de koelkast" in *De Morgen*, 18.01.2002, 1; *Hand.* Senaat 2001-2002 28 maart 2002 voormiddag, 23-34; *Hand.* Senaat 2001-2002 28 maart 2002 namiddag, 31-69; *Hand.* Senaat 2001-2002 28 maart 2002 namiddag, 77.

³⁸ X, "Rellen in Antwerpen na dood Marokkaan" in *De Standaard*, 27.11.2002, 1.

³⁹ B. EECKHOUT, "Stemrecht migranten bedreigt paars-groen II" in *De Morgen*, 23.12.2002, 1.

⁴⁰ R. GOOSSENS, "De Gucht: 'VLD blijft even hard tegen migrantenstemrecht'", in *De Morgen*, 04.04.2003, 4.

⁴¹ X, "Fauzaya Talhaoui: blijven gaan voor stemrecht" in *De Morgen*, 22.04.2003, 5; R. SCHROOTEN, "Campagnestart drukt CD&V en VLD in verdediging tegenover SP.a" in *De Tijd*, 25.04.2003, 4.

Tijdens de paars-groene regeerperiode werd dus duidelijk dat er in het parlement een meerderheid bestond voor het migrantenstemrecht. Binnen de regeringspartijen was de VLD echter een sterk tegenstander. Doordat de PRL van standpunt veranderde, werd het migrantenstemrecht niet goedgekeurd. De volgende legislatuur zou daar echter verandering in brengen.

1.2.3. De paarse regering Verhofstadt II

De verkiezingen van mei 2003 werden gewonnen door de socialisten en de liberalen. De groene partijen leden een zware nederlaag. Guy Verhofstadt kwam aan het hoofd te staan van een ‘paarse’ regering met socialisten en liberalen.⁴² Tijdens de regeringsonderhandelingen kwam het tot een compromis over het migrantenstemrecht tussen de VLD enerzijds en de PRL en de socialistische partijen anderzijds. Het regeerakkoord vermeldde dat het gemeentelijk stemrecht door het Parlement behandeld zou worden.⁴³

Dat Parlement liet niet lang op zich wachten. Reeds in juli werden de eerste voorstellen ingediend.⁴⁴ Ook de Franstalige liberalen dienden een voorstel in. Zo maakte de partij duidelijk dat ze deze keer niet de zijde van haar Vlaamse zusterpartij zou kiezen.⁴⁵ De VLD gaf aan bij haar standpunt te blijven, net zoals het Vlaams Blok. Ook de CD&V stelde zich opnieuw op tegen het migrantenstemrecht, hoewel er over te praten viel als de snel-Belg-wet opnieuw ter sprake zou komen. Alle andere partijen waren, weliswaar onder verschillende voorwaarden, voorstander.⁴⁶ Door de weigering van de VLD bleef een alternatieve meerderheid noodzakelijk. De oppositiepartijen Ecolo en cdH zouden de nodige stemmen kunnen leveren.⁴⁷

⁴² DIRECTIE VAN DE VERKIEZINGEN, *Algemene verkiezingsuitslagen op niveau van het Rijk*, Brussel, FOD Binnenlandse Zaken, 2007.

⁴³ A. OTTE, “Strijd tegen racisme haalt het op strijd tegen misbruiken” in *De Standaard*, 09.07.2003, 3.

⁴⁴ Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat buitengewone zitting 2003, 3-13/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat buitengewone zitting 2003, 3-65/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat buitengewone zitting 2003, 3-86/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer buitengewone zitting 2003, doc 51 0076/001; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat buitengewone zitting 2003, 3-113/1.

⁴⁵ Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer buitengewone zitting 2003, doc 51 0197/001.

⁴⁶ R. SCHROOTEN, “MR-initiatief voor migrantenstemrecht isoleert VLD” in *De Tijd*, 30.08.2003, 3.

⁴⁷ K. VIDAL, “Alternatieve meerderheid is noodzaak” in *De Morgen*, 30.08.2003, 3.

In de Kamer en de Senaat lagen in oktober 2003 al zeven wetsvoorstellen voor die stemrecht wilden verlenen aan vreemdelingen.⁴⁸ De voorstellen verschilden van elkaar op punten zoals de verblijfsvoorwaarde, de manier van inschrijven, de verschillende politieke niveaus en het al dan niet verlenen van passief kiesrecht. Het Vlaams Blok had twee voorstellen ingediend om een volksraadpleging te organiseren. De voorstanders van het migrantenstemrecht wilden het dossier snel afhandelen. Ze opteerden voor een behandeling in de Senaat, omdat daar de meeste wetsvoorstellen ingediend waren.

1.2.3.1. Behandeling in de Senaat

De wetsvoorstellen werden relatief snel op de agenda van de bevoegde Senaatscommissie geplaatst.⁴⁹ Vanaf 21 oktober 2003 zouden de besprekingen starten. De MR liet ondertussen weten vast te houden aan de voorwaarden van haar voorstel in de Kamer. In dat voorstel zouden niet-EU-burgers actief (geen passief) gemeentelijk kiesrecht hebben na een vijfjarig verblijf in België. Niet-EU-burgers die wensen deel te nemen aan de verkiezingen, zouden een verklaring moeten ondertekenen waar ze stellen de Grondwet, de wetten van het Belgische volk en het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden na te leven.⁵⁰ De partij kon dit ongehinderd doen, aangezien haar steun noodzakelijk was om het migrantenstemrecht te laten goedkeuren.⁵¹ Ook door toedoen van een advies van de Raad van State, dat stemrecht voor de provinciale verkiezingen uitsloot, werden de partijen meer in de richting van het MR-voorstel geduwd.⁵²

De eerste inleidende bijeenkomst van de Senaatscommissie op 21 oktober 2003 zorgde reeds voor animositeit tussen de senatoren. De VLD stond als meerderheidspartij alleen in haar onvoorwaardelijke tegenstand tegen het stemrecht. De partij liet daarom niet na te herhalen dat het migrantenstemrecht “*door de strot van de Vlamingen*” geduwd werd.⁵³ Die dag dienden ook de cdH en MR-fracties nieuwe voorstellen in bij de Senaat. Het MR-voorstel was gelijk aan datgene dat enkele maanden voordien in de Kamer werd

⁴⁸ Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer buitengewone zitting 2003, doc 51 0261/001; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-262/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-245/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer 2003-2004, doc 51 0307/001.

⁴⁹ B. BRINCKMAN, “Migrantenstemrecht dinsdag in de Senaat” in *De Standaard*, 17.10.2003, 4.

⁵⁰ Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Kamer buitengewone zitting 2003, doc 51 0197/001.

⁵¹ B. EECKHOUT, “MR verstrakt houding over migrantenstemrecht” in *De Morgen*, 21.10.2003, 1.

⁵² Wetsvoorstel, Advies van de Raad van State nr. 35.825/2, *Parl. St.*, Kamer 2003-2004, doc 51 0076/002.

⁵³ T. COCHEZ, “Welke truc heeft de VLD nog in petto?” in *De Morgen*, 22.10.2003, 4.

ingediend.⁵⁴ Voordat de Senaatscommissie haar werk verder zette, kwam het dossier uitgebreid aan bod in de media.⁵⁵ De VLD was ondertussen begonnen aan verdragingsmanoeuvres. Senatoren Dedecker en Coveliers maakten bekend twee wetsvoorstellen in te zullen dienen. Deze voorstellen zouden de besprekingen over het migrantenstemrecht kunnen vertragen.⁵⁶ Tijdens de weken voorafgaand aan de volgende bijeenkomst in de Senaatscommissie, bleef het steekspel tussen voor- en tegenstanders, en dan voornamelijk tussen SP.A en VLD, voortduren.⁵⁷

Omdat de MR beslissende stemmen kon leveren en omdat ze het debat niet te lang wilden laten aanslepen, verklaarden de socialistische partijen zich akkoord met het MR-voorstel. Tijdens de verdere besprekingen in de Senaatscommissie kwam het opnieuw tot verhitte discussies tussen voor- en tegenstanders. De tegenstanders haalden opnieuw aan dat het stemrecht verkregen kon worden door de Belgische nationaliteit aan te nemen, en dat een meerderheid van de Vlamingen tegen het voorstel was. Voorstanders daarentegen spraken over het inherente recht op inspraak en over stemrecht als instrument voor integratie.⁵⁸

VLD en Vlaams Blok hadden heel wat verdragingsmanoeuvres in petto. Zo namen ze de plenaire namiddagvergadering van 13 november 2003 te baat om te filibusteren. Ze verhinderden zo dat het in de avondvergadering van de Senaatscommissie tot een stemming kwam. Het doel van de verdragingen was zo veel mogelijk te blijven benadrukken dat de SP.A het migrantenstemrecht doorvoerde tegen de zin van de burger.⁵⁹ De debatten 's avonds in de commissie liepen hoog op. Er werden verwijten allerhande over en weer geslingerd, VLD en Vlaams Blok hielden ellenlange tussenkomen, maar de voorstanders gingen niet meer in op het inhoudelijke debat. Tot een stemming kwam het echter niet.⁶⁰

In de commissievergadering van 18 november werd het wetsontwerp over het migrantenstemrecht toch goedgekeurd. Het goedgekeurde wetsontwerp was dat van de PS, maar door de verschillende amenderingen was het inhoudelijk gelijk aan dat van de

⁵⁴ Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-274/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-275/1.e

⁵⁵ K. VIDAL, "Coveliers dreigt met alarmbel over migrantenstemrecht" in *De Morgen*, 23.10.2003, ongepag.

⁵⁶ Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-291/1; Wetsvoorstel, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-293/1.

⁵⁷ H. CATTEBEKE, "SP.A duldt VLD-manoeuvres niet" in *De Morgen*, 28.10.2003, 5.

⁵⁸ I. ALBERS, "SP.A-Spirit en PS akkoord met strengere MR-voorwaarden voor migrantenstemrecht" in *De Standaard*, 05.11.2003, 4.

⁵⁹ I. ALBERS, "Eindeloos gefilibuster, weinig debat" in *De Standaard*, 14.11.2003, 5.

⁶⁰ I. ALBERS, "Reportage: reconstructie van een nacht die paars uiteenrijt" in *De Standaard*, 15.11.2003, 5.

MR.⁶¹ Op 4 december werd het wetsvoorstel besproken in de plenaire vergadering van de Senaat. De partijen FN, Vlaams Blok, VLD en CD&V dienden nog enkele amendementen in.⁶² In de plenaire zitting van 11 december werd het wetsvoorstel echter zonder verdere amendering goedgekeurd.⁶³

Het migrantenstemrecht bemoeilijkte ondertussen steeds meer de relaties tussen de meerderheidspartijen. Ook andere dossiers, zoals de nachtvluchten of de dienstencheques, deden de spanningen oplopen. In de media werd druk gespeculeerd over vervroegde verkiezingen, maar de meerderheidspartijen ontkenden dit.⁶⁴

1.2.3.2. Behandeling in de Kamer van Volksvertegenwoordigers

De VLD-senatoren Dedecker, Leduc en Coveliers waren hevig tekeer gegaan tijdens de Senaatsdebatten over het migrantenstemrecht. Dat gaf aanleiding tot conflicten binnen de partij.⁶⁵ Vooral tussen Hugo Coveliers en Karel De Gucht waren de relaties erg verzuurd – al lag dat niet alleen aan het dossier over het migrantenstemrecht. Onder druk van De Gucht, premier Verhofstadt en vice-premier Dewael, werd Coveliers zijn fractieleiderschap ontnomen.⁶⁶ Jong-VLD was hier echter niet mee opgezet. De jongerenafdeling van de VLD wilde een congres bijeenroepen over het migrantenstemrecht en verzamelde hier in januari 2004 genoeg handtekeningen voor.⁶⁷

Slechts enkele dagen later kondigde het Vlaams Blok aan een actiecomité op te richten tegen het migrantenstemrecht. Onder andere een petitieactie moest voorkomen dat het wetsontwerp in de Kamer goedgekeurd zou worden. Opmerkelijk was dat het Blok steun kreeg van leden uit andere partijen. De kopstukken van het Blok spraken van een doorbreking van het cordon sanitaire.⁶⁸ Het actiecomité verzamelde in korte tijd 50.000 handtekeningen.⁶⁹

⁶¹ Tekst aangenomen door de Commissie voor de Binnenlandse Zaken en de Administratieve Aangelegenheden, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-13/5.

⁶² Amendementen ingediend na goedkeuring van het verslag, *Parl. St.*, Senaat 2003-2004, 3-13/7.

⁶³ *Hand.* Senaat 2003-2004, 11 december 2003 voormiddag, 47-48.

⁶⁴ W. VAN DE VELDEN, "Migrantenstemrecht bemoeilijkt carrière Verhofstadt" in *De Tijd*, 09.12.2003, 3.

⁶⁵ H. VAN GOETHEM, "De onrust binnen de VLD" in *De Morgen*, 12.12.2003, 24.

⁶⁶ R. GOOSSENS, "En toen werd Hugo naar de uitgang begeleid" in *De Morgen*, 13.12.2003, 4.

⁶⁷ X, "Jong-VLD wil congres over migrantenstemrecht" in *De Standaard*, 13.12.2003, 4.

⁶⁸ I. DE VOOGHT, "Comité tegen vreemdelingenstemrecht opgericht" in *De Tijd*, 16.01.2004, 4.

⁶⁹ R. CAMBRÉ, "50.000 handtekeningen tegen migrantenstemrecht" in *De Tijd*, 24.01.2004, 3.

Op 3 februari 2004 startte de Kamercommissie Binnenlandse Zaken met de bespreking van de wetsvoorstellen over stemrecht voor niet-EU-burgers.⁷⁰ Een dag later werd in het Vlaams Parlement een motie van belangenconflict over het migrantenstemrecht verworpen. De stemming toonde echter nogmaals aan dat een grote meerderheid van de Vlaamse partijen tegen het stemrecht gekant was.⁷¹

Het VLD-congres besliste na een bewogen discussie om het migrantenstemrecht toch niet op de regeringstafel te brengen. Dit kon immers een val van de regering inhouden – wat voor de liberalen toch een te hoge prijs was.⁷² Karel De Gucht liet de daaropvolgende dag echter al weten dat de VLD een amendement wilde indienen: dat zou bepalen dat personen aan wie de naturalisatie eerder geweigerd was, ook geen stemrecht zouden krijgen.⁷³ Na overleg tussen de meerderheidspartijen werd besloten de vraag van De Gucht in een rondzendbrief te behandelen. Een amendement zou de behandeling van het dossier immers vertragen.⁷⁴ Deze compromisoplossing kon VLD-voorzitter De Gucht echter niet bekoren. Hij noemde deze oplossing een “lege doos” en eiste dat die “opgevuld werd”, anders zou het toch via een amendement moeten gebeuren. Daarmee haalde hij zich de woede van premier en partijgenoot Verhofstadt op de hals.⁷⁵ Tijdens de laatste commissievergadering, op 11 februari 2004, diende De Gucht met een aantal andere Kamerleden toch het amendement in.⁷⁶ Het amendement werd echter verworpen, waardoor het wetsontwerp goedgekeurd werd.⁷⁷

Door de actie van De Gucht ontstond er binnen de VLD een gezagscrisis. Met het indienen van het amendement had de partijvoorzitter in feite oppositie gevoerd tegen zijn eigen partij.⁷⁸ De partijtop besliste De Gucht de politieke leiding van de partij te ontnemen. Dirk Sterckx werd interim-voorzitter.⁷⁹ Het migrantenstemrecht was zo aanleiding voor een waar koningsdrama bij de VLD.

Op 19 februari zou het migrantenstemrecht besproken en gestemd worden in de plenaire vergadering van de Kamer. Op de plenaire vergadering waren slechts enkele

⁷⁰ Verslag, *Parl. St.*, Kamer 2003-2004, doc 51 0578/005, 4.

⁷¹ *Hand.* Plenaire Vergadering Vlaams Parlement 2003-2004, 4 februari 2004, 50-51.

⁷² I. ALBERS, “Congres vertolkt zich als Grieks drama” in *De Standaard*, 09.02.2004, 3.

⁷³ I. ALBERS, “VLD scherpt migrantenstemrecht aan” in *De Standaard*, 09.02.2004, 1.

⁷⁴ B. DOBBELAERE, “VLD-vraag migrantenstemrecht al geregeld” in *De Standaard*, 10.02.2004, 2.

⁷⁵ F. ROGIERS, “De Gucht jaagt Verhofstadt en regering door het dak” in *De Morgen*, 11.02.2004, 1.

⁷⁶ Amendementen, *Parl. St.*, Kamer 2003-2004, doc 51 0578/004.

⁷⁷ Verslag, *Parl. St.*, Kamer 2003-2004, doc 51 0578/005, 80-81.

⁷⁸ W. VAN DE VELDEN, “De Gucht voert oppositie tegen Verhofstadt II” in *De Tijd*, 12.02.2004, 1.

⁷⁹ M. DEWEERDT, “De Gucht verliest politieke leiding van VLD” in *De Tijd*, 13.02.2004, 1; R. GOOSSENS, “VLD-top wil Sterckx als voorzitter” in *De Morgen*, 16.02.2004, 1.

VLD-mandatarissen aanwezig. Zij stemden tegen.⁸⁰ Door toedoen van het Vlaams Blok werd de avondvergadering pas afgesloten in de vroege uurtjes. Het wetsvoorstel betreffende het migrantenstemrecht werd toen echter goedgekeurd.⁸¹

In de periode na de regionale verkiezingen van 2004 kwam het migrantenstemrecht nog aan bod in de media. Het hevige debat rond dit dossier werd gezien als één van de factoren die de verkiezingsuitslag mee bepaald hadden. De VLD verloor bij deze verkiezingen. Het Vlaams Blok, dat het migrantenstemrecht onder andere in haar verkiezingscampagne gebruikte, behaalde een historische overwinning.⁸² Toen de verkiezingen en de regionale regeringsonderhandelingen voorbij waren, verdween het migrantenstemrecht uit de publieke aandacht.

De totstandkoming van de wet op het stemrecht voor niet-EU-burgers verliep dus niet van een leien dakje. Doordat meerderheidspartij VLD onverbidlijk bij haar standpunt bleef, kwam ze recht tegenover haar coalitiepartners PS, SP.A en MR te staan. De relaties tussen de meerderheidspartijen verzuurden en de VLD zelf belandde in een interne crisis.

1.3. De uitvoeringsbesluiten

De wet op het migrantenstemrecht kwam in 2004 in voege. De uitvoeringsbesluiten lieten evenwel op zich wachten. Ook was het lang onduidelijk of de federale overheid een campagne zou voeren om vreemdelingen te informeren over hun stemrecht. Het Waalse Gewest lanceerde reeds in september 2005 een informatiecampagne.⁸³

De publicatie van de uitvoeringsbesluiten werd uitgesteld omdat de regering eerst nog een amendement wilde laten goedkeuren. Dat amendement vereiste dat het vijfjarig verblijf in België “wettig” was. Zo kon worden vermeden dat bijvoorbeeld illegalen, die vijf jaar hun hoofdverblijfplaats in België hadden, ook stemgerechtigd werden. Zodra het amendement goedgekeurd was, konden de uitvoeringsbesluiten gepubliceerd worden.⁸⁴

Eind oktober 2005 drong Jef Gabriëls, voorzitter van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG), aan op duidelijkheid omtrent het kiesrecht voor

⁸⁰ *Hand.* Kamer 2003-2004, 19 februari 2004 namiddag, 1; *Hand.* Kamer 2003-2004, 19 februari 2004 avond, 1.

⁸¹ *Hand.* Kamer 2003-2004, 19 februari 2004 avond, 95.

⁸² X, “Migrantenstemrecht vormt inzet laatste campagneweek Vlaams Blok” in *De Tijd*, 07.06.2004, 3; VERKIEZINGSDATABASE, *Resultaat. 13-06-2004 Vlaamse Raad*, FOD Binnenlandse Zaken, 2008.

⁸³ D. JACOBS, *Stemrecht voor migranten*, o.c.

⁸⁴ *Hand.* Kamer 2005-2006, 20 oktober 2005, 16-20.

vreemdelingen. Zolang de wet onduidelijk bleef, zouden de steden en gemeenten kiezers niet kunnen sensibiliseren om deel te nemen aan de verkiezingen.

In Vlaanderen was de Minister van Binnenlands Bestuur, Marino Keulen (VLD), bevoegd voor de verkiezingen.⁸⁵ In het Vlaams Parlement zei de Minister dat hij een omzendbrief zou bezorgen aan de Vlaamse gemeentebesturen, waarin de praktische regelingen over het stemrecht verduidelijkt zouden worden. Die brief zou hen ook verplichten de buitenlandse stemgerechtigden te informeren. De gemeentes konden zelf bepalen hoe ze dit zouden invullen.⁸⁶ Half november werd bekend dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een informatiecampagne zou voeren.⁸⁷ Begin januari 2006 trok Jef Gabriëls van de VVSG nogmaals aan de alarmbel.⁸⁸ Pas op 20 januari 2006 verschenen de Ministeriële en Koninklijke besluiten ter uitvoering van de wet in het Staatsblad.⁸⁹

Begin februari 2006 werd een omzendbrief aan de gemeentebesturen van Minister Dewael gepubliceerd in het Staatsblad. De omzendbrief verwees naar de verschillende Koninklijke en Ministeriële besluiten. Aan die eerdere besluiten waren de registratieformulieren toegevoegd. De omzendbrief stipuleerde voor de gemeentes de voorwaarden waar niet-EU-burgers aan moeten voldoen wanneer ze zich als kiezer willen laten registreren.⁹⁰

- ingeschreven zijn in de bevolkingsregisters van de gemeente.
- op het moment van de aanvraag reeds vijf jaar zijn/haar wettige hoofdverblijfplaats in België hebben. Indien de burger pas op 31 juli aan de verblijfsvoorwaarde zal voldoen, moet het College de beslissing tot die datum uitstellen.
- ten laatste op de dag van de gemeenteraadsverkiezingen de volle leeftijd van 18 jaar bereikt hebben.
- geen veroordeling opgelopen hebben die kan leiden tot schorsing van de kiesrechten.

⁸⁵ X, "Migrantenstemrecht is er, informatie niet" in *De Standaard*, 21.10.2005, 9.

⁸⁶ *Hand.* Commissie voor Wonen, Stedelijk Beleid, Inburgering en Gelijke Kansen, Commissievergadering, Vlaams Parlement 2005-2006, 10.11.2005, 35-39.

⁸⁷ *Hand.* Plenaire Vergadering Parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2005-2006, 18.11.2005 namiddagvergadering, 76-79.

⁸⁸ T. PEETERS, "Stemrecht voor migranten wordt lege doos" in *De Morgen*, 07.01.2006, 1.

⁸⁹ Ministerieel Besluit van 13 januari 2006, *B.S.*, 20.01.2006, 3407; Ministerieel Besluit van 13 januari 2006, *B.S.*, 20.01.2006, 3414; Koninklijk Besluit van 13 januari 2006, *B.S.*, 20.01.2006, 3420; Koninklijk Besluit van 13 januari 2006, *B.S.*, 20.01.2006, 3421; Ministerieel Besluit van 13 januari 2006, *B.S.*, 20.01.2006, 3426.

⁹⁰ Omzendbrief van 30 januari 2006 betreffende de inschrijving van vreemdelingen die in België verblijven en die geen onderdanen zijn van een lidstaat van de Europese Unie als kiezers voor de gewone vernieuwing van de gemeenteraden, *B.S.*, 03.02.2006 (hierna verkort geciteerd: Omzendbrief migrantenstemrecht).

- een verklaring afleggen waarin hij/zij stelt de Grondwet, de wetten van het Belgische volk en het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden te respecteren.

Concreet betekent dit, wat de verblijfsvoorwaarden betreft, dat de vreemdeling in kwestie op het moment van zijn aanvraag over een gele kaart (de identiteitskaart voor vreemdelingen) of over een witte kaart van beperkte of onbeperkte duur (het bewijs van registratie in het vreemdelingenregister) moet beschikken. Als deze vreemdelingen eerder een ander statuut hadden, maar wel legaal in België waren, zijn ze ook stemgerechtigd. Die eerdere periodes worden dan opgeteld.

Een niet-EU-onderdaan kan zich op elk moment als kiezer laten registreren, behalve in de periode tussen de opstelling van de kiezerslijst (in casu 1 augustus van het jaar waarin de verkiezing gehouden wordt) en de dag van de gemeenteraadsverkiezingen. Tijdens deze periode kan hij/zij zich ook niet uitschrijven van de kiezerslijst. Eens een vreemdeling geregistreerd is, is hij/zij gebonden aan de stemplicht. Het College van burgemeester en Schepenen beslist of een buitenlandse burger aan alle voorwaarden voldoet om op de kiezerslijst te worden ingeschreven. Die beslissing wordt meegedeeld aan de aanvrager. Bij een negatieve beslissing zijn er beroepsmogelijkheden.⁹¹

Hoewel de wet al in maart 2004 in het Staatsblad verschenen was, was de federale regering rijkelijk laat met de uitvoeringsbesluiten. Het Waalse en Brussels Hoofdstedelijke Gewest organiseerden een campagne om niet-Belgische kiezers naar de stembus te lokken. In Vlaanderen was deze informatievoorziening een bevoegdheid van de gemeentebesturen. De omzendbrief van Vlaams Minister Keulen zou overigens pas in mei 2006 in het Staatsblad verschijnen.⁹²

1.4. Informatiecampagnes en registratie van de kiezers

Nu duidelijk was dat in Vlaanderen de gemeentes zelf hun burgers zouden moeten informeren en hoe de registratie in de praktijk moest verlopen, konden gemeenten en non-profitorganisaties beginnen met hun informatiecampagnes. Verschillende gemeentes

⁹¹ Omzendbrief migrantenstemrecht.

⁹² Omzendbrief van 19 april 2006 betreffende de verkiezingen van 8 oktober 2006: stand van zaken bij de voorbereiding van de verkiezingen en het gepland vormingsprogramma, *B.S.*, 08.05.2006, 23666.

namen initiatief.⁹³ De VVSG stelde op haar website een aantal modelbrieven ter beschikking die gemeentes konden versturen aan hun niet-EU-burgers.⁹⁴ De partij Spirit wilde de buitenlandse stemgerechtigden actief promoten met een eigen folder.⁹⁵ Het Vlaams Minderhedencentrum (VMC) stelde haar folders ter beschikking van gemeentes en non-profitorganisaties.⁹⁶

Vanaf begin april 2006 verschenen de registratiecijfers op gezette tijden in de media. Die cijfers waren behoorlijk laag.⁹⁷ Eind juli, vlak voor de deadline, berichtten de media steeds meer over de registratie van buitenlandse kiezers. Meteen werd de vraag gesteld naar de oorzaak van deze lage opkomst. Spirit-senator Fauzaya Talhaoui verwees naar de gebrekkige informatie, Vlaams Minister Marino Keulen weet de cijfers aan desinteresse bij de doelgroep.⁹⁸ Nog voor de officiële cijfers bekend waren, ontspon zich dus een debat: zijn de stemgerechtigde vreemdelingen niet geïnteresseerd of werden ze niet (genoeg) geïnformeerd?⁹⁹ De cijfers bleken al snel hoger dan eerst aangenomen werd. Op de valreep schreven heel wat kiezers zich nog in. Sommige gemeentebesturen gaven hun cijfermateriaal ook pas op het laatste moment door.¹⁰⁰

Op 16 augustus 2006 werden de officiële cijfers bekend. Voor heel België lag het gemiddelde aantal kiezers met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op 15,7%.¹⁰¹ Ook toen werden de cijfers geïnterpreteerd. Opnieuw zei Vlaams Minister Keulen dat de doelgroep klaarblijkelijk niet geïnteresseerd was, en opnieuw werd dat door Spirit bekritiseerd.¹⁰² Vanaf september 2006 verdween deze discussie van de voorgrond en maakte plaats voor de verschillende kiescampagnes.

⁹³ J. QUARTIER, “Steden lokken niet-Belgen naar stembus” in *De Standaard*, 23.02.2006, 12.

⁹⁴ X, “Migrantenstemrecht. VVSG steekt gemeenten handje toe” in *De Standaard*, 01.03.2006, 14.

⁹⁵ T. COCHEZ, “Niet-Belgische migranten blijven in het ongewisse over stemrecht” in *De Morgen*, 01.03.2006, 4.

⁹⁶ VLAAMS MINDERHEDENCENTRUM, *Folder geeft uitleg over gemeentelijk stemrecht niet-Belgen*, Brussel, Vlaams Minderhedencentrum, 2006.

⁹⁷ B. DOBBELAERE, “Al veertien migranten gaan stemmen” in *De Standaard*, 07.04.2006, 1; I. RENSON, “Migrantenstemrecht in de mist” in *De Tijd*, 27.04.2006, 11; G. VAN HOLEN, “95 niet-EU’ers geregistreerd als kiezer” in *De Morgen*, 11.05.2006, 9.

⁹⁸ B. BRINCKMAN, “Migrantenstemrecht slag in het water” in *De Standaard*, 25.07.2006.

⁹⁹ M. HOOGHE en T. REESKENS, “Migrantenstemrecht: onvoldoende inzet van politici” in *De Morgen*, 26.07.2006, 10; M. KEULEN, “Migrantenstemrecht: onvoldoende inzet van migranten zelf” in *De Morgen*, 26.07.2006, 10.

¹⁰⁰ T. PEETERS, “Migranten reppen zich alsnog om zich in te schrijven voor stemrecht” in *De Morgen*, 01.08.2006, 4.

¹⁰¹ ALGEMENE DIRECTIE INSTELLINGEN EN BEVOLKING, *Officiële statistiek betreffende de kiezers*, Brussel, FOD Binnenlandse Zaken, 2006.

¹⁰² K. HENDRICKX, “VUB-politicoloog Kris Deschouwer: ‘de overblijvers zullen we niet makkelijk bereiken’” in *De Morgen*, 17.08.2006, 3.

Informatieverspreiding over het stemrecht was dus een bevoegdheid van de gemeentes. In augustus 2006 werden de (relatief lage) opkomstcijfers bekend. De discussie tussen voor- en tegenstanders van het migrantenstemrecht laaide opnieuw op bij de bekendmaking van de registratiecijfers van de buitenlandse kiezers. Voorstanders stelden dat de niet-EU-burgers niet geïnformeerd waren over het stemrecht. Tegenstanders beweerden dat de stemgerechtigde vreemdelingen niet geïnteresseerd waren in politieke participatie. Bijgevolg had de wet voor hen geen zin.

2. Politieke participatie

In dit hoofdstuk geven we twee gangbare theorieën rond politieke participatie weer. Van de auteurs willen we weten hoe zij participatie verklaren. Is dit op individueel of op groepsniveau? Welke factoren bepalen of mensen al dan niet participeren? We bespreken eerst de theorie van sociaal kapitaal. Die wordt vaak gebruikt in onderzoek naar politieke participatie van allochtone minderheden. We beschrijven hier een Nederlands onderzoek naar de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen bij etnische minderheden. Daarna bestuderen we het werk ‘Voice and Equality’ van Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman en Henry Brady. We besluiten met een argumentatie voor het theoretisch kader van ons onderzoek.

2.1. Sociaal kapitaal

2.1.1. Robert Putnam

In zijn werk ‘Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community’ werkt Putnam zijn concept ‘sociaal kapitaal’ verder uit. De auteur vond eerder dat verschillen in performantie van regionale overheden in Italië te verklaren waren door de aan- of afwezigheid van een ‘civiele gemeenschap’. Een belangrijk kenmerk van zo’n civiele gemeenschap was de aanwezigheid van sociaal kapitaal.¹⁰³

Met het concept ‘sociaal kapitaal’ geeft Putnam een waarde aan netwerken en relaties tussen mensen. Door netwerken en relaties ontstaat een specifieke bron van middelen, die mensen kunnen aanwenden voor verschillende doeleinden. Naast sociaal kapitaal onderscheidt Putnam ook fysiek kapitaal (alle materiële middelen) en menselijk kapitaal (resources zoals opleiding en culturele achtergrond). Het grote verschil tussen laatstgenoemde en sociaal kapitaal, is dat sociaal kapitaal een groepskenmerk is. Fysiek en menselijk kapitaal kunnen individueel bezit zijn, sociaal kapitaal vereist de aanwezigheid van een gemeenschap. Het is immers door de relaties tussen mensen dat de resources kunnen worden gegeneerd. Sociaal kapitaal is voor Putnam in de eerste plaats een publiek goed. Door de banden in de gemeenschap ontstaan normen van

¹⁰³ R. PUTNAM, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, Princeton University Press, 1993, 258 p.

wederkerigheid, sociaal vertrouwen en betrouwbaarheid. Die normen zijn van groot belang wanneer men collectieve beslissingen moet nemen.¹⁰⁴

Wederkerigheid slaat op het verlenen van diensten aan een ander uit de gemeenschap. Deze dienstverlening kan verschillende vormen aannemen, maar gebeurt niet uit puur altruïsme: bij wederkerigheid speelt de verwachting dat de ander ook een gunst zal verlenen als dat nodig is. Putnam heeft het dan voornamelijk over een veralgemeende wederkerigheid: ik doe nu iets voor jou, in de wetenschap dat een nog niet gedefinieerde ander uit de gemeenschap ooit iets voor mij zal doen. Dit is efficiënter dan specifieke wederkerigheid: ik moet geen wederdienst voorhanden hebben om jou een dienst te kunnen verlenen. Putnam refereert hier naar Alexis De Tocqueville, die spreekt over “self-interest rightly understood”.¹⁰⁵

Echter, wederkerigheid impliceert niet een naïef altruïsme. Putnam beseft dat er *free-riders* zijn. Deze mensen, die profiteren van de voorzieningen in een systeem zonder er zelf toe bij te dragen, kunnen de wederkerigheid ondermijnen. Om dit tegen te gaan, is er sociaal vertrouwen nodig. De auteur maakt een onderscheid tussen ‘thick trust’ en ‘thin trust’. Met ‘thick trust’ doelt hij op het vertrouwen dat tussen mensen ontstaat wanneer zij elkaar goed kennen, een persoonlijke band met elkaar hebben. ‘Thin trust’ daarentegen gaat over een veralgemeend vertrouwen, een vertrouwen in de medemens. Het punt hier is dat men mensen, die men niet kent of waarmee men geen persoonlijke relatie heeft, het voordeel van de twijfel geeft. Het is dus niet hetzelfde als vertrouwen in de instellingen of de politiek. Politiek vertrouwen is eerder een gevolg van sociaal vertrouwen.

Veralgemeend vertrouwen houdt natuurlijk enkel steek wanneer men gelooft dat ook de ander eerlijk zal handelen. Betrouwbaarheid is dus een centraal concept. Zonder betrouwbaarheid is wederkerigheid onmogelijk. Deze betrouwbaarheid wordt gegenereerd in netwerken. In netwerken worden reputaties gevormd. En die reputatie zal invloed uitoefenen op de wederkerigheid. Iemand die de reputatie heeft van een ander te profiteren en zelf niets terug te geven, zal uiteindelijk steeds minder gunsten bekomen. Betrouwbaarheid is dus een voorwaarde voor wederkerigheid en vertrouwen.¹⁰⁶ Sociaal kapitaal genereert dus wederkerigheid, sociaal vertrouwen en betrouwbaarheid. Deze versterken elkaar steeds in het contact dat mensen hebben in netwerken.

¹⁰⁴ R. PUTNAM, *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*, New York, Simon and Schuster, 2000, 15-28.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 134-136.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 134-147.

Politieke participatie is voor Putnam één van de vele manieren van participeren in het burgerlijke leven. Het is een uiting van betrokken zijn bij de samenleving.¹⁰⁷ Als we door de tekst heen op zoek gaan naar de karakteristieken van participanten, vinden we dat de hoogste niveaus van politieke participatie te vinden zijn in die groepen waar meer sociaal kapitaal aanwezig is. Belangrijk is dat het hier over een groepskenmerk gaat. Men kan via deze theorie dus geen uitspraak doen over het gedrag van individuen. Het belangrijkste is echter dat politieke participatie slechts één manier is van deelnemen aan het maatschappelijke leven. Het staat niet los van andere vormen van maatschappelijke betrokkenheid. Wil men dus politieke participatie bestuderen, dan moet men de gehele gemeenschap en haar sociale activiteiten bestuderen.¹⁰⁸

Sociaal kapitaal heeft niet alleen een invloed op politieke participatie, het heeft ook gevolgen voor de werking van de democratie. Door sociaal kapitaal worden mensen immers verbonden met hun gemeenschap.¹⁰⁹ Wanneer Putnam het heeft over sociaal kapitaal en democratie, besteedt hij voornamelijk aandacht aan de rol van netwerken. Hij onderscheidt twee soorten effecten van netwerken, namelijk de externe en de interne. Met externe effecten bedoelt Putnam de weerslag op de overheid. Netwerken kunnen eisen en belangen kenbaar maken aan de overheid, en bescherming bieden tegen eventueel misbruik van politieke leiders.¹¹⁰ Putnam vindt de interne effecten echter belangrijker. Hiermee doelt hij op de impact die netwerken op de eigen leden hebben. In netwerken leren mensen onder andere participeren. Netwerken zijn dus ‘scholen voor de democratie’. In netwerken worden ook ‘civic virtues’ ontwikkeld. Dit lijkt vertaalbaar door het begrip ‘burgerzin’: men streeft het algemene welzijn na, en neemt dus zijn verantwoordelijkheden. Zo wordt free-ridergedrag vermeden. Sociaal kapitaal is op die manier ook een oplossing voor het probleem van collectieve actie.¹¹¹ Netwerken zijn niet cruciaal voor de politiek op zich. De democratie zal niet instorten wanneer sociaal kapitaal achteruitgaat. Maar ze zal wel een ander soort democratie zijn. De betrokkenheid op de samenleving zal verminderen en democratie wordt afstandelijker. Deze democratie overleeft dus wel, maar het is er heel wat minder aangenaam vertoeven.¹¹²

In ‘Bowling Alone’ staat vooral de achteruitgang van dit sociaal kapitaal centraal. Putnam vergelijkt gegevens over sociaal kapitaal van vandaag en vroeger. De auteur vindt

¹⁰⁷ *Ibid.*, 31-47.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 31-47.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 336-337.

¹¹⁰ *Ibid.*, 337-338.

¹¹¹ *Ibid.*, 338-340.

¹¹² *Ibid.*, 336-349.

een continue daling in sociaal kapitaal sinds de jaren '60. Putnam ziet dit als een verlies: de Amerikaanse samenleving raakt een cruciaal aspect van het samen-leven kwijt. De titel van zijn werk, 'Bowling Alone', verwijst naar dit verlies. 'Bowling' staat hier voor een gevoel van sociabiliteit, van samen-zijn. Maar het aantal Bowling Leagues, verenigingen waar mensen in groepsverband gingen bowlen, daalt steeds.¹¹³

Voor ons is het vooral belangrijk dat Putnam politieke participatie ziet als één van de vele mogelijke vormen van maatschappelijke participatie. Hij stelt dat in gemeenschappen met veel sociaal kapitaal ook méér geparticipeerd wordt, en vice versa. Dit impliceert dat, om politieke participatie bij een bepaalde groep te onderzoeken, men ook de sociale participatie van die groep in kaart moet brengen. Individuele kenmerken zijn dan niet (of toch zeker niet alleen) de verklarende factor. Kenmerken van de gemeenschap en de onderlinge relaties binnen de gemeenschap zijn dat wel.

2.1.2. Opkomst van niet-EU-burgers in Nederland: de etnische stem

De sociaal kapitaaltheorie wordt vaak gebruikt om politieke participatie van etnische minderheden te verklaren. We bespreken een Nederlands onderzoek naar het stemgedrag van niet-EU-burgers aldaar. Nederland heeft reeds sinds 1985 actief en passief lokaal kiesrecht voor vreemdelingen. In dit onderzoek wordt sociaal kapitaal aanzien als verklarende factor voor politieke participatie. In 'de etnische stem' onderzoeken de auteurs de opkomst en het stemgedrag van migranten voor de gemeenteraadsverkiezingen in Nederland. De auteurs nemen de verkiezingen van 1986, 1990, 1994 en 1998 onder de loep. Gezien in Nederland geen stemplicht geldt, bestuderen de onderzoekers niet alleen de politieke participatie van buitenlandse onderdanen, maar ook van allochtone Nederlanders. Ze bestuderen het stemgedrag (voor welke partijen en kandidaten wordt gekozen?) en de opkomst (wie neemt deel?).

Voorals de Partij van de Arbeid blijkt de voorkeur van de allochtone kiezers te genieten. De PvdA krijgt echter concurrentie van GroenLinks, CDA en lokale partijen. Allochtonen maken hun keuze vooral op basis van de ideologie van een partij. Toch is ook het lidmaatschap van de etnische groep belangrijk. In de eerste plaats wordt dus wel

¹¹³ *Ibid.*, 32-33.

voor een ideologie gestemd, in de tweede plaats echter voor een kandidaat van de eigen groep.¹¹⁴

Interessanter in het kader van dit eindwerk is het onderzoek naar de opkomst van migranten bij de gemeenteraadsverkiezingen. De auteurs bestuderen hier de opkomst van de verkiezingen van 1994 en 1998. In 1998 was de deelname lager dan in 1994. Er is een kleine variatie in de opkomstcijfers tussen de steden. Groter zijn de verschillen in opkomst tussen de etnische groepen. Turken nemen het vaakst deel aan de verkiezingen, Marokkanen minder en Surinamers en Antillianen weinig. Over nemen migranten minder deel dan het Nederlandse kiespubliek, al zijn er uitzonderingen te vinden. De auteurs pogen de verschillen te verklaren in een casestudy in Amsterdam. Ze onderzoeken de politieke participatie en het politieke vertrouwen van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. Er worden meerdere vormen van politieke participatie onderzocht. Turken blijken het meest te participeren, zelfs meer dan Nederlanders. Marokkanen en Surinamers zijn vergelijkbaar met autochtonen. Antillianen tenslotte participeren het minst. Deze resultaten zijn vergelijkbaar met die van politiek vertrouwen: ook daar scoren Turken het hoogst, Marokkanen en Surinamers minder en Antillianen het minst. Het niveau van politiek vertrouwen ligt bij alle minderheden lager dan dat van de Nederlanders.

Voor de verklaring voor deze verschillen in opkomst, politieke participatie en vertrouwen gebruiken de auteurs het theoretisch kader van Robert Putnam. De onderzoekers bestuderen de 'civiele gemeenschap' van de minderheden in Amsterdam. Uit de resultaten van hun onderzoek blijkt dat de civiele gemeenschap het sterkst ontwikkeld is bij de Turkse minderheid. Bij Marokkanen en Surinamers is dit minder, bij Antillianen het minst. Naar een verklaring voor de verschillen in civiele gemeenschap moeten de auteurs nog gissen. Ze vinden wel een duidelijke overeenkomst tussen het niveau van politieke participatie en vertrouwen enerzijds en de ontwikkeling van civiele gemeenschap anderzijds. De auteurs concluderen dan ook dat de sterkte van een civiele gemeenschap mede bepalend is voor de participatie en het vertrouwen van de onderzochte minderheden. Ze zien hierdoor Putnams hypothese bevestigd. De onderzoekers nuanceren echter zelf hun resultaten: ze stellen dat civiele gemeenschap één van de factoren van

¹¹⁴ J. TILLIE, De etnische stem: opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen, 1986-1998, Utrecht, FORUM Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, 2000, 41-42; 58-82.

politieke participatie op groepsniveau is. Over de invloed van individuele kenmerken als opleiding of leeftijd kunnen ze geen uitsluitel geven.¹¹⁵

De auteurs onderzoeken dus de formele politieke participatie van etnische minderheden in Nederland. Ze vinden verschillen in opkomst tussen de etnische groepen. De verschillen worden verklaard door de aanwezigheid van sociaal kapitaal binnen de etnische gemeenschappen. In die gemeenschappen waar meer sociaal kapitaal aanwezig is, wordt meer geparticipeerd. Individuele kenmerken worden echter niet uitgesloten als verklaringsgrond.

2.2. Voice and Equality

De auteurs van 'Voice and Equality', Verba, Lehman Schlozman en Brady, onderzoeken de idee van gelijke belangenbehartiging in een democratie. Een democratie wordt gekenmerkt door zowel 'Voice' als 'Equality'. 'Voice' slaat op de belangenbehartiging van de burgers. De stem van de burger moet gehoord worden. Zo kan de burger informatie doorgeven aan overheid en druk uitoefenen op het beleid. 'Equality' doelt op de intrinsieke gelijkwaardigheid van ieder burger. In een democratie hoort er dus een gelijke verdediging van alle burgers te zijn. Echter, in de meeste democratieën is dit niet het geval. Vaak worden de formele barrières wel weggewerkt. Iedereen heeft dus formeel dezelfde rechten en plichten. Maar gelijkheid van rechten is niet hetzelfde als gelijkheid in het *gebruik* van die rechten. Participatie in het politieke leven is dus niet gelijk. En aangezien participatie zorgt voor communicatie met de overheid, is het mogelijk dat ongelijke participatie tot ongelijke behandeling leidt. In dit werk wordt dan ook gefocust op de externe effecten van politieke participatie.¹¹⁶

¹¹⁵ J. TILLIE, *o.c.*, 83-107.

¹¹⁶ H.E. BRADY, K. LEHMAN SCHLOZMAN en S. VERBA, *Voice and Equality*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 2002, 640 p.

2.2.1. Politieke participatie en representativiteit

Er zijn verschillende manieren om aan het politieke gebeuren deel te nemen. De auteurs benadrukken meermaals de aparte plaats die verkiezingsdeelname inneemt. Deelnemen aan de verkiezingen verschilt in meerdere opzichten van andere participatievormen: stemmen kent een maximumgrens (één stem per persoon per verkiezing), geeft niet veel specifieke informatie over de voorkeuren van de participanten en er zijn weinig vaardigheden voor nodig. Verkiezingsdeelname is anders dan andere vormen van participatie, en mag dus niet zonder meer veralgemeend worden. De auteurs focussen in dit werk dan ook meer op die andere participatievormen, zoals campagne voeren of financiële bijdrages storten.¹¹⁷

Niet iedereen participeert in gelijke mate. De auteurs stellen dat participanten andere kenmerken vertonen dan niet-participanten. Een ‘activist’ – iemand die een groot engagement opneemt – is vaak anders dan diegenen die hij/zij vertegenwoordigt. Er zijn demografische verschillen, maar ook verschillen in beleidsvoorkeuren en in behoeften en levensomstandigheden. Een volksvertegenwoordiger heeft bijvoorbeeld vaak niet dezelfde kenmerken als zijn kiezers. Hierdoor kunnen bepaalde politiek relevante karakteristieken vervormd worden. Met ‘politiek relevante karakteristieken’ bedoelt men kenmerken die, wanneer ze zichtbaar worden voor beleidsmakers, het beleid kunnen veranderen. Het kan hier gaan om bepaalde voorkeuren aangaande het beleid, maar ook om socio-economische factoren. Wanneer een bepaalde politiek relevante groep dus zichtbaar wordt voor de overheid, kan er rekening mee gehouden worden bij de beleidsvoering. Politiek relevante karakteristieken zijn afhankelijk van de sociale context en veranderen door de tijd heen.¹¹⁸

De overheid wordt via participatie ingelicht over de noden en wensen van de burgers. Burgers kunnen ook druk uitoefenen op de overheid. Politieke participatie en politiek relevante karakteristieken staan echter in interactie met elkaar. Daardoor kan de representativiteit van het beleid in het gedrang komen. De auteurs spreken van een ‘participatory distortion’: de preferenties die de overheid ter ore komen, zijn vervormd, want belangen worden niet gelijk verdedigd. De overheid riskeert een beleid te voeren dat niet gewenst is door de burger.¹¹⁹

¹¹⁷ *Ibid.*, 37-48.

¹¹⁸ *Ibid.*, 14-15.

¹¹⁹ *Ibid.*, 163-185.

Welke zijn nu de factoren die het participatiegedrag van actoren beïnvloeden? De auteurs ontwikkelen het Civic Voluntarism Model als antwoord op deze vraag. Dit model peilt naar de resources, het politieke engagement, de rekrutering via netwerken en de impact van ‘issue engagement’. We bespreken het Civic Voluntarism Model in de volgende paragraaf.

2.2.2. Het Civic Voluntarism Model

Het Civic Voluntarism Model werd ontworpen om te onderzoeken welke de factoren zijn die tot participatie leiden. De auteurs vertrekken van de vraag waarom mensen *niet* participeren. De mogelijke antwoorden zijn dat ze *niet willen*, dat ze *niet kunnen* of dat ze *niet gevraagd werden*. Het Civic Voluntarism Model onderzoekt deze antwoorden. Daarnaast wordt ook de impact van ‘issue engagement’ besproken.

Met het Civic Voluntarism Model willen de auteurs twee gangbare participatietheorieën verzoenen. Enerzijds is er het Socio-Economische Status-model. SES zal participatie vooral verklaren aan de hand van opleiding, inkomen en beroep. Empirisch staat dit model sterk, theoretisch minder. Anderzijds is er de Rational Choice-theorie. Deze stelt dat mensen rationeel zullen afwegen of participatie hen voordelen oplevert of niet. Participatie zal dus voorkomen wanneer de baten ervan hoger zijn dan de kosten die ermee gepaard gaan. Theoretisch is dit model consequent, maar de voorspellende waarde ervan is erg beperkt. Rational Choice kan niet verklaren waarom er toch zoveel participatie wordt vastgesteld.

Het Civic Voluntarism Model combineert beide verklaringen. Van het SES-model nemen de auteurs het belang van socio-economische factoren over. Opleiding, inkomen en beroep worden echter niet meer als één geheel gezien. Er wordt ook gedifferentieerd naar de verschillende participatievormen. Bij de Rational Choice-theorie wordt de nadruk op de kosten gelegd, in plaats van op de baten. Het uitgangspunt is dus niet meer “hoe groter de baten, hoe meer participatie,” maar wel “hoe minder de kosten, hoe meer participatie.” Empirisch heeft dit veel meer verklarende kracht. Het Civic Voluntarism Model onderzoekt de causale relaties tussen resources, politieke betrokkenheid,

rekruteringsnetwerken en ‘issue engagement’ enerzijds en politieke participatie anderzijds.¹²⁰

De belangrijkste component zijn volgens de auteurs de resources. De middelen, nodig voor politieke participatie, zijn tijd, geld en *civic skills* of sociale vaardigheden. De resources zijn echter niet voor alle participatievormen in dezelfde mate vereist. Voor financiële bijdrages is geld de belangrijkste factor, voor het organiseren van een politieke meeting zijn dan weer sociale vaardigheden en tijd nodig. De resources blijken echter niet evenredig verdeeld over de bevolking. Geld is het minst gelijk verdeeld, tijd het meest. Ook over vaardigheden beschikt niet iedereen. Vaardigheden worden verworven in scholing en netwerken, maar deze zijn uiteraard niet bij iedereen dezelfde. De verschillende participatievormen worden bijgevolg niet evenveel gebruikt door alle bevolkingsgroepen. De verklaringskracht van resources is niet te onderschatten. De auteurs stellen dan ook dat resources een noodzakelijke voorwaarde zijn tot participatie.¹²¹

Met politieke betrokkenheid doelt men op de motivatie van de actoren. Meer concreet peilen de auteurs naar de politieke interesse, de identificatie met politieke partijen, de beschikbaarheid van informatie en het gevoel politieke invloed te kunnen uitoefenen. Ook hier vinden we weer verschillen langs de sociale breuklijnen. Politieke betrokkenheid blijkt de verklaringskracht van resources te versterken, en niet te vervangen. Betrokkenheid oefent niet onafhankelijk van resources een invloed uit. Alleen politieke betrokkenheid is dus niet genoeg om tot participatie te komen, men moet er ook nog de capaciteit voor hebben.¹²²

Rekruteringsnetwerken zijn ook zo’n bijkomende invloed. In netwerken worden niet alleen sociale vaardigheden ontwikkeld. Men wordt er ook blootgesteld aan politieke onderwerpen, en, bovenal, men wordt gevraagd te participeren. Dit gevraagd worden is wederom niet gelijk verdeeld. Mensen met een hoger inkomen en blanken worden vaker gevraagd. Bovendien vindt rekrutering vooral plaats binnen de eigen groep. De vraag om participatie komt vaker van bekenden dan van vreemden. Ook de mate waarin gevolg wordt gegeven aan die vraag is niet overal dezelfde. Vrienden en kennissen, mensen die tot eenzelfde sociale groep behoren en superieuren in werkrelaties hebben meer succes dan anderen. Het gevraagd worden heeft een belangrijke invloed op participatie, maar is

¹²⁰ *Ibid.*, 269-289.

¹²¹ *Ibid.*, 289-333.

¹²² *Ibid.*, 343-356.

geen vervanging van de twee eerdere verklaringen. Netwerken zijn dus belangrijke factoren voor participatie. In netwerken worden civic skills ontwikkeld en worden participanten gerekruteerd. De causaliteit van de relatie tussen participatie en gevraagd worden moet echter wel genuanceerd worden. Er kan evengoed sprake zijn van een wederkerige relatie. Mensen participeren omdat ze gevraagd worden, maar ze worden misschien ook gevraagd omwille van hun eerdere participatie.¹²³

Uit onderzoek naar wat activisten als redenen voor hun gedrag geven, bleek dat het beïnvloeden van het beleid een stimulus was. Dit is in tegenspraak met de Rational Choice-theorie. Die theorie stelt immers dat ‘invloed uitoefenen op het beleid’ te weinig voordelen oplevert in vergelijking met de kosten ervoor. De auteurs onderzoeken hier in welke mate de betrokkenheid bij één bepaald thema tot politieke actie kan leiden. Ze noemen dit issue engagement. Issue engagement kan zowel voortkomen uit een persoonlijk belang bij beleidsvoering als uit een bezorgdheid rond een (morele) thematiek. Voorbeelden zijn respectievelijk de politieke acties van mensen die overheidssteun genieten en de abortuskwestie. Issue engagement is een onafhankelijke verklarende variabele voor politieke participatie. Het is niet onderhevig aan ongelijkheden zoals de andere variabelen. Issue engagement treedt los van sociale structuren op.¹²⁴

Voor elke vorm van politieke participatie zijn resources, politieke betrokkenheid, rekruteringsnetwerken en issue engagement in meerdere of mindere mate nodig. Een bijdrage aan een politieke partij vraagt om financiële resources. Om zich kandidaat te stellen voor de verkiezingen zijn naast resources ook rekruteringsnetwerken van belang. De auteurs vinden dat voor deelname aan de verkiezingen vooral politieke betrokkenheid van belang is. Ze leggen daarenboven de nadruk op interesse voor politiek, kennis van politiek, identificatie met een partij. De idee van politieke machtsuitoefening is volgens de auteurs minder van belang om deelname aan de verkiezingen te verklaren. Ook issue engagement kan een motiverende factor zijn om deel te nemen aan de verkiezingen. Resources zijn dus minder van belang.¹²⁵

Resources, politieke betrokkenheid en rekruteringsnetwerken zijn ongelijk verdeeld in de samenleving. Bijgevolg participeren mensen niet op een gelijke manier. De ongelijkheden in participatie hebben gevolgen voor de democratie: sommige politiek relevante groepen participeren minder. Hun behoeften en voorkeuren geraken niet tot bij

¹²³ *Ibid.*, 133-159; 369-390.

¹²⁴ *Ibid.*, 391-415.

¹²⁵ *Ibid.*, 358-363.

de beleidsmakers. De overheid loopt zo bepaalde informatie mis, waardoor het beleid niet aan alle behoeften voldoet. Uitzondering hier is het issue engagement. Deze vorm van politieke participatie blijkt niet sociaal gestructureerd. Over het algemeen echter, bevoordeelt het participatieproces de reeds bevoordeelde groepen. De benadeelde politiek relevante groepen komen net het omgekeerde tegen. Iedereen is gelijk in rechten en plichten, maar het uitoefenen van die rechten kent grote ongelijkheden. Het participatieproces vergroot zo ongelijkheden.¹²⁶

De auteurs hebben dus een verklaringsmodel voor politieke participatie ontworpen en getest. Dit Civic Voluntarism Model reveleert dat vooral resources van belang zijn bij participatie. Politieke betrokkenheid en netwerkrecruitering zijn bijkomende stimuli. Issue engagement kan, onafhankelijk van de andere factoren, participatie bevorderen. Resources, politiek engagement en netwerkrecruitering zijn sociaal gestructureerd. De ongelijke verdeling van deze stimuli heeft als gevolg dat bepaalde groepen systematisch minder of op een andere manier deelnemen aan het politieke leven. Het participatieproces is dus niet egalitair.

2.3. Keuze van het theoretisch kader

In onderzoek naar etnische minderheden en politieke participatie wordt vaak de theorie van sociaal kapitaal gebruikt. Sociaal kapitaal bij etnische minderheden zou hun politieke participatie verklaren.¹²⁷ In een artikel van Dirk Jacobs, Karen Phalet en Marc Swyngedouw wordt dit echter weerlegd.¹²⁸ Zij onderzochten de participatie van Turken en Marokkanen in Brussel, en vonden dat deze niet verklaard kan worden door de theorieën van sociaal kapitaal.

In deze eindverhandeling opteren we voor het Civic Voluntarism Model, ontwikkeld door Verba, Lehman Schlozman en Brady. Een eerste reden hiervoor is dat dit model

¹²⁶ *Ibid.*, 493-495.

¹²⁷ M. BERGER, C. GALONSKA en R. KOOPMANS, "Political Integration by a Detour? Ethnic Communities and Social Capital of Migrants in Berlin" in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, (2004), No. 3, pp. 491-507; M. FENNEMA en J. TILLIE, "Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks" in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 35, (1999), No. 4, pp. 703-726; M. FENNEMA e.a., *Sociaal kapitaal en politieke participatie van etnische minderheden*, Amsterdam, IMES, 2000, 1-4; 10-13.

¹²⁸ D. JACOBS, K. PHALET en M. SWYNGEDOUW, "Associational Membership and Political Involvement Among Ethnic Minority Groups in Brussels" in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, (2004), No. 3, pp. 543-559.

beter aansluit bij onze onderzoeksvraag. We kunnen onze vraag naar het belang van interesse versus informatie ‘vertalen’ naar dit theoretisch model. Als we ‘informatie’ bestuderen, zullen we onder andere aandacht besteden aan rekruteringsnetwerken. ‘Interesse’ willen we vertalen naar ‘politieke betrokkenheid’. We denken dat het geheel van politieke betrokkenheid meer verklarende kracht heeft dan louter interesse voor politiek. Onze onderzoeksvraag wordt zodoende: werden niet-EU-burgers *niet gevraagd* om te participeren, of *wilden ze niet*?

Een tweede reden om voor dit model te kiezen, is van praktische aard. Voor ons onderzoek is het Civic Voluntarism Model makkelijker toepasbaar dan de theorie van het sociaal kapitaal. We zagen eerder dat sociaal kapitaal een groepskenmerk is. De invloed van sociaal kapitaal op politieke participatie kan dus alleen op groepsniveau gemeten worden. Via de theorie van sociaal kapitaal zouden we inderdaad ook de opkomst van niet-EU-burgers kunnen bestuderen. We zouden bijvoorbeeld het aanwezige sociaal kapitaal in de Marokkaanse gemeenschap (Belgische staatsburgers van Marokkaanse origine inclusief) kunnen vergelijken met de registratiecijfers van Marokkanen. Het probleem is echter dat de officiële registratiecijfers alleen de nationaliteit vermelden. Niet-EU-burgers vormen niet altijd een gemeenschap naargelang hun nationaliteit, maar eerder naar etniciteit. Koerden kunnen bijvoorbeeld de Turkse nationaliteit hebben, maar hun verenigingsleven vertoont niet noodzakelijk dezelfde kenmerken als dat van ‘Turkse’ Turken. Een mogelijkheid is natuurlijk om een representatieve steekproef te trekken, waarin we vragen naar etnische herkomst (Koerdisch en Berbers zouden dan bijvoorbeeld ook mogelijkheden zijn) en registratie voor de verkiezingen. Zodoende zouden we etniciteit, en niet nationaliteit, kunnen relateren aan registratie. Hiervoor is echter kwantitatief onderzoek nodig. We maakten reeds in de inleiding duidelijk dat het te moeilijk was om genoeg respondenten te vinden voor kwantitatief onderzoek. Het Civic Voluntarism Model liet ons toe verklaringen te zoeken op individueel niveau.

Een derde, meer fundamentele, reden is dat we onze twijfels hebben bij de theorie van sociaal kapitaal. We denken dat netwerken inderdaad belangrijk zijn voor politieke participatie. We vragen ons echter af of netwerken echt veralgemeende wederkerigheid en veralgemeend vertrouwen genereren. Daarenboven is het nog maar de vraag of dit per definitie tot politieke participatie leidt. Putnam spreekt als hij het over netwerken heeft, niet alleen over deze normen van wederkerigheid en vertrouwen. Hij stelt ook dat in netwerken informatie verspreid wordt. Netwerken bieden ook de gelegenheid om ‘civic

skills' of sociale vaardigheden te ontwikkelen. Deze kenmerken van netwerken vinden we echter ook terug in het Civic Voluntarism Model.

Om deze redenen besloten we om het Civic Voluntarism Model te gebruiken voor ons onderzoek. Verba, Lehman Schlozman en Brady benadrukken vaak dat kiesgedrag niet kan veralgemeend worden naar participatie in het algemeen. In dit eindwerk willen we dan ook geen conclusies trekken over het hele gamma aan politieke participatie dat etnische minderheden kunnen gebruiken. We beperken ons strikt tot de registratie voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Via het Civic Voluntarism Model willen we dus onze onderzoeksvraag beantwoorden. Om deze vraag volledig te kunnen beantwoorden, moeten we echter ook meer weten over overheidsinformatie voor onze doelgroep. Dit komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

3. Overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen

In dit hoofdstuk bespreken we de literatuur over overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen. We vragen ons af hoe een overheid het beste een allochtone doelgroep kan bereiken. Welke problemen ondervinden allochtonen met informatie van de overheid? Hoe kan een overheid het hoofd bieden aan deze problemen? Er bestaat totnogtoe slechts weinig literatuur over overheidscommunicatie met allochtonen. Er werd wel meer geschreven over informatie voor autochtone kansarme doelgroepen. Deze literatuur benadrukt echter dat bij allochtone doelgroepen ook culturele verschillen een rol kunnen spelen. In wat volgt, hebben we het daarom eerst over die interculturele communicatie. We vragen ons af wat het belang is van interculturele verschillen voor overheidscommunicatie. Daarna hebben we het over doelgroepencommunicatie. We bespreken waarom doelgroepencommunicatie belangrijk is, en waarom allochtonen een aparte doelgroep zijn. Tot slot bespreken we een aantal ‘best practices’ voor communicatie met allochtone doelgroepen.

3.1. Interculturele communicatie

De focus van de literatuur over interculturele communicatie ligt op inter-persoonlijke communicatie. Het gaat hier dus niet om een anonieme groep van ontvangers, zoals dat bij overheidscommunicatie het geval is. Toch is interculturele communicatie interessant in dit kader. Er kunnen cultuurverschillen tussen zender (de overheid) en ontvanger (allochtone doelgroep) optreden. In de literatuur over overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen komt vaak de zienswijze van David Pinto aan bod.¹²⁹ Dit theoretisch kader wordt echter ook bekritiseerd.

Volgens David Pinto is het wezenlijke verschil tussen *moderne* en *traditionele* culturen dat de moderne culturen op het individu gericht zijn, terwijl bij traditionele culturen de groep centraal staat. Deze traditionele culturen noemt hij ‘fijnmazige’ of F-culturen. Moderne culturen zijn volgens hem ‘grofmazige’ of G-culturen. In een fijnmazige cultuur is voor elke situatie vooraf een ‘beste’ gedrag geformuleerd. Het is

¹²⁹ C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, “Communiceren met allochtonen” in *De communicatievraagbaak*, (1996), dec., p 19; I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie: communiceren met een multicultureel publiek*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Cel Gelijke Kansen in Vlaanderen, 2005, 12-14.

echter niet realistisch om alle mogelijke situaties waarin een mens verzeild kan raken, te inventariseren. Situaties worden daarom steeds herleid tot standaardsituaties. In een grofmazige cultuur moet het individu daarentegen algemene gedragsregels op specifieke situaties toepassen. Dit heeft als gevolg dat er veel meer gedragsmogelijkheden zijn.¹³⁰ Communicatie verloopt verschillend in F- en G-culturen. In F-culturen moeten rolpatronen voortdurend bevestigd worden. Het persoonlijke en de relatie tussen de gesprekspartners krijgen een prominente plaats in de communicatievoering. In G-culturen maakt men daarentegen het onderscheid tussen persoonlijk en zakelijk contact.¹³¹

Het model van Pinto is onderhevig aan kritiek. Wasif Shadid stelt dat bij interculturele communicatie meer factoren meespelen dan alleen cultuur. Hij heeft ook kritiek op de tweeledige classificatie van culturen, zoals Pinto die maakt. Die stelt culturen karikaturaal voor en veronderstelt dat cultuur een statisch gegeven is. Bovendien verklaart Pinto gedrag alleen door culturele factoren. Volgens Shadid is de invloed van cultuur op het gedrag van personen echter probabilistisch en niet deterministisch. Daarnaast versterkt Pinto's model ook stereotypes en vooroordelen. Die zijn echter nefast voor effectieve communicatie.¹³²

Volgens Shadid spelen culturele factoren wel degelijk een rol bij communicatie. De culturele achtergrond van een gesprekspartner bepaalt de verwachtingen en voorspellingen die een gesprekspartner over de communicatie heeft. Naast cultuur zijn echter ook de attitude jegens en de beeldvorming over de gesprekspartner en de groep waartoe die behoort, van belang. Vooroordelen en stereotypes spelen een rol in die beeldvorming. Tot slot spelen persoonlijke vaardigheden van gesprekspartners een rol.¹³³

De inzichten uit de literatuur over interculturele communicatie zijn toepasbaar op overheidscommunicatie. Bij persoonlijk contact tussen een ambtenaar en een burger van allochtone afkomst kunnen cultuurverschillen optreden. Ook bij schriftelijke communicatie is dit ten dele het geval. Hier betreft het dan zaken als aanspreking van de ontvanger, gebruik van symbolen, maar ook mogelijke stereotyperingen.

In onderstaande paragrafen zullen we zien dat persoonlijke communicatie met de overheid zowel bij kansarmen als bij allochtonen de voorkeur geniet. Een verklaring hiervoor is dat er meer interactie mogelijk is: iemand met een complex probleem kan dit

¹³⁰ D. PINTO, *Interculturele communicatie: dubbel perspectief door de drie-stappenmethode voor het doeltreffend overbruggen van cultuurverschillen*, Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 1993, 36-38.

¹³¹ D. PINTO, *o.c.*, 40-64.

¹³² W.A.R. SHADID, *Grondslagen van interculturele communicatie: studieveld en werkerrein*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2003, 108-109; 246-249; 260.

¹³³ W.A.R. SHADID, *o.c.*, 80-83

het beste uitleggen in een persoonlijke context.¹³⁴ Verschillende auteurs geven echter ook aan dat dit persoonlijk contact meer aansluit bij de ‘wij-cultuur’ of de ‘verbale cultuur’ van sommige allochtonen.¹³⁵ We denken dat niet alleen culturele factoren deze voorkeur verklaren. In de onderzoeken naar overheidscommunicatie met kansarmen en allochtonen wordt ook aangegeven dat *vertrouwen in* en *bekendheid met* de overheid belangrijk zijn.¹³⁶ Persoonlijke communicatie en contacten met intermediairs en sleutelfiguren kunnen zodoende de brug vormen tussen de overheid en de kansarme of allochtone doelgroepen.

Dit sluit niet uit dat een communicerende overheid geen rekening moet houden met bepaalde culturele aspecten van de allochtone doelgroep. Wanneer een integratiedienst bijvoorbeeld een interculturele picknick tijdens de Ramadanmaand organiseert, zullen moslims minder gemotiveerd zijn om deel te nemen. Als een overheid communiceert over gevoelige thema’s als abortus of euthanasie, kan dit op weerstand bij de doelgroep stuiten. Het is echter geen goed idee om gedrag van allochtonen louter te verklaren vanuit culturele factoren. Een communicatiestrategie die zich alleen daarop baseert, zal haar doel missen. Wat ons onderzoek betreft, verwachten we geen grote interculturele hindernissen in de communicatie over het migrantenstemrecht. Mogelijke communicatieproblemen kunnen vermeden worden door intermediairs en sleutelfiguren in te schakelen.

3.2. Doelgroepencommunicatie

Zowel voor de overheid als voor de burger is overheidscommunicatie erg belangrijk. Burgers komen zo niet alleen te weten wat het aanbod van de overheid is, de overheid kan ook vragen van de burgers in kaart brengen. Communicatie tussen overheid en burger verloopt echter niet altijd even soepel. In de maatschappij doet erg veel informatie de ronde, van allerlei zenders naar allerlei ontvangers. Men heeft het in dit verband ook wel over de informatiemaatschappij. Kennis en informatie spelen een steeds belangrijkere rol in onze samenleving. In deze informatiestroom moeten overheid en burger elkaar vinden.

¹³⁴ E. GOUBIN, en B. MESTIAEN, *Elkaar vinden. Bouwstenen voor het communiceren met kansarme doelgroepen*, Memori: Katholieke Hogeschool Mechelen, s.d., 39-40.

¹³⁵ C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p. 19; E. GOUBIN, *Tante Mariëtte en haar fiets: handboek overheids- en verenigingscommunicatie*, Brugge, Vanden Broele, 2003, 232; A. ARDIA, S. GOEDHART, en A. AIT MOHA, *Communiceren met Nieuwe Nederlanders. De beleving van overheidscommunicatie*, Amsterdam, Motivaction, 2005, 36-37.

¹³⁶ E. GOUBIN, *o.c.*, 232-233.

Niet iedereen blijkt echter over evenveel informatie te beschikken. We spreken dan van een kenniskloof: bepaalde groepen hebben meer toegang tot informatie en kunnen er beter mee omgaan dan andere groepen. Achtergestelde groepen hebben vaak een minder efficiënt zoekgedrag wanneer zij informatie nodig hebben. Ze beschikken ook niet altijd over de juiste middelen en capaciteiten om juiste en volledige informatie te vinden. Dit zou allemaal geen problemen opleveren, moesten de verschillen in kennis en informatiebezit en -gebruik niet leiden tot sociale verschillen. De kenniskloof wordt zo een sociale kloof.¹³⁷ Voor migrantenstemrecht kan dit betekenen dat onvoldoende informatie leidt tot niet-participatie.

Communicatie van de overheid gebeurt al te vaak vanuit de informeringsbehoefte van de overheid, en niet vanuit het perspectief van de ontvanger. Er werd lang gedacht dat boodschappen van de overheid het best werden verspreid via de massamedia. Deze kanalen zouden iedereen bereiken. Het gelijkheidsprincipe ‘dezelfde overheidsinformatie voor iedereen’ bevat echter een basisongelijkheid: niet iedereen heeft dezelfde mogelijkheden en capaciteiten om juiste en volledige overheidsinformatie te vinden.¹³⁸

Het is precies door deze sociale ongelijkheden dat gepleit wordt voor doelgroepgerichte communicatie. Wanneer rekening gehouden wordt met de mogelijkheden en de onmogelijkheden van de verschillende doelgroepen, kan overheidscommunicatie voor alle ontvangers effectiever zijn. De overheid moet dus de behoeftes van deze doelgroep in kaart brengen en onderzoeken op welke manier elke doelgroep het best te bereiken is. Ze moet dan rekening houden met mogelijke drempels bij de doelgroep.¹³⁹

3.2.1. Drempels

De kenniskloof ontstaat doordat het bepaalde groepen ontbreekt aan motivatie (het niet openstaan voor de overheidscommunicatie), aan capaciteiten (begrijpen informatie, zoekstrategie,...) en mogelijkheden (materieel, maar ook gelegenheid) om aan informatie

¹³⁷ E. GOUBIN en B. MESTIAEN, *Overheidscommunicatie voor kansarme doelgroepen*, Mechelen, Memori: Katholieke Hogeschool Mechelen, 29-33; B. MESTIAEN, “De paradox van de ‘democratische voorlichting’ of argumenten voor doelgroepencommunicatie” in *Vlaams Tijdschrift voor Overheidsmanagement*, 5, (2000), 1, p. 28.

¹³⁸ E. GOUBIN en B. MESTIAEN, *Overheidscommunicatie voor kansarme doelgroepen*, o.c., 63; B. MESTIAEN, o.c., p. 25.

¹³⁹ B. MESTIAEN, o.c., p. 25

te geraken. Dit zijn nochtans centrale factoren die ervoor zorgen dat informatie goed verwerkt wordt.¹⁴⁰ Onvoldoende motivatie, capaciteiten of mogelijkheden vormen dus een drempel: ze verhinderen dat mensen de informatie goed ontvangen. We willen er op wijzen dat er drempels bestaan ten overstaan van de communicatie op zichzelf, maar ook tegenover de instelling die communiceert. Participatie aan zo'n instelling wordt makkelijker wanneer die drempels weggewerkt worden. Communicatie kan dus drempelverlagend werken.

Mensen kunnen geconfronteerd worden met intellectuele, mentale en materiële drempels. Intellectuele drempels komen voor wanneer informatie te abstract is opgesteld. De ontvanger kan daardoor de boodschap mislopen of gedemotiveerd worden om de boodschap te onderzoeken en er de relevante informatie uit te halen. Kansarme groepen en allochtonen hebben hier soms mee te kampen. Ook het gebrek aan bepaalde vaardigheden, bijvoorbeeld PC-kennis, kunnen een drempel vormen.¹⁴¹ Toegepast op een campagne over het migrantenstemrecht, kunnen er bij de stemgerechtigde vreemdelingen intellectuele drempels zijn door het taalprobleem. Ook gebrek aan kennis over het politieke systeem kan een drempel voor participatie vormen.

Mentale drempels zijn psychologische drempels, die veel te maken hebben met het imago van en het vertrouwen in de organisatie of overheidsdienst. Iemand die geen vertrouwen heeft in een instelling, zal niet ontvankelijk zijn voor de boodschap ervan. Bij kansarmen is dit nog veel belangrijker: als bij hen het vertrouwen in de instelling eenmaal geschonden is, accepteren ze niets meer van deze instelling en negeren ze de informatie die er van uitgaat. Ten slotte zijn er ook nog cultureel bepaalde mentale drempels (dit sluit aan bij onze vorige paragraaf over interculturele communicatie). Zo kunnen mensen uit landen met autoritaire regimes een wantrouwige attitude tegenover de overheid ontwikkeld hebben.¹⁴² Wat de campagne met betrekking tot het stemrecht voor niet-EU-burgers betreft, kunnen de stemgerechtigden met verschillende mentale drempels geconfronteerd worden. Het is mogelijk dat niet-EU-burgers de instellingen of politieke partijen niet goed kennen, en er dus wantrouwig tegenover staan. Ook wie eerder een slechte ervaring met de overheid opliep, kan wantrouwen ontwikkeld hebben.

Tot slot kunnen materiële drempels effectieve overheidscommunicatie verhinderen. Aan informatievergarig hangt meestal een prijskaartje vast. De overheid verspreidt

¹⁴⁰ B. POL, C. SWANKHUISEN en P. VAN VENDELOO, *Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie*, Bussum, Coutinho, 2007, 47.

¹⁴¹ E. GOUBIN, *o.c.*, 91-92.

¹⁴² *Ibid.*, *o.c.*, 92-93.

informatie via allerlei kanalen. Om deze informatie te ontvangen, moet men echter beschikken over media: een abonnement op de krant, een radio- of tv-toestel, een PC met internetaansluiting,... Mensen die niet over deze media beschikken, kunnen zo overheidsinformatie missen.¹⁴³ Stemgerechtigde vreemdelingen kunnen ook met deze materiële drempels te maken krijgen. We hebben echter niet genoeg data om in te schatten hoeveel stemgerechtigde vreemdelingen met materiële drempels geconfronteerd werden.

Een goed voorbeeld van drempels tot het verkrijgen van overheidsinformatie, is de zogenaamde passieve openbaarheid van bestuur. Dat betekent dat de overheid wel inzage geeft in allerlei documenten, maar dat het initiatief van de burger moet komen. De burger moet dus de nodige vaardigheden ontwikkeld hebben om informatie te zoeken. Wanneer dit moeilijk verloopt, of bij eerdere ervaringen moeilijk verlopen is, kan er een mentale drempel ontstaan. Ten slotte komen ook materiële drempels voor bij passieve openbaarheid van bestuur. Voor een aantal overheidspublicaties worden de burger kosten aangerekend. Ook aan het zelf afdrukken van informatie is een prijskaartje verbonden. Voor kansarme groepen blijkt dit soms al een hoge kost te zijn.¹⁴⁴

3.2.2. Allochtonen als doelgroep

Verscheidene auteurs pleiten ervoor om allochtonen als aparte doelgroep te beschouwen. Sommige onderwerpen kunnen voor allochtonen immers extra relevant zijn. Dit betreft dan informatie over taalwetten, verblijfsvergunningen,...¹⁴⁵ We kunnen hier zelf nog de informatie over het gemeentelijk stemrecht voor vreemdelingen aan toevoegen. Als informatie over deze thema's niet bij de doelgroep terechtkomt, missen de maatregelen doel.

Een andere reden om allochtonen als specifieke doelgroep te beschouwen, is dat zij vaak niet de weg vinden naar (nuttige) overheidsinformatie. Omgekeerd blijken ze ook moeilijker bereikbaar voor de overheid. In een aantal Nederlandse onderzoeken werd bijvoorbeeld gevonden dat oudere Turken en Marokkanen overheidsinformatie minder waardeerden doordat ze die niet begrepen. Overheidscampagnes en Postbus 51 (het centrale informatieloket van de Nederlandse overheid) waren weinig bekend bij

¹⁴³ E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden., o.c.*, 12; E. GOUBIN, *o.c.*, 93-94.

¹⁴⁴ E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden., o.c.*, 12.

¹⁴⁵ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie*, 25-31; E. GOUBIN, *o.c.*, 217-218; 230.

allochtonen. Er waren echter ook verschillen in bekendheid en gebruik van overheidsinformatie naargelang geslacht, opleiding, leeftijd, eerste/tweede generatie en integratie.¹⁴⁶

Allochtonen bleken ook een overwegend negatief beeld te hebben van de overheid. Die was vooral erg “ver weg”. De gemeente en stad stonden wel dicht bij de burger. Vooral voor de niet-Nederlands spreken was dit het geval. De respondenten hadden in het algemeen weinig kennis over de overheid. Die kennis was wel groter wanneer het over thema’s ging waar de respondenten in hun dagelijks leven mee werden geconfronteerd. Een lage betrokkenheid en kennis leken vooral samen te hangen met opleidingsniveau, leeftijd (jongeren meer dan ouderen) en taalbeheersing. De overheid werd wel positief gewaardeerd voor haar sociale functie en haar rol als informatieverstrekker. In het algemeen werd de Nederlandse overheid positiever gewaardeerd dan de overheid in het land van herkomst.¹⁴⁷

Een kwalitatief onderzoek ging ook na welke zoekstrategieën allochtone respondenten benutten om overheidsinformatie te vinden. In het algemeen gingen de respondenten pas op zoek naar informatie wanneer er een specifieke aanleiding toe is.¹⁴⁸ Dit vinden we overigens ook terug in een onderzoek bij (autochtone) kansarme doelgroepen in Vlaanderen.¹⁴⁹ De allochtone respondenten van het Nederlandse onderzoek wendden zich in eerste instantie tot het eigen netwerk, met name het gezin, de familie en de kennissen. Bij jongeren was internet echter de voornaamste bron om overheidsinformatie te vinden. Pas in tweede instantie, wanneer de informatie vanuit het eigen netwerk onvoldoende bleekt, richtten de respondenten zich tot instellingen. Dan zochten ze het liefst informatie in die instellingen die fysiek en gevoelsmatig dichtbij zijn, zoals buurthuizen. Meestal gingen ze te rade bij medewerkers van deze instellingen om concrete informatie te vinden. Maatschappelijk werkers bleken een belangrijke brugfunctie te vervullen. Vooral door ouderen werd hun inzet gewaardeerd. De grootste belemmeringen bij het zoeken van informatie buiten het eigen netwerk waren een beperkte taalbeheersing, een gebrek aan zelfvertrouwen en weinig vertrouwen in de overheidsinstellingen. Ten slotte kunnen we

¹⁴⁶ FERRO en MARE, *Communicatieonderzoek onder allochtonen*, Amsterdam, Ministerie van Algemene zaken, 2005, 12 p; MCA Communicatie, *Marktverkenning allochtonen*, Amsterdam, Ministerie van Algemene zaken, 2004, 15-18; C. BAARDEWIJK, E. DRAGT, A. PEETERS, A., en P. VIERKANT, *Mediagebruik etnische publieksgroepen 2002*, Hilversum, Nederlandse Publieke Omroep, 64-76; A. ARDIA, e.a., o.c., 4-5.

¹⁴⁷ A. ARDIA, e.a., o.c., 24; 26-28; 33-34.

¹⁴⁸ A. ARDIA, e.a., o.c., 37.

¹⁴⁹ E. GOUBIN en B. MESTIAEN, *Overheidscommunicatie voor kansarme doelgroepen*, o.c., 53.

nog vermelden dat allochtonen soms negatieve ervaringen hadden met het zoeken naar informatie. Uit één onderzoek bleek dat de respondenten ook een grote informatiebehoefte hadden. Ze wensten een meer actieve houding van de overheid. Alle respondenten wilden echter *niet* worden aangesproken op hun etnische achtergrond of nationaliteit. De onderzoekers verwoordden het als volgt: “De respondenten willen dus niet als doelgroep aangesproken worden terwijl een doelgroepgerichte wijze van communicatie wel wenselijk is.”¹⁵⁰

We willen nog wijzen op de beperkingen van deze bevindingen. De hierboven besproken onderzoeken zijn voornamelijk kwalitatief van aard. Het is dus moeilijk om algemene conclusies te trekken. In alle onderzoeken, zowel kwantitatief als kwalitatief, komen echter gelijkaardige argumenten naar voren: allochtonen hebben een specifieke zoekstrategie om overheidsinformatie te vinden. Bovendien worden ze in hun zoektocht met verschillende drempels geconfronteerd. Een andere beperking is dat in sommige van de hierboven besproken onderzoeken geen vergelijking gemaakt wordt met autochtone Nederlanders. We kunnen dus niet goed inschatten of het bereik van overheidscommunicatie bij allochtonen lager of hoger ligt dan bij autochtonen. Verder willen we benadrukken dat er vele verschillen zijn binnen en tussen de onderzochte allochtonen. In de paragrafen over segmentering van de doelgroep gaan we hier dieper op in.

Allochtonen hebben het dus moeilijk om juiste overheidsinformatie te vinden. Overheidsinstellingen ondervinden echter ook moeilijkheden om allochtonen te bereiken. Ingrid Tiggelovend onderzocht de communicatie met allochtone doelgroepen bij overheidsinstanties en non-profitorganisaties in Vlaanderen. Vele van deze organisaties hadden allochtonen als doelpubliek, maar vonden dat ze hen nog onvoldoende bereikten. Ondanks goede wil, leverden deze organisaties nog te weinig inspanningen om hun communicatie met allochtonen vlotter te laten verlopen. Ze hadden weinig kennis over de allochtonen in hun werkingsgebied en registreerden geen kenmerken van de reeds bereikte doelgroep. Ook multiculturele communicatievoering (presenteren van allochtonen in het beeldmateriaal, allochtone intermediairs inschakelen, het taalgebruik van geschreven teksten aanpassen,...) werd slechts weinig toegepast. In Vlaanderen is

¹⁵⁰ A. ARDIA, e.a., *o.c.*, 35-39; 53.

gerichte communicatie naar allochtonen dus nog niet helemaal ingeburgerd.¹⁵¹ In wat volgt bespreken we hoe allochtone doelgroepen bereikt kunnen worden met overheidsinformatie.

3.3. Etnocommunicatie: communicatie met allochtone doelgroepen

Doelgroepgerichte communicatie is dus nodig omdat bepaalde groepen zoals kansarmen en allochtonen minder goed bereikbaar zijn op de ‘klassieke’ manier. Tiggelovend beschreef hoe communicatie met allochtone doelgroepen beter kan verlopen. Met ‘etnocommunicatie’ doelt zij op de communicatie tussen een organisatie en een anonieme doelgroep van allochtone origine. Etnocommunicatie omvat dus een aantal communicatiemethoden om allochtone doelgroepen beter te bereiken. Enerzijds wil men de doelgroepen beter informeren en hun gedrag of houding beïnvloeden. Anderzijds is het ook de bedoeling dat de organisatie zich aanpast aan het allochtone doelpubliek. Zodoende kan de organisatie beter voldoen aan de wensen en verwachtingen van deze groepen.¹⁵²

Wanneer we de aanbevelingen van Tiggelovend vergelijken met die van Goubin en Mestiaen over communicatie met kansarme doelgroepen, vinden we vele gelijkenissen.¹⁵³ Ook zij benadrukken het belang van segmentering en betrokkenheid van de doelgroep, het profiel van de eigen organisatie, de zoektocht naar een goede mediamix, een goede formulering van boodschappen en het belang van intermediairs en sleutelfiguren.

3.3.1. Segmenteren en betrekken van de doelgroep

Een goede communicatiestrategie moet het doelpubliek onderverdelen in deelpublieken. Het deelpubliek moet een zo homogeen mogelijke samenstelling hebben en zo veel mogelijk als afzonderlijke entiteit bereikbaar zijn. Ook bij allochtonen is het van belang het doelpubliek te segmenteren. Dé allochtoon bestaat immers niet. Het is niet alleen

¹⁵¹ I. TIGGELOVEND, *Communiqueert uw organisatie met allochtonen? De resultaten van een marktverkenning bij 414 overheidsdiensten en particuliere non-profitorganisaties*, Antwerpen, Verbal Vision vzw, 2004, 57p.

¹⁵² I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 14.

¹⁵³ E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden, o.c.*

nodig om de allochtone doelgroep op te delen naar afkomst (“een Chinees is geen Turk”), ook verschillen *binnen* elke etnische groep zijn belangrijk: opleiding, leeftijd, geslacht, taalbeheersing, religie, sociaaleconomische positie, en de migratie- en culturele achtergrond. Bij het opstellen van de communicatiedoelen moet men dus goed voor ogen houden wie precies de doelgroep is en wat men met de communicatie wil bereiken.¹⁵⁴

Tiggelovend stelt zich de vraag of het wel nuttig is om steeds een aparte campagne uit te werken voor elke doelgroep. Door de verscheidenheid van de allochtone bevolking in Vlaanderen wordt dit immers erg moeilijk. Tiggelovend stelt dat het beter is om alle communicatiecampagnes een multicultureel tintje te geven.¹⁵⁵ Wat betreft een overheids campagne voor stemgerechtigde vreemdelingen, kunnen we deze redenering volgen. We kunnen aannemen dat stemgerechtigde niet-EU-burgers geen homogene groep vormen. We verwachten dat het voor een lokale overheid moeilijk is om voor elke van deze doelgroepen een apart communicatiebeleid te voeren. Een multiculturele communicatievoering is dan een betere oplossing.

Enerzijds is het bij doelgroepgerichte communicatie dus van belang de doelgroep onder te verdelen in homogene groepen. Anderzijds ligt de kostprijs om voor elk van deze doelgroepen een aparte benadering uit te werken, erg hoog. Het is dan makkelijker om de communicatie een multicultureel tintje te geven.

Naast de segmentatie van doelgroepen, is het belangrijk om de verschillende doelgroepen ook te betrekken bij de communicatieacties. Een belangrijke voorwaarde voor effectieve doelgroepgerichte communicatie is dat er bij de doelgroep draagvlak is voor de communicatie. Door de doelgroep te betrekken, kan men dit draagvlak creëren. Goede en regelmatige contacten met de doelgroep zelf, maar ook met sleutelfiguren en intermediairs komen de communicatie ten goede. De doelgroep kan betrokken worden bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van het communicatiebeleid. Dit verhoogt de effectiviteit van de communicatie. Inbreng van de doelgroep zorgt dan voor een meer accurate informatievergaring, meer vertrouwen in de boodschap en een beter beeld van de effecten van een overheids campagne.¹⁵⁶ Een grote betrokkenheid van de doelgroep zorgt er dus voor dat er draagvlak gecreëerd wordt voor de communicatieacties van de overheid.

¹⁵⁴ E. GOUBIN, *o.c.*, 217-219; 229-230; C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p. 6.

¹⁵⁵ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 30.

¹⁵⁶ E. GOUBIN, *o.c.*, 219-221; C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p. 6; p. 17; p. 28.

3.3.2. Kenmerken van de communicerende overheid

Een doelgroepgerichte communicatie naar allochtonen heeft maar zin als die ook binnen de overheid ondersteund wordt. Vooreerst is het belangrijk dat er *binnen* de communicerende instelling een draagvlak is voor de gevolgde aanpak. Wanneer het communicatiebeleid intern bekritiseerd wordt, komt dit de effectiviteit van de communicatie niet ten goede. Dit is des te meer het geval wanneer dit zich zou vertalen in een weinig klantvriendelijke houding tegenover de doelgroep.¹⁵⁷

Doelgroepencommunicatie veronderstelt bovendien een goed communicatiebeleid: een communicatieplan, -structuur, -medewerker en een budget maken een goed beleid mogelijk. Het is dus duidelijk dat aan goede communicatie ook een prijskaartje verbonden is. De communicatie moet niet alleen goed voorbereid en uitgevoerd worden, de evaluatie ervan is minstens even belangrijk – overheidscommunicatie met moeilijk bereikbare doelgroepen is een leerproces. Tot slot is een overheid alleen maar geloofwaardig in haar multiculturele communicatie als ze ook zelf een diversiteitsbeleid voert.¹⁵⁸

3.3.3. Mediamix

Opdat de overheid allochtonen kan bereiken, moet ze ook de juiste mediakanalen inzetten. In wat volgt gaan we in op het algemene mediagebruik van allochtonen. Daarna komen de specifieke informatiekkanalen van de overheid aan bod. In Vlaanderen beperkt het onderzoek naar mediagebruik van allochtonen zich tot Turkse en Marokkaanse publieksgroepen. In Nederland wordt het mediagedrag van Surinamers en Antillianen ook vaak bestudeerd, dat van Chinezen en Molukkers komt in mindere mate aan bod. In wat volgt bespreken we voornamelijk een aantal Nederlandse onderzoeken naar het mediagedrag van etnische publieksgroepen. Ook onderzoek in Vlaanderen komt aan bod.¹⁵⁹

¹⁵⁷ E. GOUBIN, *o.c.*, 220.

¹⁵⁸ E. GOUBIN, *o.c.*, 220-221; I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 29-30.

¹⁵⁹ E. DRAGT, A. HEUVELMAN, E. LOHMANN, en M. DE JONG, “Media en etnische publieksgroepen in Nederland: het aanbod en het gebruik van media”, in *Communications. The European Journal of Communication Research*, 30, (2002), 2, pp. 5-25.; C. BAARDEWIJK, e.a., *o.c.*; A.L. PEETERS en L. D’HAENENS, *Bridging or bonding? Relationships between integration and media use among ethnic minorities in the Netherlands*, in *Communications. The European Journal of Communication Research*, 30, (2002), 2, pp. 201-231.

De Nederlandse onderzoeken brachten het media-aanbod voor etnische publieksgroepen in kaart. Die groepen genieten telkens van het Nederlandse aanbod (de ‘autochtone’ kranten en tv- en radiozenders), aangevuld met een ‘eigen’ aanbod. Dit ‘eigen’ aanbod kan zowel uit het land van herkomst komen, als uit Nederland zelf. Dan gaat het om Nederlandse kranten, tijdschriften, radio- of tv-zenders die zich richten op de etnische groep.¹⁶⁰ We kunnen van daaruit veronderstellen dat er ook in Vlaanderen een autochtoon en een ‘eigen’ media-aanbod is voor allochtone publieksgroepen.

Ook het mediagebruik van de verschillende publieksgroepen werd onderzocht. Elke publieksgroep maakt gebruik van de televisie. De radio is minder populair: allochtonen luisteren veel minder naar de radio dan autochtonen. Ook kranten en tijdschriften worden door allochtonen minder gelezen dan door autochtonen. In alle groepen lezen ouderen meer kranten en tijdschriften dan jongeren; bij Marokkanen is dit echter omgekeerd.¹⁶¹ Internet, ten slotte, wordt veel minder gebruikt. Ouderen maken ook minder gebruik van het internet dan jongeren. Alle etnische publieksgroepen maken vaker buitenshuis gebruik van internet (school of werk) dan de autochtone Nederlanders.¹⁶² Een scholensurvey naar het mediagedrag van Turkse en Marokkaanse jongeren in Vlaanderen en Nederland bevestigde dit. Allochtone jongeren hadden minder toegang tot PC en internet dan autochtone. De allochtone jongeren compenseren dit ten dele door gebruik te maken van PC en internet in verschillende publieke ruimten.¹⁶³ Het mediagebruik van allochtonen is dus anders dan dat van autochtonen.

Mediagebruik is ook gerelateerd aan integratie. Integratie heeft niet alleen een invloed op de hoeveelheid media die gebruikt worden, het bepaalt ook in welke richting het mediagebruik gaat. We verwijzen voor een accurate beschrijving van de resultaten naar de desbetreffende onderzoeken.¹⁶⁴

Leen d’Haenens verdeelt op basis van deze bevindingen de allochtone mediagebruikers in drie groepen: de homelanders, de omnivoren en de adapters. Homelanders gebruiken voornamelijk de ‘eigen’ media. De omnivoren gebruiken de Nederlandse media ongeveer evenveel als de ‘eigen’ media, terwijl adapters de Nederlandse media verkiezen. In de scholensurvey van 2004 werden deze drie types

¹⁶⁰ E. DRAGT, e.a., *o.c.*, pp. 5-6.

¹⁶¹ E. DRAGT, e.a., *o.c.*, pp. 8-9; pp. 12-13; A.L. PEETERS en L. D’HAENENS, *o.c.*, pp. 216-218.

¹⁶² C. BAARDEWIJK, e.a., *o.c.*, pp. 119-120.

¹⁶³ L. D’HAENENS, C. VAN SUMMEREN, F. SAEYS, en J. KOEMAN, *Integratie of identiteit?, Integratie of identiteit? Mediamenu’s van Turkse en Marokkaanse jongeren*, Amsterdam, Boom, 136-144.

¹⁶⁴ E. DRAGT, e.a., *o.c.*, pp. 11-19; A.L. PEETERS en L. D’HAENENS, *o.c.*, pp. 216-222.; H. GEZDUCI en L. D’HAENENS, “Culture-specific features as determinants of media use” in *Communications. The European Journal of Communication Research*, 32, (2007), 2, pp. 216-217.

allochtone mediagebruikers ook teruggevonden. Ten slotte blijft het bij het bestuderen van de verhouding tussen ‘eigen’ en Nederlandse media ook van belang het media-aanbod onder de loep te nemen. Naarmate er meer aanbod is van ‘eigen’ media, worden die media ook meer gebruikt.¹⁶⁵

Voor ons is vooral belangrijk dat allochtonen een ander mediagebruik hebben als autochtonen. Er zijn verschillen tussen de etnische publieksgroepen. Ook binnen de groepen verschilt het mediagebruik naargelang leeftijd, geslacht,... Interessant is dat ‘integratie’ een invloed heeft op de hoeveelheid mediagebruik én op de richting ervan. Wanneer de overheid deze verschillende groepen wil bereiken, zal ze dus aangepaste mediakanalen moeten inzetten.

We gaan nu specifiek in op de mediakanalen die de overheid kan gebruiken om allochtonen te bereiken. Massamedia blijken effectief om de aandacht te vestigen op een bepaald onderwerp.¹⁶⁶ We bespraken net dat massamedia op verschillende manieren gebruikt worden door etnische minderheden. Voor de overheid is het dus niet steeds makkelijk om de juiste massamedia uit te kiezen. Bovendien zijn niet al deze media beschikbaar voor de overheid. De overheid kan bijvoorbeeld geen informatie doorgeven via de media van het land van herkomst (satellietzenders, kranten,...). Ze kan wel proberen de binnenlandse ‘allochtone’ media in te zetten.¹⁶⁷ Voor de informatiecampagne over het migrantenstemrecht was in Vlaanderen de lokale overheid bevoegd. Deze kan via de Vlaamse regionale massamedia geen informatie verspreiden. Lokale radio, televisie en krant kunnen wel aangewend worden.

Gedrukte media (krant, folder, brief,...) zijn niet altijd makkelijk voor een allochtone doelgroep. Door hun soms gebrekkige kennis van het Nederlands is het moeilijk om de boodschap te begrijpen of alle nuances en betekenissen te vatten. Voor sommige allochtonen van de eerste generatie zijn zelfs folders in de eigen taal moeilijk. Ook invulformulieren en antwoordkaarten spreken de doelgroep weinig aan. Bij het gebruik van folders en brochures moet ook nagedacht worden over de distributie van het materiaal. Het materiaal moet ‘dichtbij’ te vinden zijn, bijvoorbeeld op plaatsen waar de doelgroep vaak komt. Hier is een rol weggelegd voor sleutelfiguren en intermediairs.¹⁶⁸

¹⁶⁵ A.L. PEETERS en L. D’HAENENS, *o.c.*, p. 225; L. D’HAENENS, e.a., *Integratie of identiteit?*, *o.c.*, pp. 152-173; E. DRAGT, e.a., *o.c.*, p. 19.

¹⁶⁶ E. GOUBIN, *o.c.*, 219.

¹⁶⁷ C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p. 19.

¹⁶⁸ E. GOUBIN, *o.c.*, 232; A. ARDIA, e.a., *o.c.*, 40-41; C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p.26.

Overheidsinformatie via het internet bereikt alleen jongeren en hogeropgeleiden. Andere allochtonen hebben de mogelijkheden en vaardigheden niet om dit medium te gebruiken.¹⁶⁹

Telefonisch contact met de overheid geeft de informatiezoekende mogelijkheid tot interactie. Nadeel is echter dat iemand die minder goed Nederlands spreekt, zijn/haar situatie niet zo goed kan uitleggen. Ook de hoge kostprijs van telefoneren is een belemmering. Uit een Nederlands onderzoek naar overheidscommunicatie met allochtonen bleek dat een deel van de respondenten de gratis of goedkope informatielijnen van de overheid niet kende.¹⁷⁰ In onderzoek naar kansarmen en overheidsinformatie bleek bovendien dat die groep het moeilijk vond om de juiste instantie te contacteren en hun vraag duidelijk te formuleren. Ze kregen daardoor het gevoel dat ze van het kastje naar de muur gestuurd werden.¹⁷¹

De meeste allochtone doelgroepen hebben een grote voorkeur voor persoonlijk, face-to-face contact. Enerzijds verhoogt dit de interactie: bij persoonlijk contact kunnen meer vragen gesteld worden. Non-verbale communicatie kan ook verduidelijkend zijn voor een contactpersoon. Voor anderstaligen is gesproken informatie drempelverlagend tegenover schriftelijke communicatie. Spreken en luisteren is immers makkelijker dan schrijven en lezen.¹⁷² Anderzijds zou mondelinge communicatie ook meer aansluiten bij de ‘wij-cultuur’ of ‘verbale cultuur’ van allochtone doelgroepen (zie ook de paragraaf over interculturele communicatie).¹⁷³ Het grote nadeel van face-to-face communicatie is dat het erg tijdsintensief is en dus arbeidskrachten bezet. Het kostenplaatje van de overheidscommunicatie kan op die manier hoog oplopen.¹⁷⁴

Allochtonen gebruiken de media dus anders dan autochtonen. Ook binnen de allochtone bevolkingsgroepen bestaan er verschillen in mediagebruik naargelang etnische herkomst, geslacht, leeftijd, integratie... Bovendien beschikken etnische minderheden, naast het autochtone media-aanbod, ook over ‘eigen’ media. Vanuit het perspectief van overheidscommunicatie is het in de eerste plaats van belang in te zien dat niet alle allochtonen via dezelfde media kunnen bereikt worden. Klassieke overheidskanalen als folders en brochures, websites of infolijnen belemmeren (sommige) allochtonen in hun

¹⁶⁹ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 39.

¹⁷⁰ A. ARDIA, e.a., *o.c.*, 40.

¹⁷¹ E. GOUBIN en B. MESTIAEN, *Overheidscommunicatie voor kansarme doelgroepen, o.c.*, 54, 78; E. GOUBIN en B. MESTIAEN, *Elkaar vinden, o.c.*, 40.

¹⁷² I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 43.

¹⁷³ C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p.19.; A. ARDIA, e.a., *o.c.*, 36-37.

¹⁷⁴ E. GOUBIN en B. MESTIAEN, *Overheidscommunicatie voor kansarme doelgroepen, o.c.*, 142.

zoektocht naar overheidsinformatie. Persoonlijke contacten hebben vaak de voorkeur. Het is dus nodig om de verschillende allochtone doelgroepen te segmenteren en onderzoek te verrichten naar hun mediagebruik, alsook naar de bereikbaarheid via overheidskanalen. Niet alleen de keuze voor de juiste informatiekkanalen is belangrijk in de communicatie met allochtone doelgroepen. Ook de manier waarop boodschappen geformuleerd worden, is van belang. Dit komt aan bod in de volgende paragrafen.

3.3.4. Formulering van de boodschap

Bij overheidscommunicatie voor allochtone doelgroepen is de inhoud van de boodschap dezelfde als die voor autochtone doelgroepen. De formulering van de boodschap kan echter anders verlopen. Vooronderzoek naar de doelgroep blijft ook hier noodzakelijk: niet alle groepen zijn dezelfde en hebben dezelfde mogelijkheden en beperkingen.¹⁷⁵ In de volgende paragrafen hebben we het over het taalgebruik in communicatie met allochtone doelgroepen. We bespreken ook een aantal algemene adviezen.

Taal kan een drempel zijn om boodschappen van de overheid goed te ontvangen. De taalvaardigheid in het Nederlands kan bij allochtonen sterk verschillen. Sommige allochtonen zijn ook (semi-)analfabeet: zij kunnen dan de Nederlandse en/of de eigen taal onvoldoende lezen en schrijven. Personen die een matige kennis hebben van het Nederlands zijn uiteraard moeilijker bereikbaar wanneer die overheidsinformatie in het Nederlands is opgesteld. Daarom kan het soms verkieslijk zijn om de moedertaal van de allochtone doelgroep te gebruiken.¹⁷⁶

In België is het taalgebruik in bestuurszaken wettelijk geregeld. De gecoördineerde wetten van 18 juli 1966 delen het Belgische grondgebied op in vier taalgebieden: het Nederlandse, het Franse, het Duitse en het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad.¹⁷⁷ Deze wetten zijn van toepassing op het taalgebruik in de plaatselijke diensten. In de homogene Nederlandse en Franse taalgebieden moeten de gemeentebesturen in de streektaal communiceren met het publiek. De taalwet van 1966 stelde ook een toezichtsorgaan in: de Vaste Commissie Taaltoezicht (V.C.T.) ziet toe op de naleving van de taalwet.¹⁷⁸

¹⁷⁵ C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p.11.

¹⁷⁶ I. TIGGELOVEND, *Etmocommunicatie*, *o.c.*, 43; C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, pp. 12-13.

¹⁷⁷ Art. 2 Gecoördineerde wetten van 18 juli 1966 op het gebruik van de talen in bestuurszaken, *Belgisch Staatsblad* 2 augustus 1966 (hierna verkort geciteerd: Taalwet).

¹⁷⁸ Art. 1. Taalwet; Art. 11 §1 Taalwet; Art. 60§1 Taalwet.

De taalwetten regelen het taalgebruik in bestuurszaken erg strikt. Sommige overheidsdiensten komen echter vaak in contact met anderstaligen. Communicatie uitsluitend in de streektaal kan een inefficiënte dienstverlening tot gevolg hebben. Daarom laat de V.C.T. een beperkt gebruik van andere talen dan de bestuurstaal toe. Er zijn geen algemene criteria die bepalen of een gemeentebestuur al dan niet een vreemde taal mag gebruiken in het contact met allochtone doelgroepen. Volgens De Pelsmaeker en zijn medeauteurs kunnen uit de adviespraktijk van de V.C.T. echter wel een viertal vaak voorkomende voorwaarden worden afgeleid.¹⁷⁹

1. Het gebruik van de vreemde taal gebeurt niet systematisch, maar in beperkte gevallen, als overgangsmaatregel of ten uitzonderlijken titel.
2. De vreemde taal wordt met een bijzonder doel gebruikt. Voorbeelden zijn het bevorderen van de integratie, het uitnodigen van anderstaligen om deel te nemen aan het Nederlandse gemeenschapsleven, hen informeren over een bepaalde dienstverlening, de veiligheid,...
3. De communicatie gebeurt niet alleen in de vreemde taal, maar ook in de bestuurstaal. De inhoud van de boodschap in de vreemde taal is niet verschillend van die in de bestuurstaal en het is duidelijk dat de anderstalige tekst een vertaling is.
4. De anderstalige tekst is bestemd voor een specifiek doelpubliek.

Het lijkt dus wettelijk mogelijk om een informatiecampagne over het migrantenstemrecht in een andere taal dan het Nederlands te voeren. De taalwetten zijn alleen van toepassing op het openbaar bestuur. Andere non-profitorganisaties kunnen steeds kiezen in welke taal ze communiceren.

Wanneer er toch in het Nederlands gecommuniceerd wordt, moeten een aantal zaken in acht genomen worden. Bij schriftelijke communicatie is het belangrijk om eenvoudige taal te gebruiken. Schrijvers moeten vertrekken van de positie van hun allochtone lezer, niet vanuit hun eigen perspectief. Kinderlijk taalgebruik is echter uit den boze. Schriftelijke communicatie kan verder ondersteund worden door beeldmateriaal of verduidelijkende schema's. Ook voor mondelinge communicatie in het Nederlands is eenvoudig taalgebruik aan te raden.¹⁸⁰

Taalgebruik is niet alleen het gebruik van woorden en zinnen. In communicatie is ook impliciet taalgebruik belangrijk. Dit betreft bijvoorbeeld hoe men zijn lezers aanspreekt,

¹⁷⁹ T. DE PELSMAEKER, F. DERIDDER, F. JUDO, en F. VANDENDRIESSCHE, *Taalgebruik in bestuurszaken*, Brugge, Die Keure, 2004, 83-84.

¹⁸⁰ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 45-46; 49-50.

welke symbolen of metaforen men gebruikt,... Ook beeldtaal valt hieronder. Zo kunnen aangehaalde voorbeelden of symbolen niet dezelfde betekenis hebben voor de allochtone doelgroep. Ook humor heeft niet bij alle groepen hetzelfde effect.¹⁸¹

Herkenbaarheid van het beeldmateriaal en voorbeelden blijkt echter positievere effecten te bewerkstelligen. Wanneer allochtonen zelf in het beeldmateriaal of de voorbeelden van de communicatieacties voorkomen, kunnen ze zich identificeren met de boodschap. Allochtone groepen moeten zelf dus een belangrijke plaats innemen in de communicatie die naar hen gericht is. Het is echter af te raden om stereotype beelden van allochtonen te gebruiken: dit wordt als discriminerend ervaren.¹⁸²

De boodschap heeft ook meer effect wanneer die op een positieve manier wordt gebracht. Het benadrukken van een mogelijke probleemsituatie werkt afstotend. Dit wordt ook vermeld in de literatuur over kansarmen en overheidscommunicatie. Boodschappen die de probleemoplossing centraal stellen, worden beter ontvangen. Alle communicatie moet uiteraard op een respectvolle manier gebeuren.¹⁸³

Voor allochtonen en kansarmen geldt ten slotte dat de informatie zo concreet en gericht mogelijk moet zijn. We zagen eerder dat allochtonen, net zoals kansarmen, pas naar overheidsinformatie op zoek gaan als er zich een probleem stelt. Voor kansarmen geldt ook dat ze vaak een kortetermijnperspectief hebben: ze zoeken onmiddellijk relevante en rendabele informatie.¹⁸⁴ Overheidsinformatie is dus effectiever wanneer ze het concrete nut van een bepaalde dienstverlening of beleid benadrukt.

De formulering van de boodschap die de overheid wil meegeven kan dus drempelverlagend werken. Wanneer de communicatie verloopt in de moedertaal, is die voor sommige allochtonen makkelijker te begrijpen. Nederlandstalige boodschappen moeten in eenvoudige taal opgesteld worden. In het algemeen is het ook belangrijk dat de voorbeelden en symbolen in de overheidsinformatie herkenbaar zijn. Een positieve boodschap met concrete, gerichte informatie wordt meer gewaardeerd.

¹⁸¹ E. GOUBIN, *o.c.*, 232-234; C. VAN EYCK en S. GÜNTEKIN, *o.c.*, p.11; E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden, o.c.*, 29; FERRO en MARE, *o.c.*, 7.

¹⁸² E. GOUBIN, *o.c.*, 233-234; I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 47.

¹⁸³ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 46; E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden, o.c.*, 25; A. ARDIA, e.a., *o.c.*, 14-15.

¹⁸⁴ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie, o.c.*, 46; E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden, o.c.*, 22.

3.3.5. Sleutelfiguren en intermediairs

In onze literatuur wordt vaak gewezen op het belang van sleutelfiguren en intermediairs. De begrippen worden in de literatuur wel eens door elkaar gebruikt. Wij maken het onderscheid als volgt: sleutelfiguren zijn mensen die bij de doelgroep veel aanzien hebben, omwille van hun formele functie of door hun persoonlijkheid. Goubin en Mestiaen spreken ook wel van opinieleiders. Het kan hier dus gaan om een religieus leider, maar ook om de bakker of de slager. Voorwaarde is dat ze in contact komen met de doelgroep en door hen gerespecteerd worden.¹⁸⁵ Intermediairs komen door hun beroep in contact met de doelgroep: een leraar, een maatschappelijk werker, een diversiteitsconsulent, een huisarts,... Zij genieten door hun functie het vertrouwen van de doelgroep. Intermediairs en sleutelfiguren kunnen dus de brug vormen tussen de overheid en de allochtone doelgroep.

Er zijn echter een aantal voorwaarden verbonden aan het inschakelen van intermediairs en sleutelfiguren. Vooreerst moeten de sleutelfiguren en intermediairs ook in de ogen van de doelgroep een belangrijke rol spelen. Daarenboven moet er ook draagvlak zijn bij de sleutelfiguren en intermediairs zelf. Zij zien het meestal niet als hun primaire taak om overheidsinformatie te verstrekken. Ze moeten zich dus achter het doel van de overheid scharen. De overheid moet dan ook tijdige en duidelijke afspraken maken over de communicatie. Soms kunnen intermediairs ook een ‘verborgen agenda’ hebben en de informatie verstrekken voor eigen doeleinden.¹⁸⁶ Als een allochtone politicus bijvoorbeeld wordt ingeschakeld in de informatiecampagne over het vreemdelingenstemrecht, kan hij/zij hier gebruik van maken om ook een persoonlijke campagne te voeren.

3.4. Conclusie: laagdrempelige overheidscommunicatie

In het vorige hoofdstuk over politieke participatie bespraken we het Civic Voluntarism Model van Verba, Brady en Lehman Schlozman. Zij stelden zich de vraag waarom iemand *niet* zou participeren. Het Civic Voluntarism Model definieert politieke betrokkenheid, naast burgerschap, als belangrijkste variabele die deelname aan de

¹⁸⁵ E. GOUBIN en B.MESTIAEN, *Elkaar vinden*, o.c., 18.

¹⁸⁶ I. TIGGELOVEND, *Etnocommunicatie*, o.c., 51-52.

verkiezingen bepaalt.¹⁸⁷ Politiek betrokkenen maken dus de meeste kans om te participeren.

Wat dan met diegenen die niet betrokken zijn? Zijn zij gedoemd om niet te participeren? In de voorgaande literatuur over overheidscommunicatie met kansarme en allochtone doelgroepen hebben we gezien dat een laagdrempelige communicatie er toe kan leiden dat deze doelgroepen wél de weg vinden naar de non-profitsector. We willen dit illustreren met een anekdote uit één van de besproken onderzoeken. In een onderzoek naar overheidscommunicatie met Nieuwe Nederlanders werd gevonden dat de respondenten veelal onbekend waren met Postbus 51, de communicatiedienst van de overheid. Toen echter een imam in een van de groepsdiscussies meer uitleg gaf over Postbus 51, zei de meerderheid van de respondenten meer te willen weten over de overheidsdienst. Ze noteerden ook het telefoonnummer. Zoals de onderzoekers het stellen: "...de bekendheid met de dienst is vergroot en de afstand is verkleind."¹⁸⁸ We denken dat in dit voorbeeld de sleutel ligt voor de oplossing van het probleem van niet-betrokkenheid en desinformatie. Wanneer informatie op een andere manier gebracht wordt, zijn mensen wél geïnteresseerd en verhoogt hun betrokkenheid. Ze kunnen daardoor toch de stap naar participatie zetten. Is dit een positieve ervaring, dan vergroot het vertrouwen in de maatschappelijke instelling waaraan ze participeerden.

We zagen eerder dat allochtonen soms geconfronteerd worden met drempels. Met betrekking tot het vreemdelingenstemrecht kunnen die drempels zich voordoen ten aanzien van zowel de informatievergaring als de participatie zelf. Wil de overheid drempels wegnemen, dan moet ze op een toegankelijke manier communiceren. Laagdrempelige communicatie over het vreemdelingenstemrecht is echter ook een politieke keuze. Er is immers stemrecht voor deze vreemdelingen en geen stemplicht. Laagdrempeligheid kan de participatiegraad verhogen, maar in welke mate mag men de keuze voor politieke participatie beïnvloeden? Met dit dilemma kampt ook het Nederlandse ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Zij zetten bij elke verkiezing een campagne op die burgers moet motiveren deel te nemen aan de verkiezingen. Enerzijds wilt BZK graag dat iedereen participeert, anderzijds moet participeren een vrije keuze blijven. Dit vertaalt zich in een nogal terughoudende boodschap ("U komt toch ook?"). Het gevolg is dat de campagne alleen diegenen overtuigt, die al gemotiveerd waren om te gaan stemmen. Twijfelaars en niet-

¹⁸⁷ H.E.BRADY, e.a., *o.c.*, 363.

¹⁸⁸ A. ARDIA, e.a., *o.c.*, 45-46.

geïnteresseerden werden door deze boodschap niet aangesproken. Zij hebben meer nood aan een concrete, “what’s in it for me?”-achtige motivatie. De overheid wordt echter belemmerd om een té overtuigende campagne te voeren. Dit zou er in de praktijk voor zorgen dat het stemrecht eerder neigt naar een stemplicht.¹⁸⁹

Enmalige laagdrempelige communicatieacties zullen geen wonderen zullen verrichten. De acties moeten ingebed zijn in een beleid dat de toegankelijkheid van de overheidsinstellingen bevordert. In het sociaal werk wordt de term ‘toegankelijkheid’ gebruikt bij thema’s rond bijvoorbeeld gezondheidszorg of overheidsvoorzieningen. Men onderzoekt dan welke de drempels zijn die de toegang tot deze voorzieningen verhinderen.¹⁹⁰ Toegepast op het gemeentelijk stemrecht: als de gemeentelijke politiek een ivoren toren lijkt, zullen stemgerechtigde vreemdelingen minder gemotiveerd zijn om deel te nemen aan de verkiezingen. Als gemeentepolitiek echter toegankelijk is, is de kans op participatie groter.

Tot slot willen we nog een kritische kanttekening maken. De literatuur over laagdrempelige overheidscommunicatie heeft het vooral over participatie aan organisaties die diensten aanbieden of activiteiten organiseren. Het gaat hier dus voornamelijk om sociale participatie en niet per definitie om politieke participatie. We weten niet in welke mate we dit kader kunnen toepassen op politieke participatie. In het onderzoeksluik van deze eindverhandeling proberen we hier aanwijzingen voor te zoeken. We zullen de informatiecampagnes van de lokale overheden in Mechelen en Leuven analyseren.

¹⁸⁹ B. POL, e.a., *o.c.*, 75-79.

¹⁹⁰ J. DE MAESENEER, B. ART, A. DERESE en S. WILLEMS, “Samenlevingsopbouw en de toegankelijkheid van de gezondheidszorg: werken aan een gezonde samenleving” in H. BAERT, M. DE BIE, M. VAN ELSLANDER, en L. VERBEKE (Reds.), *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen*, Brugge, Die Keure, 297-314.

DEEL 2. Onderzoek in Leuven en Mechelen

In het onderzoeksluik van deze eindverhandeling willen we verder ingaan op verklaringen voor de opkomst van niet-EU-burgers voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Meer concreet voerden we een kwalitatief onderzoek uit in Mechelen en Leuven. In beide steden ondervroegen we telkens een kleine groep stemgerechtigden. Ook leden van het gemeentebestuur, die betrokken waren bij de informatievoorziening, werden geïnterviewd.

De keuze voor deze twee steden is op verschillende manieren te verantwoorden. Beide zijn middelgrote centrumsteden, zodoende konden we makkelijker een overzicht maken van de verschillende (zelf)organisaties in de stad. In beide steden was het potentiële niet-Belgische kiespubliek relatief hoog. In Mechelen maakten niet-Belgen 4,97% van het potentiële kiespubliek uit (2,18% EU en 2,79% niet-EU). In Leuven was dit zelfs 6,58% (4,89% EU, 1,69% niet-EU).¹⁹¹

Een eerste grote verschil tussen beide steden is dat Leuven zich kenmerkt door een grotere diversiteit in het buitenlandse kiespubliek: in deze stad waren niet-EU-burgers van 115 verschillende nationaliteiten stemgerechtigd. In Mechelen waren dit 83 nationaliteiten. Bovendien had in Mechelen het overgrote deel (71,39%) van de stemgerechtigde niet-EU-burgers de Marokkaanse nationaliteit. In Leuven was de Marokkaanse groep ook de grootste met 15,86% van de potentiële niet-EU-kiezers, maar had daarmee toch niet zo'n overwicht als in Mechelen.¹⁹² Deze diversiteit kenmerkt zich ook in het aantal zelforganisaties: in Leuven zijn dat er 30, in Mechelen 10.

Naast de nationale verschillen in het potentiële buitenlandse kiespubliek, is er ook nog een belangrijk sociologisch verschil tussen de beide steden. Leuven is een universiteitsstad en trekt heel wat buitenlandse studenten aan. Wanneer die vijf jaar in België verblijven, zijn zij net als andere vreemdelingen stemgerechtigd. Het is dus mogelijk dat het aantal hoogopgeleide buitenlandse kiezers in Leuven groter is dan in Mechelen.

Het doorslaggevend verschil tussen beide steden is echter de partijkleur van de burgemeesters. Hun attitudes tegenover het migrantenstemrecht verschillen sterk van elkaar. Louis Tobback (SP.A) diende als senator ten tijde van de paars-groene regering

¹⁹¹ ALGEMENE DIRECTIE INSTELLINGEN EN BEVOLKING, *Officiële statistiek betreffende de kiezers*, FOD Binnenlandse Zaken, 2006.

¹⁹² *Ibid.*

een wetsvoorstel pro migrantenstemrecht in. Bart Somers (VLD, tevens voorzitter van die partij) heeft zich altijd een tegenstander van het migrantenstemrecht verklaard. Bovendien heeft zijn partij geleiden onder de discussie over het migrantenstemrecht. In Leuven bestond het schepencollege in 2006 uit een coalitie van SP.A en CD&V. In Mechelen vormden VLD, CD&V en Groen! de meerderheid. In de volgende hoofdstukken bespreken we het kwalitatieve onderzoek dat we uitvoerden in beide steden. Het vierde hoofdstuk van deze eindverhandeling bespreekt de verschillende informatiecampagnes in Leuven en Mechelen. Het vijfde hoofdstuk beschrijft een kwalitatief onderzoek bij niet-EU-burgers in de beide steden.

4. Informatiecampagne in Leuven en Mechelen

Het eerste hoofdstuk van ons empirisch deel is een onderzoek naar de informatieverspreiding over het stemrecht in Leuven en Mechelen. We interviewden telkens een aantal medewerkers van de stadsdiensten, leden van het College en medewerkers van een aantal middenveldorganisaties of politieke partijen. We wilden zo te weten komen wat er in de beide steden gebeurde om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. Daarnaast vroegen we de betrokkenen naar de politieke relaties in de stad. We wilden onderzoeken of de partijpolitieke samenstelling van het College een invloed uitoefende op de manier waarop de informatie verspreid werd. In de bijlagen is een voorbeeld van de vragenlijst opgenomen. Op basis van deze informatie proberen we in elke stad te achterhalen of de communicatie laagdrempelig was. We bespreken eerst de gemeentelijke verschillen in registratiepercentages. Daarna verduidelijken we hoe we laagdrempeligheid in de praktijk brengen. Vervolgens gaan we na wat er in Mechelen gebeurde om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. We bespreken per stad telkens de concrete acties, het politieke draagvlak voor deze acties en de laagdrempeligheid van de communicatie. Tot slot vergelijken we beide steden.

4.1. Gemeentelijke verschillen in registratie van niet-EU-burgers

In heel België schreven 20,9% van de stemgerechtigde EU-burgers zich in om deel te nemen aan de verkiezingen van 2006. Bij de niet-EU-burgers was dit minder, namelijk 15,7%. Er waren echter niet alleen verschillen naargelang de herkomst van de kiezers. Ook tussen de Gewesten en tussen de gemeentes onderling waren er enorme verschillen. In Vlaanderen registreerde 12,6% van de niet-EU-kiezers zich, in Brussel 15,7% en in Wallonië 21,3%. Voor Leuven en Mechelen was dit respectievelijk 14,3% en 3,4%. Mechelen is daarmee één van de slechtst scorende gemeentes in België.¹⁹³ Onderstaande tabel geeft de verschillen in registratiepercentages tussen de Gewesten weer.

¹⁹³ ALGEMENE DIRECTIE INSTELLINGEN EN BEVOLKING, *Officiële statistiek betreffende de kiezers*, FOD Binnenlandse Zaken, 2006.

Tabel 1. Opkomst van buitenlandse kiesgerechtigden 2006

	EU			Niet-EU		
	Potentieel	Ingeschreven	Percentage	Potentieel	Ingeschreven	Percentage
Vlaanderen	170.006	28.713	16,9%	42.422	5.352	12,6 %
Brussel	136.482	18.682	13,7 %	42.298	6.622	15,7 %
Wallonië	223.390	63.578	28,5 %	23.897	5.091	21,3 %
België	529.878	110.973	20,9 %	108.617	17.065	15,7 %

BRON: ALGEMENE DIRECTIE INSTELLINGEN EN BEVOLKING, *Officiële statistiek betreffende de kiezers*, FOD Binnenlandse Zaken, 2006, eigen bewerking.

Hoe kunnen de verschillen tussen de gemeentes nu verklaard worden? Een eerste aanzet hiervoor is het onderzoek dat Hooghe en Reeskens reeds in augustus 2006 publiceerden.¹⁹⁴ Zij onderzochten voor de Vlaamse gemeentes de verschillen in registratie. Ze vonden dat de grootte van de gemeente een klein effect had op het opkomstcijfer van de niet-EU-burgers. In grotere gemeentes schreven meer niet-EU-burgers zich in op de kiezerslijst. Steden en gemeentes met een hoog werkloosheidspercentage deden het dan weer minder goed. Belangrijk was dat politieke variabelen invloed hadden op het registratiepercentage. De aanwezigheid van een schepen bevoegd voor integratie en het gebruik van het materiaal van het Vlaams Minderhedencentrum (VMC) hadden een positief effect op de opkomstcijfers. Ook een hoge score van het Vlaams Blok bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2000 had een significant effect op de registratie van niet-EU-burgers: in die gemeentes waar het Blok sterk stond, registreerden minder kiezers zich. Een erg belangrijke vaststelling was dat de partij van de burgemeester een effect had op het opkomstcijfer. In gemeentes met een SP.A-burgemeester registreerden beduidend meer niet-EU-kiezers zich. Gemeentes met een VLD-burgemeester deden het dan weer slechter. Gemeentes met een CD&V-burgemeester scoorden tussen de beide in.¹⁹⁵

De onderzoekers concluderen dat het vooral gemeentelijke kenmerken moeten zijn die de opkomst bepalen. Ze verwachten dat politieke interesse op gelijke wijze verdeeld is over de gemeentes. Gemeentes die meer aandacht besteden aan de niet-EU-burgers (schepen voor integratie en gebruik van het VMC-materiaal) doen het beter. De onderzoekers bevelen dan ook een grotere inspanning aan vanwege de gemeentes. Kleinere gemeentes met hogere werkloosheidsgraad scoren slechter dan andere gemeentes. De onderzoekers stellen dat dit probleem opgelost kan worden door een

¹⁹⁴ M. HOOGHE en T. REESKENS, *De registratie van niet-EU-kiezers voor de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006. Een analyse van de gemeentelijke performantieverschillen*, Centrum voor Politicologie Katholieke Universiteit Leuven, 2006, 26 p.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 19-23.

centrale informatiecampagne vanuit het Vlaams Gewest. Ze raden ook aan om, wanneer een beleidsverantwoordelijke fel gekant is tegen een bepaalde maatregel, de bevoegdheid hierover door te geven aan een meer neutrale bestuurder. Vanuit het standpunt van behoorlijk bestuur is het immers niet aanvaardbaar dat de partijkleur van de burgemeester een invloed kan uitoefenen op de opkomstcijfers. De onderzoekers concluderen op basis van deze resultaten dat de registratie van niet-EU-kiezers niet alleen te wijten kan zijn aan de politieke (des)interesse van deze groep.¹⁹⁶

Een andere mogelijke verklaring voor verschillende registratiepercentages zou kunnen zijn dat in sommige gemeentes een hoge concentratie van een bepaalde (nationale) groep niet-EU-burgers wonen. Wanneer die groep dan beduidend minder of meer participeert, kan dit een verschil in registratiecijfers verklaren. Dit geeft eveneens een indicatie over de rol van het stadsbestuur. Meer concreet: in Mechelen had 71,39% van de niet-EU-kiesgerechtigden de Marokkaanse nationaliteit. Mechels burgemeester Bart Somers stelde in ons interview dat het verschil in registratie tussen de stad Lier (waar 40,8% van de niet-EU-burgers zich registreerde) en de stad Mechelen te wijten was aan de sociologische samenstelling van de beide steden:

Bart Somers: (...) de sociologische samenstelling van de allochtone gemeenschap in Lier en Mechelen is totaal verschillend. In Lier spreekt men vooral van Turkse mensen, die een heel andere relatie hebben, één, met het democratische besluitvormingsproces dan Marokkaanse mensen, en in Lier hebt ge een zeer sterke Turkse verenigingsleven, dat zich actief heeft geëngageerd om deze mensen te overtuigen (...)

Het is inderdaad zo dat het overgrote deel van de niet-EU-burgers (168 van de 287 of 58,54%) in Lier de Turkse nationaliteit heeft.¹⁹⁷ Wanneer we op nationaal niveau naar de opkomstcijfers van de grootste groepen niet-EU-burgers kijken, zien we inderdaad dat er verschillen optreden naar nationaliteit. Marokkanen (11,37%) stemmen inderdaad iets minder dan Turken (15,81%). Wanneer we echter kijken naar de kiezersregistratie van Marokkanen in Mechelen en Turken in Lier, zien we dat deze groepen meer aansluiten bij het algemene opkomstcijfer in hun stad. Van de Marokkanen in Mechelen is 3,1% gaan stemmen, bij de Turken in Lier was dit maar liefst 60,1%.¹⁹⁸ De Mechelse Marokkanen scoren dus veel slechter dan de andere Marokkanen in België, de Lierse Turken doen het dan weer veel beter dan hun landgenoten elders in België. Het verschil in concentratie van

¹⁹⁶ *Ibid.*, 24-26.

¹⁹⁷ ALGEMENE DIRECTIE INSTELLINGEN EN BEVOLKING, *Officiële statistiek betreffende de kiezers*, FOD Binnenlandse Zaken, 2006.

¹⁹⁸ *Ibid.*

één nationaliteit in de desbetreffende steden kan de verschillen in opkomst in die steden dus niet verklaren.

4.2. Laagdrempelige overheidscommunicatie in de praktijk

We analyseren de communicatie van de lokale overheid met behulp van het theoretisch kader uit het vorige hoofdstuk. We willen onderzoeken of de lokale overheden met hun acties de doelgroep bereikten. In ons onderzoek met de stemgerechtigde respondenten (zie het volgende hoofdstuk) gaan we onder andere in op hoe zij informatie van de overheid ontvangen hebben. In dit hoofdstuk belichten we de kant van de overheid. We passen dit ook toe op de andere organisaties die in Mechelen informatie verspreid hebben over het migrantenstemrecht.

Uit ons theoretisch kader werd duidelijk dat bij de overheid een draagvlak moet bestaan voor de communicatie. Is er geen of onvoldoende draagvlak, dan is de communicatie minder effectief. We bespreken dit telkens in een aparte paragraaf. De doelgroep moest ook betrokken worden bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van de communicatie. We vragen ons af of het stadsbestuur de lokale verenigingen die allochtonen bereiken, heeft betrokken. We verwachten geen grote interculturele hindernissen in de communicatie over het stemrecht. Het inzetten van allochtone verenigingen zou eventuele hindernissen kunnen voorkomen. We willen ook weten welke media ingezet werden in de informatieverspreiding, en hoe de distributie van informatie verliep. We gaan ook in op een aantal van de boodschappen die verspreid werden: is de informatie concreet? Wordt de doelgroep louter geïnformeerd over de inschrijvingsprocedure, of ook gemotiveerd om zich te registreren? Is de boodschap herkenbaar voor de doelgroep?

Laagdrempelige overheidscommunicatie moet mogelijke drempels bij het doelpubliek wegwerken. We spraken in het vorige hoofdstuk over intellectuele, materiële en mentale drempels. We veronderstellen dat intellectuele drempels vooral kunnen optreden bij het taalgebruik. We bekijken dus of er gecommuniceerd werd in andere talen dan het Nederlands. We willen ook weten of de overheid eenvoudig Nederlands gebruikte. We grijpen hiervoor terug naar het advies van de organisatie *Wabliefert*, die ijvert voor duidelijk

taalgebruik.¹⁹⁹ Een andere mogelijke ‘intellectuele’ drempel is het gebrek aan kennis over het politieke bestel. We willen dus weten of het stadsbestuur dit aan bod liet komen in haar informatieverspreiding.

Materiële drempels kunnen naast financiële kosten ook met ‘mogelijkheid’ te maken hebben. Mobiel inschrijven, dus een inschrijving die niet op de stadsdiensten gebeurt, zou die drempel kunnen wegnemen. We denken echter dat zo’n mobiel inschrijven vooral belangrijk is voor het wegwerken van zogenaamde mentale drempels. Mentale drempels hebben te maken met vertrouwen in de overheid of de informatiebron. We bekijken daarom de herkenbaarheid van de communicatie, alsook hoe vertrouwd de bron overkomt. We proberen ook te achterhalen of de communicatie persoonsgericht was. Vertrouwen kan ook bekomen worden door intermediairs of sleutelfiguren in te zetten. Hier komen opnieuw de allochtone verenigingen aan bod. We zagen in het vorige hoofdstuk ook dat passieve openbaarheid van bestuur niet drempelverlagend was. We willen dus weten in welke mate de overheid *actief* naar de doelgroep toegegaan is.

Ten slotte proberen we te achterhalen welke de rol was van (allochtone) verenigingen in dit alles. Die verenigingen komen vaak aan bod in ons theoretisch kader (segmenteren en betrekken van de doelgroep, interculturele communicatie, sleutelfiguren en intermediairs...) We vragen ons af in welke mate de allochtone verenigingen ingezet zijn in de informatieverspreiding.

4.3. Leuven

In Leuven interviewden we twee ambtenaren van de stadsdiensten. Ronny Tielen is de coördinator van de Integratiedienst. Stefan Debruyne werkt op de Dienst Bevolking en was verantwoordelijk voor de inschrijvingen van niet-EU-burgers. We interviewden ook nog de schepenen, bevoegd voor Integratie, Denise Vandevort (SP.A), en Bevolking, Christiane Vanautgaerden-Vanneck (CD&V). Ook Mohamadi Boushah, de voorzitter van de Integratieraad, werd geïnterviewd. De Integratieraad behartigt de belangen van allochtonen in het Leuvense en heeft contacten met de allochtone verenigingen. Tot slot bevroegen we Lieve Van Cutsem, stafmedewerkster van de vormingsorganisatie

¹⁹⁹ X, *Zeg het klaar en duidelijk. 20 tips van Wablieft*, Wablieft.

Toemeka. We probeerden ook de burgemeester van Leuven, Louis Tobback, te contacteren. Hij bleek echter niet te bereiken voor een interview.

4.3.1. Informatiecampagne

In Leuven namen de schepenen van Bevolking en Integratie in het najaar van 2005 het initiatief voor de informatiecampagne. De stadsdiensten ontwikkelden een voorstel voor zo'n campagne. Dat bestond uit een gepersonaliseerde brief aan de kiesgerechtigden, uitzendingen op de stadstelevisie, continue informatie-updating op de website van de stad, een persconferentie, verspreiden van folders, een affichecampagne en berichtgeving in Leuven Info, de stadsrubriek in de Streekkrant. De Integratiedienst zou de acties ondersteunen en vorming voor de doelgroep verzorgen. Dit voorstel werd principieel goedgekeurd in december 2005, vanaf maart 2006 begon men met de uitvoering ervan.

Er werden binnen de stadsdiensten een aantal verantwoordelijken aangeduid die de informatiecampagne in goede banen moesten leiden. Er werd geen specifiek budget vrijgemaakt voor de campagne, de financiering gebeurde met de gewone werkingsmiddelen.

De persconferentie van de stad werd gehouden op 20 februari 2006. De regionale pers berichtte hierover, alsook de krant Het Laatste Nieuws. De stad besloot om de folders van het Vlaams Minderhedencentrum aan te kopen. De folders lagen ter beschikking aan verschillende loketten van de stad. Ze werden ook bij de brief gevoegd. De geïnterviewden vertellen dat de brief van de stad verstuurd werd in maart 2006. De brief en folder werden ook doorgegeven aan de Open School, zodat ze konden gebruikt worden in de lessen Nederlands. Ook in maart verscheen een berichtje in Info Leuven. De officiële affiches, ondertekend door de burgemeester, werden rond deze periode in de verschillende stadsdiensten opgehangen. Bij de brief werd ook een aanvraagformulier gevoegd. De niet-EU-burgers moesten dit formulier invullen en opsturen of afleveren aan de Dienst Bevolking. Op de website van de stad kon het formulier ook gedownload worden.

De Integratiedienst had tot taak een vormingsaanbod uit te werken. Zij contacteerde hiervoor de allochtone verenigingen, alsook Pangaea, het ontmoetingscentrum voor internationale studenten van de K.U.Leuven. De verenigingen konden informatie krijgen bij de Integratiedienst. Een ambtenaar van de dienst kon ook meer uitleg komen geven op

één van hun bijeenkomsten. Tijdens vergaderingen met de voorzitters van de verenigingen werden hen ook folders gegeven.

Denise Vandevooort: Op alle mogelijke vergaderingen is dat toegelicht en zijn er stapeltjes folders meegegeven. Er is ook altijd benadrukt dat er mogelijkheid bestaat om sprekers uit te nodigen.

De stad Leuven werkte ook samen met de vormingsorganisatie Toemeka. Die ijvert voor een 'verstaanbare samenleving'.²⁰⁰ Met de campagne Kies-Keurig 2006 ontwikkelde de organisatie een informatiepakket dat de gemeentepolitiek toegankelijk en begrijpbaar moet maken voor iedereen. In dit pakket kwam ook het migrantenstemrecht aan bod, al was dit niet het hoofdonderwerp. De organisatie sloot partnerschappen af met andere organisaties en lokale besturen. De stad Leuven was daar één van. De Integratiedienst contacteerde Toemeka ook om een informatiesessie te begeleiden, specifiek voor allochtone Leuvenaars. In samenwerking met de Integratieraad werd die informatiesessie eind juni 2006 gehouden. De Integratieraad stuurde hiervoor een brief naar de verschillende verenigingen, met de boodschap dat die hun leden zouden uitnodigen. Er waren echter niet zo veel mensen aanwezig op die infosessie. Ook een van onze stemgerechtigde respondenten benadrukte dit:

Lieve Van Cutsem: Nee, mijn vraag is, hebben zij wel voldoende de mensen geïnformeerd? Het is geen verwijt he, maar ik merk dat op andere plekken, er... met dezelfde, met hetzelfde pakket enzoverder enzovoorts, veel meer volk op afkomt.

Marlies: En op de infoavond van de stad Leuven dan, dat is die dat u bedoelt?

Lieve Van Cutsem: Ja, daar waren 15 mensen op aanwezig.

Respondent Leuven 1: (...) ik heb ook een uitnodiging gehad voor een debat waar uitleg werd gegeven, waar bepaalde figuren van een bepaalde partij, verschillende partijen waren. Dat was in het Provinciehuis. Maar ik kan toch wel vermelden dat die dingen niet zo... (...) maar ...vooral bijvoorbeeld voor het debat: iets dat ik toch opmerkelijk vond, was dat de zaal bijna leeg was.

In september 2006 werden nog informatiesessies gehouden omtrent elektronisch stemmen. We weten niets over de opkomst daarvoor. Verder willen we nog vermelden dat het Schepencollege besliste om extra stemcomputers aan te kopen. Zodoende wilde de stad voorbereid zijn op een mogelijke toename van het aantal kiezers in 2006. We weten niet wanneer deze beslissing precies viel, maar het was wel vóór men wist hoeveel inschrijvingen er precies waren.

²⁰⁰ TOEMEKA VZW, *Toemeka?*, (08.05.2008, Toemeka: <http://users.telenet.be/cr32254/Toemeka-WatDoenWe.htm>).

Ook de Integratieraad nam een aantal initiatieven om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. We vermeldden reeds dat ze mee de informatieavond organiseerden. De Integratieraad verstuurde mails naar haar eigen contacten en sprak de allochtone verenigingen aan. Ook op andere activiteiten verspreidde ze informatie. Uit onze interviews bleek ook dat ACLI, een koepelorganisatie van allochtone verenigingen, een informatiecampagne opzette.²⁰¹ De Leuvense verenigingen die bij ACLI aangesloten zijn, verspreidden op die manier informatie onder hun leden. Verder motiveerden een aantal kandidaten van SP.A-Spirit en CD&V mensen om zich te registreren.

We wilden ook weten of er bepaalde moeilijkheden waren bij de uitvoering van deze informatiecampagne. Iets waar een aantal van onze geïnterviewden gewag van maakten, was dat er mensen zouden zijn aangeschreven die niet stemgerechtigd waren. Het is ons niet helemaal duidelijk wat er precies gebeurd is. Ronny Tielen vertelde dat er iets veranderd was in het verblijfsstatuut ‘bijlage 26’. Stefan Debruyn zei dat men de personen die vroeger een ‘bijlage 26’ als statuut hadden, kon filteren uit hun informatiesysteem. Daardoor zouden te veel mensen zijn aangeschreven. Denise Vandevoot, Schepen van Integratie, zei dat men er dan voor gekozen had liever te veel mensen aan te schrijven, dan te weinig. Alle betrokkenen zeiden echter dat het hier niet ging om een groot aantal personen. Daarenboven was het moeilijk om het ‘wettelijk’ vijfjarig verblijf goed te definiëren:

Stefan Debruyn: (...) Stel dat iemand vijf jaar hier woont, of tien jaar hier woont, en pas de laatste maand een witte kaart gekregen hebben, dus in het vreemdelingenregister, maar tijdens de laatste vijf jaar heeft die bijvoorbeeld vierenhalf jaar geleden een keer geen verlenging gehad, is die dan vijf jaar ononderbroken of niet?

(...) Maar uiteindelijk zeiden ze van, de steden doen ermee wat ze willen. Dus dat was gemakkelijk dan.

Tot slot bleken er een aantal mensen geweigerd te zijn, één van hen wilde zich hier niet bij neerleggen. Over het algemeen liep de informatiecampagne goed.

Samenvattend kunnen we stellen dat de stad Leuven een uitgebreide campagne opzette om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. Ze deed dit overigens op dezelfde manier voor EU-burgers. De stad gebruikte verschillende kanalen om de informatie te verspreiden. Belangrijk is dat ze de niet-EU-burgers persoonlijk aanschreef. Bij die brief was een aanvraagformulier gevoegd. De stad werkte samen met de

²⁰¹ ASSOCIAZIONI CRISTIANI LAVORATORI INTERNAZIONALE, *Wie zijn wij?* (08.05.2008, ACLI : <http://www.acli-vlaanderen.be/Nederlands/NederlandsHome.htm>).

allochtone verenigingen. We weten echter niet in welke mate de verenigingen de taak van ‘informatieverspreider’ op zich genomen hebben.

4.3.2. Draagvlak

We wilden ook onderzoeken of er in Leuven steun was voor de informatiecampagne. Uit onze interviews blijkt dat er binnen het College een groot draagvlak bestond:

Christiane Vanautgaerden-Vanneck: Wel... het stemrecht voor de Euroburgers dat is al één keer geweest, zeker? En toen hebben wij als stad het initiatief genomen om die Euroburgers aan te schrijven. En ik moet zeggen, wij vonden dit zo normaal, dat nu ook de niet-Euroburgers aangeschreven werden om hun aan te sporen, om zich in te schrijven (...)

Denise Vandevooort: Wij zijn er eigenlijk altijd vanuit gegaan dat alle mensen die het recht hebben om te gaan stemmen, dat we die zo goed mogelijk moeten informeren. Dat was in het college ook vrij snel duidelijk (...) Zoals ik daarnet al zei: de samenstelling van het college heeft inderdaad invloed. Ik heb daar op dat moment niet bij stilgestaan, en zij ook niet. Het was gewoon zo vanzelfsprekend en wij voerden dat uit.

Al onze geïnterviewden zeiden dat er geen tegenstand was tegen de informatiecampagne. Het initiatief genoot een brede steun bij de meerderheid, er waren geen discussies over de grond van de zaak. Beide Schepenen benadrukten overigens dat partijpolitieke standpunten uit de informatiecampagne geweerd werden.

De leden van het stadsbestuur die we interviewden en ons hun mening wilden vertellen, verklaarden zich allen voorstander van het stemrecht voor niet-EU-burgers. We weten ook dat de Leuvens burgemeester een voorstander is van het stemrecht: hij diende hierover immers in de paars-groene regeerperiode een wetsvoorstel in. We denken dat dit heeft bijgedragen tot het grote draagvlak voor de campagne. De medewerkers van het stadsbestuur beoordeelden de inspanningen van de stad positief:

Denise Vandevooort: Neen, ik denk dat het hier au sérieux genomen is. Het was niet gewoon van, ja, we zijn verplicht, dus... We hebben wel echt nagedacht over hoe we dit het best kunnen aanpakken, zo bewust mogelijk, om mensen zo snel mogelijk te informeren.

De kritiek van Toemeka over de beperkte opkomst bij de informatiesessie, hebben we al weergegeven. Mohamadi Boushah gaf ook nog kritiek op de stad Leuven. Die zou zich niet actief genoeg hebben opgesteld:

Mohamadi Boushah: Concreet, campagne wordt niet gevoerd. Naar de mensen toegaan, naar de moskee als voorbeeld. Wij hebben een moskee in Leuven, waar komen vrijdags minimum tweehonderdvijftig mensen samen. Dat is niet gedaan, ik heb dat altijd gedaan vroeger als je iets organiseert. Normaal het moet meer, meer, meer gedaan worden. Wat de campagne betreft, ik hoop dat wij bij volgende gemeenteraadsverkiezing beter iets organiseren als de vorige. Dat is ook een gebrek aan informatie en de mensen waren niet enthousiast.

De stad Leuven voerde dus een uitgebreide informatiecampaagne. Binnen het stadsbestuur was het draagvlak voor die campagne groot. Geen enkele van onze geïnterviewden maakte gewag van een discussie over het initiatief. De bevoegde Schepenen verklaarden zichzelf voorstander van het migrantenstemrecht. We weten uit ons eerste hoofdstuk dat dit ook zo was voor de Leuvense burgemeester, Louis Tobback. De beide Schepenen evalueerden de informatiecampaagne positief, evenals de medewerkers van de stadsdiensten. De voorzitter van de Integratieraad gaf echter kritiek: de stad zou te weinig naar de mensen toe gegaan zijn. We bespreken dit in de volgende paragraaf.

4.3.3. Laagdrempeligheid

Het Leuvense stadsbestuur zette al haar officiële kanalen in om informatie over het stemrecht te verspreiden. De vraag is nu of het stadsbestuur de niet-EU-burgers op die manier ook bereikt heeft. De doelgroep werd volgens onze informatie niet betrokken bij de voorbereiding van de informatiecampaagne. Dat gebeurde immers door de stadsdiensten. Bij de uitvoering ervan werden de allochtone verenigingen wel ingezet. Ze werden aangesproken om hun achterban te motiveren, en kregen folders van de stad om uit te delen.

De stad heeft verschillende mediakanalen ingezet, en kan daardoor dus een divers doelpubliek bereiken. Belangrijk hier is de gepersonaliseerde brief met bijgevoegde aanvraag. De folders van de stad werden onder andere verspreid via de allochtone organisaties, maar niet door andere verenigingen. Ze werden ook op ‘officiële’ plaatsen gelegd, bijvoorbeeld aan de ontmoetingslokalen of stadsdiensten. Andere plaatsen (winkels, horecazaken,...) werden niet vermeld in onze interviews. De brief en folder

werden ook doorgegeven aan Open School. De verspreiding van het informatiemateriaal sloot dus ten dele aan bij de zoekstrategieën van allochtonen zoals we die in het vorige hoofdstuk beschreven hebben: in de eigen kringen en bij instellingen die als dichtbij ervaren worden.

We vragen ons nu af of de communicatie van de stad rekening gehouden heeft met drempels waar niet-EU-burgers mee te maken kunnen krijgen. We zien dat alle communicatie van de stad in het Nederlands gebeurde. De argumentatie hiervoor luidde als volgt:

Stefan Debruyne: Maar, wij zijn er van uit gegaan, zij moeten al vijf jaar hier wonen, dus zouden ze toch wel het Nederlands moeten kunnen begrijpen. En anders was het ook geen avance voor ons om dan mee te doen aan te verkiezingen.

We bespreken verder de brief van de stad Leuven. Daar komt het taalgebruik opnieuw aan bod. We stelden ook dat een beperkte kennis van het politieke bestel een mogelijke drempel kon zijn voor niet-EU-burgers. Op de informatieavond in samenwerking met de organisatie Toemeka kwam vorming over het politieke bestel aan bod. We zagen echter dat op die infoavond slechts weinig personen aanwezig waren. De vorming over het politieke bestel heeft dus niet zo veel mensen bereikt. We bespreken dit onderwerp verder wanneer we het over de allochtone organisaties hebben.

Wat de materiële drempels betreft, kunnen we stellen dat die beperkt bleven: het indienen van de aanvraag betekende geen grote financiële kost, ook niet wanneer die met de post werd opgestuurd.

We bespraken reeds eerder hoe dat mentale drempels verlaagd kunnen worden. De stad Leuven heeft een aantal informele kanalen aangesproken om informatie met betrekking tot het stemrecht te verspreiden. We vermeldde reeds Open School en de allochtone organisaties. Ook de Integratieraad verspreidde informatie in haar eigen netwerk en op verschillende activiteiten die niet te maken hadden met het stemrecht. De stad heeft zich wel beperkt tot de allochtone zelforganisaties. Andere organisaties (vrije tijd, sport...) of instellingen (welzijnswerk,...) die allochtonen bereiken, werden niet aangesproken.

De stad voorzag ook niet in mogelijkheden van 'mobiel inschrijven'. De reden hiervoor was dat men zeker wilde zijn dat er zich geen problemen zouden voordoen bij de registraties. Daarnaast wilde men vermijden dat er geen mensen buiten hun weten om werden ingeschreven. Merkwaardig genoeg verhinderde dit niet dat men de aanvraag per

post mocht opsturen, of zelf kon downloaden van de website van de stad. De Integratieraad had gevraagd of ze zelf formulieren konden verkrijgen. Volgens de voorzitter werd dit geweigerd:

Mohamadi: Dat mag niet.

Marlies: Dat mocht niet?

Mohamadi: Wij hebben dat gevraagd, dat wij de formulieren kregen en zelf naar de mensen gaan en zich te laten inschrijven, maar dat mag niet. Je moet naar daar gaan.

Als voorbeeld willen we hier de brief van de stad Leuven aan de stemgerechtigde niet-EU-burgers bespreken. De folders van het Vlaams Minderhedencentrum (VMC) waren duidelijk en in eenvoudig Nederlands opgesteld. De brief van de stad was iets moeilijker, bijvoorbeeld door het gebruik van samengestelde zinnen. We vonden vooral dat in het aanvraagformulier zelf nogal moeilijke taal gebruikt werd: alle wettelijke bepalingen in verband met het stemrecht zijn daar in opgenomen. Het is echter niet de gemeente die dit opstelt, maar de federale overheid. In de brief vonden we weinig informatie terug over het belang van stemmen of over het politieke bestel. De informatie in de brief was dus wel concreet ('hoe schrijf ik me in?'), maar het ontbrak ons inziens aan achtergrondinformatie over verkiezingen of politiek ('waarom zou ik gaan stemmen?', 'wat doet de gemeente precies?'). Deze informatie kwam ten dele aan bod in de folders van het VMC. De brief is wel persoonlijk gericht aan de niet-EU-burgers. Uit ons theoretisch kader bleek zo'n persoonlijke aanpak belangrijk. Zoals bij alle communicatie van de stad Leuven het geval is, stond ook op deze brief het logo van de stad. Dit verhoogt de herkenbaarheid, al weten we niet in hoeverre het logo bij niet-EU-burgers ook vertrouwen wekt. De opstelling van de brief was misschien moeilijk, maar het feit dat die persoonlijk in de bus belandde, maakte de communicatie van de overheid toch meer laagdrempelig. Een voorbeeld van de brief is terug te vinden in de bijlage.

Uit de vorige paragrafen bleek dat de stad de allochtone organisaties heeft aangesproken. We weten niet of de stad hen ook heeft aangespoord om de informatie verder te verspreiden, en in welke mate ze die taak op zich genomen hebben. Mohamadi Boushah vermeldde bijvoorbeeld dat de allochtone verenigingen hun leden niet altijd op de hoogte brachten van de informatieavond. Hij stelde echter ook dat dit niet de taak was van de verenigingen:

Mohamadi Boushah: Ja, eerlijk gezegd,... Binnen onze vergaderingen wordt veel gesproken over, op de algemene vergadering, wordt veel gesproken, informatie doorgegeven aan de mensen, en wij hadden gehoopt dat de mensen zelf aan hun leden geven, verder geven. Wij zijn geen soldaat of brandweer he. Dat wij naar

iedereen moeten gaan, is niet onze taak normaal. Dat is een vrijwillig werk en de mensen hebben ook hun eigen privé-leven. Also, normaal de stad die moet dat doen. En zij heeft betaalde mensen die moeten dat doen. Niet wij.

Mohamadi Boushah doelt hier op de uitnodiging voor de infoavond van de stad. Idealiter zou de brief van de stad Leuven zo'n een uitnodiging moeten bevatten. Het is mogelijk dat dit door praktische omstandigheden niet gebeurde: de brief werd immers verstuurd lang voor de infoavond gehouden werd.

Tot slot vragen we ons af of de stad een actieve dan wel passieve houding heeft aangenomen ten aanzien van de niet-EU-burgers. We denken dat de stad op vele vlakken 'naar de mensen toe gegaan' is. Het belangrijkste hierbij is de brief die verzonden werd naar de niet-EU-burgers, maar ook de verschillende mediaboodschappen zijn een vorm van actieve overheidscommunicatie. Het is ook echter zo dat burgers voor een aantal informatiebronnen actief de stad moesten contacteren. We denken hierbij aan de website van de stad of de folders die verspreid werden – deze kwamen echter ook via de brief bij de doelgroep terecht. Het stadsbestuur vereiste dat de burgers naar de stadsdiensten kwamen om zich in te schrijven (hoewel dit ook per post kon gebeuren). Mobiel inschrijven, wat drempelverlagend kon zijn, werd dus niet gedaan. De stad sprak de allochtone verenigingen aan, maar we denken dat die niet altijd even veel gemobiliseerd hebben onder hun leden. In Leuven was de communicatie naar de niet-EU-burgers toe dus ten dele laagdrempelig.

4.4. Mechelen

Voor ons onderzoek in Mechelen interviewden we de volgende personen: Dave van Oosterwyck, medewerker van de Dienst Diversiteit, Bertout Hellemans, stafmedewerker van ACW regio Mechelen, Bart Somers, de burgemeester van de stad en tevens VLD-voorzitter, Jowan Lamon, de Schepen van integratie, en Ali Salmi, gemeenteraadslid voor Spirit. We probeerden ook contact te nemen met Schepen van Kieszaken Magda Van Loon, maar zij bleek onbereikbaar voor een interview.

4.4.1. Informatiecampagne(s)

In Mechelen nam het stadsbestuur zelf geen initiatief wat betreft de informatieverbreiding voor niet-EU-burgers. Onze geïnterviewden zijn het niet eens over wie het thema op de agenda bracht. Jowan Lamon en Ali Salmi zeggen beiden dat zijzelf dat gedaan hebben. Dave Van Oosterwyck en Bertout Hellemans vertellen over het bezoek van het ACW en andere organisaties (zie ook verder) aan de Schepen van Kieszaken. Uit onze gesprekken reconstrueren we het volgende: in januari 2006 vroeg Ali Salmi in de gemeenteraad of het stadsbestuur van plan was iets te ondernemen over het migrantenstemrecht. Het stadsbestuur antwoordde dat het toen nog te vroeg was om dit te beslissen, omdat er nog geen precieze gegevens waren over de stemgerechtigden. In maart 2006 deed Ali Salmi een voorstel in de gemeenteraad, maar dat werd niet goedgekeurd. In maart of april 2006 nam het ACW ook initiatief. Zij brachten verschillende allochtone verenigingen bij elkaar over het thema. Dit samenwerkingsverband had een onderhoud met Schepen van Kieszaken Magda Van Loon. Daarop werd binnen de Dienst Diversiteit een voorstel uitgewerkt voor een campagne. Het voorstel bestond er in folders van het Vlaams Minderhedencentrum aan te kopen en informatie te publiceren in de Streekkrant en Onder den Toren, het informatieblad van de stad. De Dienst Diversiteit stelde ook voor de allochtone verenigingen te contacteren.

In het Schepencollege werd dit voorstel bediscussieerd. Er waren tegenstellingen tussen de meerderheidspartijen. We denken dat Schepen Jowan Lamon vooral aan deze discussie heeft bijgedragen. We gaan hier in de volgende paragraaf verder op in. Het College besliste om de berichtjes te publiceren. Volgens Dave Van Oosterwyck werd het voorstel om de allochtone verenigingen te betrekken, niet aanvaard door het College. Bart Somers en Jowan Lamon stellen daarentegen dat die verenigingen wel betrokken werden, zij het in beperkte mate. De stad kocht ook 6000 VMC-folders aan.

Bertout Hellemans vertelde dat het samenwerkingsverband de folders van de stad onder de allochtone verenigingen verspreidde, omdat de Dienst Diversiteit voor dit thema geen contact legde met de allochtone verenigingen. Volgens Dave Van Oosterwyck werden de folders aan de loketten gelegd:

Bart Somers: Dat zijn vooral de zelforganisaties die we er op attent gemaakt hebben dat ze die folders konden gebruiken.

Marlies: En zijn ze dat ook komen doen, die zelforganisaties?

Bart Somers: Ze zijn dat in beperkte mate komen doen. Eigenlijk zo goed als niets.

Marlies: Hebben jullie folders rondgedeeld?

Bertout Hellemans: Die wel he, die van de stad, als de stad dat niet doet, dan hebben wij dat maar gedaan.

Dave Van Oosterwyck: Die folders die liggen van einde mei aan de loketten, dat is toch drie maanden voor de uiterste datum van inschrijving. (...) Aan de loketten van de stad, in het Huis van de Mechelaar en in alle wijk- en dorpskantoren.

Volgens Schepen Lamon werd er ook informatie geplaatst op de website van de stad, dit werd echter niet vermeld door andere geïnterviewden. Voor de uitvoering van de campagne werden financiële middelen vrijgemaakt. Volgens Bart Somers was dit 'redelijk', Jowan Lamon sprak van een 'beperkt' budget. Er werd niemand in het bijzonder aangesteld voor de campagne:

Dave Van Oosterwyck: Nee. De campagne, dat was nu niet veel.

De leden van het stadsbestuur zeiden dat er zich met betrekking tot de uitvoering van de campagne geen problemen voordeden. Jowan Lamon zei wel dat de Dienst Diversiteit het in het algemeen moeilijk heeft om de Marokkaanse doelgroep te bereiken:

Jowan Lamon: (...) Ja. Dat is een groot probleem. Wij hebben een zeer goed werkende wijkwerking hier in Mechelen. (...) Maar we stellen daar opnieuw vast dat... iedereen doet mee, behalve één groep. En dat is opnieuw dezelfde Marokkaanse groep.

De informatieverbreiding van de stad gebeurde dus via de folders van het VMC en de publicaties in de stadskranten. Volgens Schepen Lamon werd er ook informatie op het internet geplaatst.

Voor een aantal middenveldorganisaties waren de inspanningen van de stad onvoldoende. Zowel Ali Salmi als ACW Mechelen namen daarom initiatief. Op nationaal vlak was het ACW al langer voorstander van het migrantenstemrecht. De organisatie had aan haar afdelingen het signaal gegeven er op toe te zien dat er ook daadwerkelijk iets met het stemrecht zou gebeuren. ACW Mechelen zocht daarom contact met verschillende allochtone organisaties. Het regionale integratiecentrum Prisma hielp hen om deze contacten te leggen. Ook deelorganisaties van het ACW werkten mee. Het samenwerkingsverband sprak in eerste instantie met Schepen voor Kieszaken Magda Van Loon. Ze wilden zo druk zetten op het Schepencollege om de niet-EU-burgers te informeren. Toen dit resulteerde in een beperkte informatiecampaigned, besloot ACW Mechelen zelf verder te werken met de allochtone verenigingen. Op die manier hoopte

ACW de informatie toch te verspreiden en niet-EU-burgers tot inschrijving aan te sporen. Ze werkten hiervoor ook samen met VormingPlus en de vormingsorganisatie de Wakkere Burger. Ook Basiseducatie heeft materiaal van het ACW gebruikt. Aangezien ACW de doelgroep zelf niet rechtstreeks bereikte, wilde ze in de eerste plaats sleutelfiguren betrekken. Die sleutelfiguren moesten dan bij hun eigen achterban de informatie verder verspreiden. Daartoe organiseerde het ACW onder andere een infoavond. ACW stelde ook informatie beschikbaar op de website van haar afdeling. De hele informatiecampagne (zelf neemt Bertout Hellemans het woord ‘campagne’ niet in de mond) begon pas in mei 2006. Aan het begin van de zomervakantie werden de activiteiten stilgelegd. ACW nam de kosten ervan op zich en stelde een werkracht ter beschikking.

Er waren enkele moeilijkheden bij deze campagne. Gevraagd naar de samenwerking tussen al deze organisaties, zei Bertout Hellemans dat er weinig animo was bij de (allochtone) organisaties. Het bleek daardoor nogal moeilijk om de doelgroep te bereiken. Op de infoavond bleken wel wat mensen aanwezig te zijn, maar niet altijd de juiste mensen:

Bertout Hellemans: (...) Ik denk, ik kan daar zeggen, die samenwerking verliep absoluut goed, alleen was het duidelijk dat wij dat als ACW zouden moeten trekken. (...) Ik ga niet zeggen dat dat achteraf een teleurstelling was, nee, want op zich, wij hebben ook het initiatief genomen, maar ik had wel iets van meer animo verwacht bij die organisaties die dan rechtstreeks die doelgroep bereiken.

Het ACW nam dus initiatief in de informatieverbreiding over het stemrecht voor niet-EU-burgers. Via sleutelfiguren van de middenveldorganisaties probeerde ze de niet-EU-burgers te bereiken.

Ook Ali Salmi nam initiatief om informatie te verspreiden. We bespraken reeds zijn voorstellen in de gemeenteraad, die geen gehoor vonden bij het College. Voordien, in november 2005, had hij naar eigen zeggen Vlaams parlements lid Joris Vandenbroucke gevraagd om Minister Keulen te interpellieren. We vonden hier geen aanwijzingen van terug in de parlementaire documenten. Omdat hij vreesde dat het migrantenstemrecht dode letter zou blijven, nam Ali Salmi binnen zijn partij, Spirit, het initiatief om zelf een informatiefolder te ontwikkelen. Op die manier wilde Spirit de niet-EU-burgers informeren over hun stemrecht – en misschien zichzelf bij deze doelgroep ook in de kijker zetten? Ali Salmi vertelde dat hij deze folders verspreidde via de verschillende zelforganisaties en in winkels en horecazaken:

Ali Salmi: In de moskeeën, in een aantal cafés, bij een aantal zelforganisaties, in het jeugdhuis,...

Marlies: Jeugdhuis Rzoemie?

Ali Salmi: Ja...In winkels, bij de coiffeurs, eigenlijk alle zaken die worden gefrequenteerd door mensen van allochtone origine, in 't algemeen.

Hij zorgde zelf ook voor de inschrijving van een aantal niet-EU-burgers. Het gemeenteraadslid zei dat het erg moeilijk was om de mensen te bereiken. Er waren immers geen namen of adressen beschikbaar van potentiële kiezers. Noodgedwongen moest hij zich dus beperken tot meer informele communicatie.

Ali Salmi: (...) Nogmaals, het probleem, ik blijf daar bij, ge moest die mensen kunnen detecteren. Als ge die mensen niet weet wonen, ge weet niet wie ze zijn, ge weet niet over wie het gaat, moet ge zorgen dat ge de mensen zo veel mogelijk lastigvalt, bij wijze van spreken, in de hoop dat ge die mensen rechtstreeks ontmoet, of dat ze het verder vertellen. Een soort inktvlek, dat was vooral de bedoeling. Die folder is eigenlijk eerder ondersteunend, dat ge kunt verwijzen naar. Vooral mond-aan-mondreclame is belangrijk.

Spirit Mechelen sloot zich niet aan bij het ACW-initiatief, maar sprak de verschillende organisaties wel aan om haar folder te verspreiden.

Jowan Lamon ten slotte vertelde ons dat zijn partij (Groen!) ook initiatieven nam om niet-EU-burgers te informeren. We weten echter niet in welke mate dit waar is. De Schepen heeft het soms over het informeren van deze burgers over hun stemrecht, maar soms spreekt hij ook over de burgers die reeds ingeschreven zijn, of over allochtone Belgen.

Jowan Lamon: ... Ja, ik hoop dat we in ieder geval met de volgende verkiezing beter kunnen doen. (...) we gaan zeker en vast zien dat we dat bij de federale verkiezingen, dat we daar meer voorbereidingstijd kunnen gebruiken, en dat we daar vroeger zelf mee bezig zijn. Ik denk ook dat dat één van de problemen geweest is, is dat de informatie uit Brussel nogal laat gekomen is allemaal. Dus we gaan proberen om dat zelf te ondervangen allemaal.

Marlies: Maar bij federale verkiezingen zijn er geen niet-Belgen die mogen gaan stemmen normaalgezien.

Jowan Lamon: ... Neen, maar ge hebt, en dat is niet onbelangrijk, ge hebt uiteraard alle mensen van allochtone afkomst met Belgische nationaliteit, die mogen wel stemmen he. (...)

We hebben bijgevolg geen duidelijk zicht op de initiatieven van de groene partij in Mechelen. Het interview was ook vooral gericht op de acties van het stadsbestuur, we ondervroegen de heer Lamon immers in zijn functie als Schepen.

In Mechelen beperkte de informatiecampagne van de stad zich dus tot een publicatie in de regionale kranten en de stadskrant, en het verspreiden van de folders van het Vlaams Minderhedencentrum. De leden van het College die we interviewden, zeiden dat de allochtone verenigingen gecontacteerd werden, de medewerker van de Dienst Diversiteit

ontkende dit. De stad verspreidde de folders niet actief onder de verenigingen, maar die kwamen daar wel terecht door toedoen van het ACW-platform. Dat platform probeerde via die verenigingen de niet-EU-burgers te bereiken. Dit lukte in beperkte mate. Ook twee politici, Jowan Lamon en Ali Salmi, zeiden dat hun partij initiatief nam. Deze laatste verspreidde folders van de partij Spirit.

4.4.2. Draagvlak

Zoals we in de vorige paragraaf aangaven, was er binnen het College van Burgemeester en Schepenen een discussie over de invulling van de informatieverspreiding:

Bart Somers: Daar is een tamelijk principiële discussie over gevoerd, over hoever we moesten gaan in het voeren van een campagne, waarbij de ene extreme opstelling was van kijk, dit is een wet zoals vele andere wetten. Mensen die daarop beroep kunnen doen zouden dat de facto moeten weten, want er is de voorbije jaren heel veel gediscussieerd over het migrantenstemrecht. (...) Het andere standpunt, het andere extreem is: we moeten daar heel veel campagne rond voeren, de mensen veel aanschrijven en ze overtuigen want die mensen hebben een recht en moeten maximaal gebruik maken van dat recht en daarom moeten we daar veel campagne rond voeren. We hebben uiteindelijk een tussenpositie daarin gekozen.

De burgemeester specificeerde niet wie precies welk standpunt innam. Uit het interview met Jowan Lamon weten we dat het vooral hij en Magda Van Loon waren die een bredere informatiecampagne voorstonden. Het zou vooral door hun toedoen zijn dat de stad toch nog enig initiatief nam.

Wanneer we het interview met Bart Somers analyseren, vinden we dat er grofweg drie argumenten voor zijn minimale invulling van de informatievoorziening. Ten eerste denken we dat zijn standpunt over migrantenstemrecht een rol heeft gespeeld. Dit zou, vanuit het oogpunt van behoorlijk bestuur, zijn beleid niet mogen beïnvloeden. De Mechelse burgemeester zei dan ook niet met zoveel woorden dat zijn standpunt over de wetgeving belangrijk was. We vinden toch twee, zij het kleine, aanwijzingen terug:

Bart Somers: We hebben daar met de partij geen discussie over gevoerd, nee. Wij hebben dat overgelaten aan onze lokale bestuurders, wij hebben daar intern niet een bepaald standpunt over ingenomen. Maar het is evident dat wij, als tegenstander van dat migrantenstemrecht, natuurlijk een wat... wij geloven in de rechtsstaat, die wet die is er, dus wij geloven dat iedereen daar mag van gebruik maken (...)

Marlies: En wat is dan de reden dat er geen brief is gestuurd? Want uiteindelijk is er wel een oproepingsbrief voor alle anderen, alle Belgen dan.

Bart Somers: Omdat het een recht is, en geen plicht om te gaan stemmen, en omdat wij ervan overtuigd zijn dat, dat is alleszins mijn overtuiging, dat stemrecht en nationaliteit beter aan elkaar gekoppeld zijn. (...)

We willen benadrukken dat we in het hele interview geen andere rechtstreekse aanwijzingen vonden om te stellen dat Somers' visie op het migrantenstemrecht de informatiecampagne heeft beïnvloed. Wel spreekt hij zich meerdere malen uit tegen het stemrecht.

Een tweede argument van burgemeester Somers heeft te maken met zijn visie op hoe het beleid allochtonen moet benaderen. Bart Somers benadrukt dat hij allochtonen niet paternalistisch wil behandelen:

Bart Somers: (...) we moeten opletten dat we dus ook weeral niet gaan bepamperen en paternalistisch daarmee omspringen, dat allochtone mensen ook zelfstandige wezens zijn die het politieke debat kunnen volgen, willen volgen, in staat zijn om dat te volgen, dus ook perfect goed weten wat hun rechten en verplichtingen zijn, en dat we daar moeten opletten dat we daar dus niet weer vervallen in een soort van houding waarbij we eigenlijk zeggen dat die mensen onmondig zijn, 'we moeten ze bij het handje meenemen naar het stemlokaal want anders gaan ze dat niet kunnen' (...)

Tot slot speelt ook zijn visie op stemrecht en stemplicht mee. In Somers' visie is het niet de taak van de overheid om de mensen aan te sporen van dat recht gebruik te maken. Dit ziet hij eerder als een taak voor de politieke partijen. Hij is zelf ook tegenstander van de stemplicht:

Bart Somers: (...) Ik vind dat er een recht gecreëerd is voor de mensen, de mensen moeten geïnformeerd zijn over dat recht, maar ik vind helemaal niet dat ik mensen moet aanmoedigen om in deze of gene richting van dat recht gebruik te maken. (...) zeggen van: "nee, gebruikt dat niet", zou ik fout vinden, dat heb ik niet gedaan. Maar ik vind ook het omgekeerde fout. Zeggen van: "ge moet dat nu gebruiken, want dat is nu uw plicht, uw morele plicht om dat te doen." Vind ik twee keer fout. We hebben een recht gecreëerd, de mensen moeten in eer en geweten beslissen: gebruik ik dat of gebruik ik dat niet. (...)

Deze drie argumenten – tegenstander van het migrantenstemrecht, allochtonen niet paternalistisch benaderen en mensen vrij laten in hun keuze – resulteren in een visie op de informatievoorziening van het gemeentebestuur: dat moet de niet-EU-burgers wél informeren over, maar niet overtuigen van deelname aan de verkiezingen. Het gehele interview met de Mechelse burgemeester is terug te vinden in de bijlage van deze eindverhandeling.

Onze andere geïnterviewden schaarden zich echter niet achter deze visie. Zij wilden een grotere inspanning van de stad:

Ali Salmi: (...) Het antwoord was van, ja maar, als zij toch willen betrokken geraken, politieke inspraak hebben, dat ze gewoon zich inschrijven. Zij gaan er van uit dat iemand die hier vijf jaar in Mechelen woont, dan wordt geacht dat die Nederlands kent en ook alle spelregels kent. Dat is een beetje zo, ik vind dat een beetje een flauw excuus, als we vaststellen dat die mensen dat gewoon niet weten, dat die informatie om verschillende redenen niet doorstroomt, dan moet ge handelen he, want die mensen maken deel uit van uw gemeente, het zijn uw inwoners (...)

Bertout Hellemans van het ACW zei dat in de stad Mechelen ook de voorstanders van het migrantenstemrecht erg weinig initiatief namen. Dit is in tegenspraak met wat Jowan Lamon en Ali Salmi ons vertelden. Zij zeggen dat hun partijen, Spirit en Groen!, in Mechelen wél initiatief namen (zie ook de vorige paragraaf).

Bertout Hellemans: (...) ik vind het dan ook wel heel eigenaardig dat die grote voorstanders, nu we dichterbij de verkiezingen komen, ineens muisstil zijn. Ik kan het op deze manier niet goed verklaren dat er ook maar iemand van de politiciers een stuk probeert die pluim op zijn hoed te steken. De partijen in Mechelen, SP.A–Spirit, Groen!, toch de grote voorstanders van,... niks, helemaal niks. (...) Niemand wilt zich daar op profileren. (...) Omdat het verschrikkelijk gevoelig ligt he, en daar ook eigenlijk waarschijnlijk niks mee wilt. Het is trouwens ook bij ons hier aangetoond, dat het niet noodzakelijk, dat die kiezers niet noodzakelijk naar, waarvoor sommigen eerst schrik hadden, van die gaan massaal op de voorstanders van stemmen, dat dat niet zo blijkt te zijn, dat die even divers stemmen als dat wij stemmen. Waardoor ik mij kan inbeelden dat ge als lokale kandidaat zegt, ja, als mij dat toch niks gaat opleveren, ga ik mij er ook niet op profileren, want het zou me misschien meer schaden, ge doet er misschien meer kwaad mee als goed. (...) Ik heb hier voor de rest in Mechelen, ik heb geen Jowan Lamon ooit zien registraties organiseren of hard op tafel weten slaan. Als het hun echt zo menens was, dan hadden ze waarschijnlijk wel méér gedaan. (...)

We stellen ons daarom ook wel wat vragen bij wat Ali Salmi en Jowan Lamon ons verteld hebben over hun inspanningen. Het is mogelijk dat ze zichzelf meer toeschrijven dan wat in werkelijkheid gebeurd is. We hebben hier echter geen bewijzen voor.

Bertout Hellemans, Ali Salmi en Jowan Lamon geven ook een negatieve evaluatie van de informatiecampagne van de stad. Dave Van Oosterwyck, medewerker van de Dienst Diversiteit, is genuanceerder in zijn oordeel:

Ali Salmi: Neen, omdat ze niks gedaan hebben. Ik heb een aantal concrete voorstellen gedaan, heel concreet, ze moesten ze zelfs niet meer bedenken, ze moesten dus niets gaan onderzoeken of gaan nagaan, ze moesten gewoon akkoord gaan en dat uitvoeren, heel concreet. En zelfs dat hebben ze geweigerd, dus allez ja, inderdaad dat kon veel beter.

Dave Van Oosterwyck: Ja, goh ... Ja, het is een heel politieke discussie natuurlijk, goh, en men heeft zich absoluut aan de informatieplicht gehouden, maar dat is inderdaad wat jij zegt, dat is pro forma he. Maar hadden ze het echt volledig minimalistisch geïnterpreteerd, dan hadden ze nog kunnen zeggen: we beperken ons tot één regeltje in de Streekkrant. Dat hebben ze niet gedaan, ze hebben er wel voor gekozen om iets meer te doen dan dat. We hebben zesduizend folders verspreid. Dus in dat opzicht is het zeker niet minimalistisch. Maar langs de andere kant, zijn er ook wel steden die meer inspanningen hebben gedaan (...)

We vroegen onze geïnterviewden tot slot of zij dachten dat de samenstelling van het College een invloed had uitgeoefend op de invulling van de informatiecampagne. Bart Somers zegt dat hij niet kan voorspellen wat een andere coalitie zou gedaan hebben. De andere geïnterviewden geven aan dat de partijpolitieke constellatie in Mechelen wél een invloed heeft gehad:

Bertout Hellemans: (...) Als de VLD-voorzitter hier burgemeester is, en die heeft dat ding, dat thema al moeten slikken, federaal, dat mocht hier in Mechelen absoluut geen thema worden, dat is wel duidelijk (...)

Ali Salmi: Uiteraard. Wie heeft dwarsgelegen bij de bespreking in het parlement? VLD, CD&V, en zij maken het grootste deel uit van het college. Ik had dat ook wel een beetje verwacht, moet ik zeggen. Maar ik vind dat wel jammer, natuurlijk, ik heb er geen probleem mee dat de CD&V en de VLD een andere mening hebben over deze materie. Maar ze hebben hun rol gespeeld in het parlement. Het parlement heeft zich uitgesproken, het is een beslissing, het is een wet. Dan vind ik dat het stadsbestuur, los van welke samenstelling, gewoon die wet moeten naleven, punt. En dan maximaal mensen moeten informeren, punt.

Jowan Lamon: De... Ja, de bestaande meerderheid, en de manier waarop de bestaande meerderheid over een aantal dingen denkt, heeft er wel voor gezorgd dat... dit niet echt een groot succes heeft kunnen worden. Ja, dat moeten we niet onder stoelen of banken steken, dat is ook de realiteit he.

Bart Somers: ... Dat weet ik niet, ik heb geen kristallen bol. Ik zou niet weten, mocht er een andere coalitie geweest zijn, of dat die campagne anders zou zijn, dat weet ik niet he. (...) Ik weet niet, ik kan niet, ik heb geen referentiepunt, dus ik weet niet wat er zou gebeurd zijn mocht er een andere coalitie zijn, er is maar één realiteit, dat is de realiteit die we nu kennen, er is geen tweede dimensie, waar ik even naartoe kan springen om te zeggen van hoe zou het dan zijn. Ik heb daar geen idee van, ik kan daar eigenlijk niet zinnig op antwoorden.

Het is dus duidelijk dat er in Mechelen geen groot draagvlak bestond om een uitgebreide informatiecampagne te voeren. De visie van de burgemeester stond lijnrecht tegenover die van Ali Salmi en Jowan Lamon – nochtans is deze laatste lid van de meerderheid. Er werd een compromis gevonden tussen de beide visies. Dat hield niet tegen dat zowel Ali Salmi als Jowan Lamon kritiek uitten. De vraag is nu of de partijpolitieke constellatie in

Mechelen een rol heeft gespeeld in de manier waarop de stad de informatiecampagne heeft ingevuld. We denken dat dit inderdaad het geval is. De partijkleur van de burgemeester Bart Somers heeft ons inziens mee bepaald dat er slechts weinig initiatieven genomen zijn door de stad. Uit ons interview met de heer Somers blijkt dat hij, wegens zijn tegenstand tegen het migrantenstemrecht, zelf gekant was tegen een grote informatiecampagne – al zegt hij het niet met zoveel woorden. We denken echter ook dat zijn visie op integratie en stemrecht versus stemplicht van invloed waren.

4.4.3. Laagdrempeligheid

We onderzoeken nu of de informatieacties van de stad, van het ACW-samenwerkingsverband en van Ali Salmi laagdrempelig zijn. We hebben te weinig informatie over de inspanningen van Jowan Lamon en de partij Groen! om die te analyseren.

We denken dat de stad de allochtone verenigingen weinig betrokken heeft bij de informatieverspreiding. Het ACW deed dit wel. Ook Ali Salmi sprak verenigingen aan. Hij legde ook meer informele contacten. De stad gebruikte slechts weinig mediakanalen. Zoals we eerder vermeldden, plaatsten ze een berichtje in de Streekkrant en in Onder den Toren. De folders werden aan de loketten van de stad gelegd. Zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, sluit dit weinig aan bij de zoekstrategieën van allochtonen. We kunnen ons afvragen of de informatie van de stad de doelgroep dus bereikt heeft. Het ACW-platform probeerde informatie te verspreiden via de allochtone verenigingen, onder andere met de folder van het VMC. Ook Ali Salmi contacteerde de verenigingen en informele netwerken. Hij wees ook op het belang van mond-aan-mondreclame. De initiatieven van het ACW en Ali Salmi sloten ons inziens meer aan bij de zoekstrategieën van allochtone doelgroepen. We weten alleen niet in welke mate de verenigingen de informatie ook verspreid hebben. We komen hier later op terug.

We willen nu weten of de communicatie drempelverlagend werkte. Wat de intellectuele drempels betreft (kennis van het Nederlands en van het politieke bestel) stelden we het volgende vast: alle officiële communicatie gebeurde in het Nederlands. De communicatie van de allochtone verenigingen en de contacten van Ali Salmi kunnen in een andere taal verlopen zijn, maar daar hebben we geen informatie over. We weten dat de folders die gebruikt werden, in het Nederlands zijn opgesteld. Informatie over het

politieke bestel werd weinig gegeven, al weten we of dit aan bod kwam op de infoavond van het ACW.

Wat materiële drempels betreft, zien we dat er voor niet-EU-burgers weinig mogelijkheden waren om de informatie te vinden. De stemgerechtigde buitenlanders werden niet aangeschreven. De stad organiseerde ook geen ‘mobiel inschrijven’. Ali Salmi zei zelf wel een aantal mensen te hebben ingeschreven, en ook via het ACW-platform werden er mensen geregistreerd:

Bertout Hellemans: ... Van de moskee en Rzoezie weet ik dat, dat zij dat gedaan hebben. Maar wijzelf uiteraard niet, omdat wij de doelgroep ook niet bereikten.

Mogelijke mentale drempels kunnen worden weggewerkt door intermediairs of sleutelfiguren in te schakelen. Zoals we eerder al vermeldden, deed de stad dit niet. Bij het ACW was dit net de enige strategie die ze konden volgen. Zelf bereikten ze de doelgroep immers niet. Ali Salmi zocht rechtstreeks contact met de doelgroep, maar ook via sleutelfiguren. Opnieuw kunnen we niet inschatten in welke mate die sleutelfiguren de informatie ook verspreid hebben.

Er waren in Mechelen niet zo veel mediaboodschappen die we konden analyseren. We bekijken twee mediaboodschappen naderbij, namelijk de folders van Spirit en van het Vlaams Minderhedencentrum (VMC). De folder van het VMC was opgesteld in eenvoudig Nederlands. De inschrijvingsprocedure werd bevattelijk uitgelegd. De informatie was erg concreet, zowel voor EU- als voor niet-EU-burgers. De folder ging niet zo uitgebreid in over ‘waarom’ te stemmen. Naar ons oordeel is ook de foto op de folder weinig herkenbaar voor de doelgroep. Die foto beeldt immers (autochtone) burgers af in het stemlokaal. Aangezien het voor niet-EU-burgers de eerste keer was dat ze in België mochten deelnemen aan verkiezingen, kunnen we moeilijk veronderstellen dat dit voor hen een herkenbare situatie was. We weten ook niet in welke mate het logo van het VMC bekend is bij de doelgroep. In de Spirit-folder stond ‘waarom stemmen’ meer centraal. De folder was ook in bevattelijk Nederlands opgesteld. De folder richt zich alleen op vreemdelingen van buiten de EU. We denken dat de herkenbaarheid van de beelden en uitspraken in deze folder groot is. De foto’s in de folder tonen mensen van diverse herkomst. Zij vertellen wat zij belangrijk vinden in hun gemeente. Achteraan werd ook verwezen naar contactpersonen, mét foto, in verschillende steden. De informatie is erg concreet, maar Spirit wijdt (uiteraard) ook een paragraaf aan zichzelf (‘waarom voor Spirit stemmen?’). We kunnen ons ook afvragen of de bron van de informatie vertrouwen wekt bij onze doelgroep. De folder van Spirit lijkt ons dus toegankelijker dan

die van het VMC. We hebben beide folders opgenomen in de bijlage van deze verhandeling.

We hebben het vaak gehad over de rol van de allochtone verenigingen in de informatieverbreiding. De stad contacteerde hen niet. Bart Somers zei dat ze weinig folders kwamen afhalen. Bertout Hellemans van het ACW vond dat er weinig animo bestond bij de verenigingen. Ali Salmi verspreidde ook informatie via verenigingen, maar we weten niet in welke mate de doelgroep daarmee bereikt werd. Het is vanuit het oogpunt van laagdrempelige communicatie goed om allochtone verenigingen in te schakelen. Uit onze literatuur bleek echter ook dat sleutelfiguren of intermediairs zelf ook gemotiveerd moeten zijn om informatie door te geven. Uit de uitspraken van Bertout Hellemans menen we af te leiden dat dit in Mechelen niet het geval was.

Wanneer we de verschillende communicatieacties in hun geheel beschouwen, zien we dat de acties van de stad niet laagdrempelig waren. We denken dat de informatie van de stad de doelgroep weinig bereikt heeft. De stad stelde zich in deze erg passief op, informatieverwerving vereiste een grote interesse bij de niet-EU-burgers. De inspanningen van het ACW, die via de verschillende sleutelfiguren de doelgroep wilde bereiken, waren heel wat laagdrempeliger. Het ACW had echter te kampen met een gebrek aan animo bij de verenigingen. Ali Salmi voerde ons inziens de meest laagdrempelige campagne. Vooral het feit dat hij de folder verspreidde op verschillende plaatsen die gefrequenteerd worden door de doelgroep vonden we belangrijk. We weten echter niet hoe veel en hoe vaak Ali Salmi de informatie verspreid heeft.

4.5. Leuven en Mechelen vergeleken

We vergelijken nu de inspanningen die in beide steden geleverd zijn om niet-EU-burgers over hun stemrecht te informeren. Het doel van deze vergelijking is te achterhalen of die inspanningen een invloed kunnen uitoefenen op het aantal registraties in de stad.

In Leuven was er een groot draagvlak voor de informatiecampagne. Daardoor begon het stadsbestuur ook tijdig aan de voorbereidingen van de campagne. In Mechelen waren de leden van de meerderheid het daarentegen oneens over de invulling van de informatieplicht. De informatieverbreiding ging er veel later van start. Toen men in Leuven al begonnen was met het versturen van de brieven, woedde in Mechelen nog de discussie over de te leveren inspanningen. In Leuven begon het stadsbestuur dan ook veel

beter voorbereid aan de informatieverspreiding. Na de Mechelse beslissing om een minimale informatiecampagne te voeren, nam het ACW het initiatief om zelf, via sleutelfiguren, de doelgroep te informeren. Toen het daarmee begon was het al april/mei 2006. Ook Ali Salmi startte na de afwijzing van zijn voorstel, in maart, met een eigen initiatief. Zij hadden dus heel wat minder voorbereidingstijd dan dat in Leuven het geval was.

Het Leuvense stadsbestuur voerde een uitgebreide informatiecampagne. Ze benutte alle officiële informatiekkanalen van de stad. Alle stemgerechtigde niet-EU-burgers kregen een brief van de stad in de bus. In principe waren al deze burgers dus geïnformeerd over hun stemrecht. De stad besloot daarenboven een vormingsaanbod uit te werken via de Integratiedienst. In Mechelen daarentegen werden niet alle informatiekkanalen van de stad benut. Het ACW en Ali Salmi verspreidden informatie via meer informele kanalen. Het is dus niet zeker of de informatie alle stemgerechtigde niet-EU-burgers bereikt heeft.

Wanneer we de verschillende campagnes beoordelen op hun laagdrempeligheid, dan scoort het Mechelse stadsbestuur het slechtst: hun informatieverstrekking was heel passief. Het Leuvense stadsbestuur deed het beter. Het stelde zich actiever op, onder andere door het versturen van de brief en het contacteren van de allochtone verenigingen. De stad voorzag ook in vorming over het politieke bestel. Er bleven echter een aantal drempels bestaan, bijvoorbeeld doordat de stad weigerde ‘mobiele registratie’ toe te passen. Dit gebeurde in Mechelen wel door het ACW-initiatief en door Ali Salmi. Onder andere daarom vonden we hun initiatieven heel wat laagdrempeliger. We weten echter niet in welke mate zij de stemgerechtigde vreemdelingen daadwerkelijk bereikt hebben. Beiden ondervonden moeilijkheden om de niet-EU-burgers te identificeren. Alleen de stad beschikte immers over de gegevens van de stemgerechtigde buitenlanders.

In beide steden werden de allochtone verenigingen ingeschakeld, zij het niet altijd door de stad. We hebben het idee dat dit in beide steden toch niet het verhoopte effect opleverde. In Mechelen sprak de ACW-stafmedewerker van “weinig animo” bij de allochtone verenigingen. In Leuven denken we dat zij weinig gemobiliseerd hebben voor de infoavond van de Integratiedienst en Integratieraad. In Leuven werden de verenigingen aangesproken via de Integratiedienst, we weten echter niet in welke mate de dienst dit ook heeft opgevolgd. Uit onze literatuur betreffende overheidscommunicatie met allochtonen weten we dat het inschakelen van sleutelfiguren en intermediairs drempelverlagend is. Dit geldt echter alleen wanneer die personen en organisaties zelf ook achter de boodschap staan en inspanningen willen leveren. We denken niet dat de allochtone verenigingen in

deze tégen de boodschap (stemrecht voor niet-EU-burgers) zijn. Alleen vragen we ons af of dit voor de verenigingen ook een prioriteit is in hun werking. Alle ons bekende allochtone verenigingen in Mechelen en Leuven hebben een ander hoofddoel. Meestal gaat het dan om culturele activiteiten. We kunnen hier ook nog de vraag stellen in welke mate deze verenigingen ons doelpubliek (stemgerechtigde niet-EU-burgers) zelf bereiken. Uit onze ervaring in het zoeken naar respondenten bleek dat verenigingen soms heel wat allochtone Belgische staatsburgers bereikten. Bovendien wist niet elke vereniging precies welke leden al dan niet in aanmerking kwam voor het stemrecht. Door allochtone verenigingen in te schakelen bereikt men dus niet per definitie het doelpubliek.

We denken dat de politieke constellatie in beide steden een invloed had op de geleverde inspanningen. In Leuven verklaarden de bevoegde Schepenen zich voorstander van het stemrecht, we weten dat dit ook het geval is voor de burgemeester. Uit onze interviews bleek dat zij het ‘vanzelfsprekend’ vonden dat buitenlandse stemgerechtigden geïnformeerd werden. In Mechelen is de burgemeester ook VLD-voorzitter, en een fervent tegenstander van het migrantenstemrecht. We denken dat hij onder andere daardoor geen grote informatiecampagne voorstond. Daarnaast speelden ook zijn visie op integratie en op ‘recht versus plicht’ een rol. In Mechelen was dus heel wat minder draagvlak voor een uitgebreide campagne.

Tot slot rest ons de vraag of de informatiecampagne een invloed had op het registratiepercentage in de beide steden. We denken dat dit inderdaad het geval is. In Leuven werd elke stemgerechtigde niet-EU-burger aangeschreven door de stad. Dat betekent dat zij in principe allemaal over de ‘basisinformatie’ beschikten. In Leuven registreerden 171 personen zich, of 14,3% van het totaal aantal stemgerechtigde niet-EU-burgers. In Mechelen moesten niet-EU-burgers zelf op zoek gaan naar informatie van de stad. Anderen liepen de kans om aangesproken te worden door de middenveldinitiatieven, maar we weten niet hoe groot die kans was. In Mechelen registreerden 58 niet-EU-burgers zich. Dat is 3,4% van het totaal. We denken dat dit verschil in opkomst ten dele kan verklaard worden door de verschillende informatieverspreiding in beide steden.

5. Onderzoek bij stemgerechtigde niet-EU-burgers in Mechelen en Leuven

5.1. Beschrijving van het onderzoek

Voor het onderzoek naar de kenmerken van de kiezers interviewden we 18 Leuvense en 11 Mechelse potentiële stemgerechtigden. Eén interview gebeurde in groepsverband: deze respondenten kenden onvoldoende Nederlands om de vragen te beantwoorden. Een vertaler maakte een samenvatting van hun antwoorden, wat de informatie kan vervormen. We nemen het interview toch op, omdat het ons waardevol leek deze antwoorden te bestuderen. Het ging namelijk om een drietal analfabete vrouwen, die individueel moeilijk bereikbaar waren.

De moeilijke bereikbaarheid van respondenten was ook de reden waarom we voor kwalitatief onderzoek opteerden. Het bleek onmogelijk om voldoende respondenten te verzamelen voor een kwantitatieve enquête. We zochten de respondenten via allochtone verenigingen in Leuven en Mechelen. In Leuven werden ook mensen aangesproken op het Wereldfeest dat doorging op 20 mei 2006. We vonden ook een aantal respondenten via Pangaea, het internationaal ontmoetingscentrum van de K.U.Leuven. De interviews vonden plaats tussen 24 oktober 2006 en 27 februari 2007. Dit is een vrij grote tijdsspanne. Ook dit was te wijten aan het feit dat respondenten moeilijk te vinden bleken. Mensen bleken zich wel voldoende te herinneren om ook hun interviews waardevol te maken. In de bijlage is een lijst opgenomen van de verschillende interviews.

Voor concreet advies in verband met de interviews grepen we terug naar de aanwijzingen van Cambré en Waege over kwalitatief onderzoek.²⁰² We gebruikten een gestructureerde vragenlijst met vooraf geformuleerde vragen. We kozen voor deze aanpak omdat we verwachtten (en die verwachting bleek te kloppen) dat de communicatie met een aantal respondenten niet makkelijk zou verlopen door taalproblemen. De vragenlijst is door het interviewproces heen van uitzicht veranderd: een aantal vragen bleken niet makkelijk te begrijpen voor de respondenten. Daar zochten we dan een andere formulering voor. De volgorde van de vragen werd zó opgesteld, dat ze voor de respondent enerzijds logisch, en anderzijds in het begin niet al te bedreigend waren. Een eerste set vragen ging over een aantal persoonsgegevens, een tweede over de

²⁰² B. CAMBRÉ en H. WAEGE, “Kwalitatief onderzoek en dataverzameling door open interviews” in J. BILLIET en H. WAEGE (eds.), *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen, De Boeck, 2003, 315-342.

verkiezingen. Een laatste set vragen behandelde de houding van de respondent tegenover politiek. Dit zijn vragen naar meningen en attitudes. Aan het einde van elke set vragen werd expliciet gevraagd of de respondent nog iets wilde toevoegen, en of hij/zij zelf nog vragen had.

De interviews werden opgenomen op band en nadien uitgeschreven. Voor de dataverwerking volgden we het advies van Kristin Esterberg.²⁰³ In eerste instantie hebben we een zogenaamde ‘open codering’ van de verschillende interviews uitgevoerd. We noteerden voor elk antwoord wat relevant was voor het onderzoek. Door deze open codering werd duidelijk welke antwoorden vaak terugkwamen. Zodoende konden we een aantal thema’s afbakenen. Samen met ons theoretisch kader resulteerde dit in de verschillende vragen die we in dit hoofdstuk zullen onderzoeken.

5.2. Operationalisering van het theoretisch kader

Voor de inhoud van de vragen grepen we terug naar ons theoretisch kader over politieke participatie. De auteurs van *Voice and Equality* stellen zich de vraag waarom mensen *niet* participeren. Het antwoord is omdat ze niet *willen*, omdat ze *niet kunnen* of omdat ze *niet gevraagd werden*. Ze vertalen dit door te peilen naar politieke betrokkenheid, resources en rekruteringsnetwerken van burgers (zie ook het tweede hoofdstuk voor meer uitleg). Verba, Brady en Lehman Schlozman stellen dat voor deelname aan de verkiezingen vooral politieke betrokkenheid nodig is.²⁰⁴ Wij stellen ook nog de vraag naar rekruteringsnetwerken (in casu overheidsinformatie en informatie via familie, kennissen of een vereniging), omdat dit in het debat rond de registratie voor de verkiezingen vaak voorkwam. Issue engagement kwam ook aan bod. De auteurs stellen daarnaast dat burgerschap een voorwaarde is voor deelname aan de stembusgang.

Burgerschap krijgt in deze context een nieuwe invulling: kiezers moeten niet langer de Belgische nationaliteit hebben. Ze moeten wel aan nieuwe voorwaarden voldoen (zie ook hoofdstuk één van deze eindverhandeling).²⁰⁵ Deze “burgerschapsvoorwaarde” hebben we als volgt geoperationaliseerd: alleen die burgers met een nationaliteit van buiten de

²⁰³ K.G. ESTERBERG, *Qualitative methods in social research*, Boston, McGraw-Hill, 2002, 153-180.

²⁰⁴ H.E. BRADY, e.a., *o.c.*, 358-363.

²⁰⁵ Omzendbrief migrantenstemrecht.

Europese Unie, die aan de voorwaarden voldeden, werden geïnterviewd. Anderen werden buiten beschouwing gelaten.

Politieke betrokkenheid is volgens Verba, Brady en Lehman Schlozman de psychologische voorwaarde voor participatie. Participatie gebeurt immers vrijwillig, en dus moeten mensen *willen* participeren. In België geldt de stemplicht niet voor vreemdelingen. We kunnen bij deze groep dus peilen naar politieke betrokkenheid om opkomst voor de gemeenteraadsverkiezingen te verklaren. Politieke betrokkenheid valt uiteen in vier componenten: politieke interesse, het gevoel van politieke machtsuitoefening, beschikken over politieke informatie (kennis) en ten slotte identificatie met een politieke partij.²⁰⁶

Interesse voor politiek maten we door de respondenten te vragen of ze geïnteresseerd waren in politiek. Daarnaast vroegen we ook of, en hoe, ze het politieke nieuws volgden. We vroegen telkens naar welke politiek hen het meeste boeide. Dit lijkt misschien irrelevant, maar de idee was dat sommige vreemdelingen misschien meer gericht waren op hun land van herkomst of de internationale politiek, dan op wat in België of op lokaal vlak gebeurt.

Met het idee van politieke machtsuitoefening bedoelen we dat mensen het gevoel hebben dat ze een invloed hebben op de politiek.²⁰⁷ Het wordt vaak gemeten door naar de aan- of afwezigheid van het omgekeerde, politieke machteloosheid, te peilen. De auteurs vinden echter dat dit kenmerk niet zo'n sterke invloed heeft op het al dan niet stemmen. Wij namen 'politieke machteloosheid', het omgekeerde van machtsuitoefening, toch op in onze vragenlijst. Het is immers mogelijk dat mensen die lang uitgesloten waren van formele politieke participatie (en er tot maart 2004 ook geen uitzicht op hadden), gevoelens van politieke machteloosheid ontwikkeld hebben. Bovendien kon het zijn dat sommige van onze respondenten soms te maken kregen met discriminatie of racisme, wat ook politieke machteloosheid in de hand kan werken. We vroegen de respondenten of ze vertrouwen hadden in het Belgische politieke systeem en in de Belgische politici. We vroegen hen ook of ze het gevoel hadden dat politici naar hen luisterden, en of ze rekening hielden met allochtonen in het algemeen.

De sterkte van identificatie met een partij bepaalt volgens Verba, Brady en Lehman Schlozman niet alleen in welke richting de politieke participatie gaat, maar kan mensen

²⁰⁶ H.E.BRADY, e.a., *o.c.*, 343-345.

²⁰⁷ *Ibid.*, 346-347.

ook engageren om tot participatie over te gaan.²⁰⁸ We vroegen de respondenten of er bij de Belgische politieke partijen één partij was die ze specifiek graag hadden. Daarnaast wilden we weten of ze lid waren van een partij, of het in hun land van herkomst geweest waren.

Kennis, ten slotte, is volgens Verba, Brady en Lehman Schlozman, in tegenstelling tot de vorige componenten, een objectief gegeven. Interesse, machteloosheid en partijaffiliatie worden enkel subjectief gedefinieerd. Cognitieve kennis over politiek kan men echter naar objectieve standaarden meten.²⁰⁹ In het kader van onze interviews was het echter te moeilijk om respondenten te onderwerpen aan een test die hun politieke kennis kon bepalen. Daarom opteerden we ervoor om de geïnterviewden zelf hun kennis te laten inschatten. Dit is een subjectieve benadering, en levert ons waarschijnlijk minder resultaat op dan een objectieve. We vroegen hen dus of ze dachten dat ze veel van politiek wisten. Daarnaast vroegen we ook of ze in hun opleiding veel geleerd hebben over politiek.

Andere variabelen die volgens het Civic Voluntary Model invloed hebben op opkomst voor de verkiezingen zijn “religious attendance” (het bijwonen van religieuze vieringen), taalbeheersing en inkomen. Deze hebben echter een minder sterk effect, en werden niet in de vragenlijst opgenomen. Men zou kunnen veronderstellen dat taalbeheersing in deze materie, vreemdelingenstemrecht, een invloed zou kunnen hebben. Het ligt echter buiten ons bereik om taaltesten uit te voeren bij de respondenten.

Rekruteringsnetwerken vinden Verba, Brady en Lehman Schlozman niet of weinig van toepassing bij de verklaring van deelname aan verkiezingen. Omdat één van de belangrijke argumenten in de discussie over de registratie van vreemdelingen “*ze wisten het niet*” was, hebben we dit toch opgenomen. De respondenten werd gevraagd of en hoe ze informatie kregen over het stemrecht voor niet-EU-burgers. Verder werd hen ook gevraagd of ze in een vereniging of organisatie zaten en, indien ja, welke rol ze daarin hadden. Ook vroegen we of mensen uit hun omgeving geprobeerd hadden om hen te overtuigen om deel te nemen aan de verkiezingen. Ten slotte vroegen we de respondenten of de procedure om zich in te schrijven hen moeilijk leek.

We bekijken ook issue engagement. Het zou kunnen zijn dat vreemdelingen hun stem willen uitbrengen omdat ze zich geïnteresseerd voelen door extreemrechtse partijen. We

²⁰⁸ *Ibid.*, 347-348.

²⁰⁹ *Ibid.*, 343-348.

vroegen hen of er bij de Belgische politieke partijen één partij was die ze absoluut niet graag hadden, en waarom dit zo was.

Rest ons nog de vraag naar onze afhankelijke variabele, met name deelname aan de verkiezingen. De respondenten werd gevraagd of zij zich hebben ingeschreven voor de afgelopen verkiezingen. We vroegen ook of ze van plan waren om aan de volgende gemeenteraadsverkiezingen, in 2012, deel te nemen. De vragenlijst, met telkens een referentie naar het theoretisch kader, is opgenomen in de bijlage van deze eindverhandeling.

5.3. Resultaten van het onderzoek

We interviewden 29 respondenten uit Leuven (18) en Mechelen (11). De respondenten waren afkomstig uit verschillende landen: Kameroen, Nepal, Indonesië, Bhutan, Syrië, Egypte, Afghanistan, Burundi, Botswana, Brazilië, Iran, Cambodja, Marokko, ex-Joegoslavië, Oekraïne, Nigeria en Senegal. Drie van de respondenten hadden op het moment van het interview reeds de Belgische nationaliteit, maar hadden die niet ten tijde van de registratie- en verkiezingsperiode. De meeste respondenten verbleven op het moment van het interview reeds tussen vijf en tien jaar in België. Bij een aantal onder hen was dit reeds langer (13, 15, 25 of 28 jaar). We hebben in onze interviews dus voornamelijk te maken met zogenaamde ‘nieuwkomers’ die reeds een tijdlang in België wonen. Drie respondenten waren in België geboren of op jonge leeftijd gemigreerd. Van de zogenaamde ‘eerste generatie’ migranten konden we niemand bereiken.

Verschillende van de respondenten waren lid van een vereniging, sommige van meerdere. Een aantal van die verenigingen waren allochtone zelforganisaties, maar respondenten noemden ook sport- en vrijetijdsverenigingen. Vier respondenten waren geen lid van een vereniging. Het opleidingsniveau van de respondenten varieerde sterk. Drie respondenten hadden slechts een aantal jaren lagere school doorlopen en waren semi-analfabeet. Zes respondenten waren laagopgeleid, negen hadden een hogere professionele opleiding afgerond of waren daarmee bezig. Elf respondenten hadden een diploma van de universiteit of waren bezig met een universitaire studie. Drie van hen maakten ten tijde van het interview een doctoraatsstudie. De grote meerderheid van onze respondenten was dus hoogopgeleid.

Van deze 29 respondenten lieten 11 zich registreren, 18 schreven zich niet in. Van één Leuvense respondent werd de aanvraag tot inschrijving op de kiezerslijst verworpen. De reden daarvoor is hem (en ons) onbekend. Twee van de 11 Mechelse respondenten registreerden zich, in Leuven deden negen van de 18 dat.

In de volgende paragrafen bespreken we eerst de redenen die de respondenten aangaven voor hun (niet-)deelname en hun mening over het migrantenstemrecht. Vervolgens willen we weten of en hoe de respondenten geïnformeerd werden over hun stemrecht. We besteden ook aandacht aan de rol van verenigingen in informatievoorziening. Daarna onderzoeken we of er sprake is van ‘issue engagement’. Tot slot bespreken we uitgebreid de verschillende componenten van ‘politieke betrokkenheid’. We zullen daarbij onze respondenten citeren. Omwille van de leesbaarheid hebben we elke respondent een code gegeven. Respondenten uit Leuven kregen de code ‘RL’, voor respondenten uit Mechelen was dat ‘RM’. De eerste respondent die we in Leuven interviewden werd zodoende ‘RL1’.

5.3.1. Redenen voor (niet-)deelname

5.3.1.1. Redenen voor participatie

Onze respondenten gaven verschillende redenen aan om al dan niet deel te nemen aan de verkiezingen. Zij die zich wel lieten registreren (de respondent die afgewezen werd meegerekend), benadrukten dat ze zich erkend of ‘gelijk aan de Belgen’ voelden. Op basis van het feit dat ze hier woonden, leefden, werkten,... wilden ze participeren. Aansluitend daarop zeiden een aantal van deze respondenten dat ze hun mening wilden uiten, een engagement in de samenleving wilden aangaan, een verschil wilden maken, of meebeslissen. Het ging bij deze antwoorden dus om politieke machtsuitoefening.

RL 1: Hoe beter, of hoe meer dat gevoel van, wij zijn erkend als deelnemende van deze samenleving, als component, belangrijke component, (...), hoe meer dat gevoel van, ik ben erkend, ik denk dat elke mens eigenlijk ook zo is, hoe beter wij onszelf voelen in die samenleving. En, én, ik geloof toch dat hoe gemakkelijker ook ons engagement wordt in die samenleving.

RL 8: (...) when you are living somewhere, and you don't intend to go away the next few months, it's like your second home, to me it's like my second home, I like to know what's going on around in Leuven, I like to know who is in charge here, I

like to know who takes the decisions concerning the roads, or the sorting of dirt, or ... life in general in Leuven.

Sommige respondenten benadrukten dat ze onder andere deelnamen aan de verkiezingen uit respect voor diegenen die zich ingezet hadden om hen dit stemrecht te verlenen:

RL 10 : (...) je ne dirais pas que je me suis battu pour le droit de vote mais je respecte tous qui, toutes ces gens qui ont mis leur énergie (...)

Eén respondent zei dat het feit dat dit de eerste maal in zijn leven was dat hij mocht stemmen, een motiverende factor was. Een aantal respondenten drukte tijdens het interview hun afkeer tegenover extreemrechts uit (zie ook verder). Geen enkele respondent gaf echter een ‘stem tegen extreemrechts’ als spontane reden op om deel te nemen aan de verkiezingen.

Respondenten die wilden deelnemen aan de stembusgang deden dat dus in de eerste plaats omdat ze zich deel van de Belgische samenleving voelden en een invloed wilden uitoefenen op die samenleving.

5.3.1.2. Redenen voor niet-participatie

De respondenten die zich niet lieten registreren voor de verkiezingen deden dit om diverse redenen. Een aantal onder hen zei eenvoudigweg ‘niet geïnteresseerd’ te zijn, al gaven zij allemaal ook andere redenen op. Eén Leuvense en vier Mechelse respondenten zeiden dat ze onvoldoende geïnformeerd waren. De Leuvense respondent zei dat het onderscheid stemrecht – stemplicht onduidelijk bleef voor hem. Bij de Mechelse respondenten ontvingen er een aantal helemaal geen informatie. Voor een andere respondent bleef het onduidelijk of hij voldeed aan de voorwaarden:

RM 4: Nee, ik wou... ik wil, ik heb heel veel goesting gehad om deel te nemen, maar ik was gewoon niet zeker om dat ik was wel een beetje... te laat en ja en ik heb niet veel gedaan. (...) Gewoon om dat ik niet weet: heb ik die recht of heb ik die recht niet (...)

Sommige respondenten zeiden dat het hen ontbrak aan voldoende kennis van het politieke bestel, of dat ze de standpunten van de politieke partijen niet kenden:

RL 12: (...) Maar ik denk: wat is het voordeel en wat is het nadeel voor mij? Ik denk: geen nadeel en ook geen voordeel. Want ik ken niet de mensen, ik ken niet het programma van elke partij, ik weet niet hoeveel partijen hier zijn in België. Het is moeilijk voor mij om te kiezen.

Vijf respondenten gaven aan dat ze teleurgesteld waren in de politiek, of dat ze zich politiek machteloos voelden. Sommigen van hen voelden zich ook gediscrimineerd, en verloren daardoor hun motivatie om te participeren.

RL 6: Nee, ik denk zo van, ge zijt toch alleen, wat gaat zo'n individu uitmaken, denk ik dan. Maar ja dat is een beetje naïef.

RM 3: ... Echte redenen had ik daarvoor niet, ik ben altijd, allez, ik ben altijd opzij geschoven eigenlijk, en nu in één keer, allez, ik dacht van, ja, ze hebben mij toch niet nodig dus...

Een respondent wilde niet participeren omdat hij zichzelf als een tijdelijke bezoeker zag, die niet het recht had om mee te beslissen. De persoon in kwestie was een doctoraatsstudent.

RL 11: (...) I consider myself being a foreigner who is going to leave, I think decisions about how Belgium should go, should be for Belgian people, not for me. And I think I'm a visitor, and I should follow the order that is here, not to influence it. (...)

Drie respondenten weten hun niet-participatie onder andere aan een traumatische ervaring in hun land van herkomst, of het ondemocratische karakter van het politieke bestel aldaar.

RL 13: Ik ben me niet gaan inschrijven. Ten eerste interesseert het me niet zoveel. Ten tweede omdat ik bijna nooit de verkiezingen gedaan heb. In Syrië moest ge gewoon, allez, 'ja' of 'neen' zeggen voor de president en dat was alles. Daar is nog iets anders, allez, de verkiezing, de laatste verkiezing, het ging over de gemeenteraad, en in Syrië, als ge die mensen kiest of niet, dat blijft hetzelfde, dus dat maakt niks uit.

RM 11 : (...) Parce que, mon père fut diplomate, et donc, j'ai vu de l'expérience de mes parents, j'ai vu comment ça a mal fini, et je me suis dit... ne va plus de politique dans ma vie, donc j'étais dégoûté au régime, donc je n'ai jamais pensé,... (...) comme je t'ai dit avant donc je suis dégouté de la politique, depuis, au pays, vu comment ça a fini avec ma famille, en Afrique(...) alors, nous, quand ça fini comme ça, tu te dis, tu n'a plus envie, enfin, moi j'étais dégoûté en tout cas.

Tot slot gaven een aantal respondenten nog redenen op die meer van praktische aard waren. Eén respondent dacht bijvoorbeeld zijn doctoraatsstudie af te hebben, en op de verkiezingsdatum in zijn land van herkomst te zijn. Eén respondent was uitermate gemotiveerd, maar vergat eenvoudigweg om zich in te schrijven:

RL 20 : (...) mais malheureusement étant donné que j'ai reçu la lettre bien avant je crois, quelques mois avant je crois, j'ai complètement oublié. Donc voilà, je suis venu le lendemain et ils m'ont dit non, c'est trop tard.

De respondenten gaven voor hun niet-participatie dus volgende redenen aan: te weinig informatie, gebrek aan kennis van het politieke bestel, negatieve ervaringen in het verleden, een tijdelijk verblijf en praktische beslommingen.

5.3.2. Mening over het stemrecht voor niet-EU-burgers

We vroegen de respondenten ook naar hun eigen mening over het stemrecht voor niet-EU-burgers. We wilden zo te weten komen hoe deze burgers zich voelden bij het stemrecht.

Sommige respondenten lieten zich negatief uit over het stemrecht voor vreemdelingen. Deze respondenten namen niet deel aan de stembusgang. Eén respondent wilde in eerste instantie geen mening geven, maar zei aan het einde van het interview toch iets over het stemrecht:

RL 12: Dat is politiek. Politiek is moeilijk. Ik kan het niet zeggen. Als de politiek morgen zegt 'Ja, dat mag', dan moeten wij dat ook zeggen. Als de politiek zegt 'dat mag niet', ja, dan mag het niet. Politiek is moeilijk...

(...) Misschien beter: voor buitenlanders geen stemrecht! (...) Omdat: wat is het nadeel voor buitenlanders om een stem te geven? En wat is het voordeel? Wij moeten weten: wat is het voordeel, en wat is het nadeel.

RL 13: (...) de migrantenstemrecht het was alleen om nee, om niet tegen het Vlaamse Blok, allez, om niet voor het Vlaamse Blok te stemmen ... dat vind ik persoonlijk. Maar ze komen aan, hoor, ze komen aan... Dus het gaat meer en meer...Allez, ik kijk naar de pijltjes... het gaat altijd omhoog. Ja, dit jaar was het minder, maar ze gingen altijd omhoog. Dus, allez, ... ik weet het niet.

Een aantal respondenten uitte gevoelens van politieke machteloosheid en wantrouwen ten aanzien van de maatregel.

RM 2: (...) wat zijt ge er mee? Het is zo te verwaarlozen, ik weet ni...ik weet ni wie er wel of geen gebruik heeft van gemaakt, maar dat is zo te verwaarlozen tegenover zo'n grote partijen dat meestal de overwinning behaalt. Of dat moet... nu ja misschien wel dat dat voor kleine partijen wel nut heeft maar dat is gewoon te verwaarlozen.

De respondenten die zich positief uitlieten over het migrantenstemrecht, deden dat om verschillende redenen. Zij gingen overigens niet allemaal stemmen. Verschillende respondenten gaven aan dat het stemrecht een positief signaal was naar de buitenlanders toe. Ze voelden zich erkend, een deel van de samenleving:

RL 8: (...) for a change if we hear that some political parties, or the government in general, is making an effort, to integrate, to make foreigners feel integrated in the community and that they are, what they have to say, their voice is also important, in the decision-making, that is a very good thing. It makes you feel that you belong.

RL 5: Ja, het is een soort van, een mooi signaal, een mooi voorbeeld voor integratie, voor participatie, en, ja, de mensen willen, krijgen hun waardegevoel, door ja, het is misschien symbolisch, maar sowieso heb ik een gevoel gekregen dat ik wel participeer aan het stadsbeleid.

RL 1: (...) Ik denk dat het een erkenning is voor die mensen, en de beste manier om een erkenning te geven aan die mensen die al vijf jaar hier zijn: dat is om ook te gaan stemmen. Zeggen van, kijk mensen, wij zijn blij dat jullie hier zijn. Dat onze stem eigenlijk ook telt. Dat wij in deze samenleving zijn en dat er bepaalde dingen zijn waar wij, al is het maar op gemeentelijk niveau, ook iets te zeggen hebben. (...)

Vijf andere respondenten benadrukten dat het stemrecht hen nieuwe kansen gaf om te participeren of hun mening te uiten. Twee respondenten zeiden ook dat het stemrecht een motiverende factor was om zich meer te interesseren voor politiek. Andere respondenten dachten dat het migrantenstemrecht extreemrechtse partijen kon tegenhouden:

RL 10 :... Enfin, je vais pas y aller par quatre chemins, vous connaissez le problème des étrangers ici en Europe, c'est toujours la monte de l'extrême-droite, donc... Avec un droit de vote aux étrangers, ça permet de ralentir cette monte (...)

Verschillende van deze respondenten hadden toch enkele bedenkingen bij het verlenen van het stemrecht. Een aantal respondenten vond de verblijfsvoorwaarden een goede zaak:

RL 14: (...) ik vind het als keuze goed, maar voor mij heeft het meer zin als de buitenlanders hier willen blijven als permanent. Als mensen zoals ik tijdelijk hier zijn, het heeft minder zin (...)

Sommige respondenten vonden stemrecht alleen goed voor diegenen die de Belgische wetten respecteerden of geïntegreerd waren:

RL 4: (...) the people who really respect the Belgian law and order and the community, here, if they really accept that, accept and respect, it is very good to give them the voting right. But those people their intention is not really good for the Belgians, but normally we can not say to the face, (...), but the responsibility for the foreigners, they have to respect the Belgian law, order, and the Belgian community as a human being. I think so.

Twee respondenten vernoemden de politieke problemen rond het stemrecht:

RL 5: ... ja, het heeft wel veel problemen veroorzaakt die niet nodig waren, het gaat allemaal over dertigduizend, minder dan dertigduizend stemmen, en alle problemen, alle politieke aardbevingen waren de moeite niet voor dertigduizend

stemmen, want dertigduizend stemmen gaat sowieso het resultaat van de verkiezingen niet beïnvloeden.

Een aantal respondenten benadrukte dat het stemrecht alleen maar nuttig was wanneer niet-EU-burgers ook genoeg kennis hadden over het politieke bestel. Twee van hen vonden het moeilijk een partijkeuze te maken. Eén respondent vond het een spijtige zaak dat de registratieaanvraag om onbekende redenen kon worden afgewezen. De aanvraag van deze respondent werd verworpen. Tot slot waren er nog twee respondenten die het stemrecht op zichzelf een goede zaak vonden, maar betreurden dat het gepaard ging met nogal wat hypocrisie vanwege de politieke partijen:

RM 1: (...) en 't is geen plicht, maar 't is een recht, terwijl, eigenlijk vind ik dat ergens een hypocriet gedoe, omdat in België bestaat er een stemplicht, dus als ge die wet invoert, dus dan zou ge dat ook normaalgezien moeten compenseren met hetgeen wat er al is. Dus er is een plicht, dus dan moet ge ook van dat migrantenstemrecht, moet ge daar eigenlijk ook een plicht van maken. Dus daaruit kunt ge eigenlijk al afleiden wat dat de bedoeling daarvan is eigenlijk. (...)

Sommige van onze respondenten lieten zich negatief uit over het stemrecht. Zij zagen het nut er niet van in, of vonden dat niet-EU-burgers te weinig kennis hadden over het politieke bestel. Deze respondenten namen niet deel aan de verkiezingen. De andere respondenten waren wel positief over hun stemrecht, al was dat niet zonder nuancering. Verschillende respondenten vernoemden het gevoel van erkenning, van 'erbij horen'. Anderen zeiden dat ze de nieuwe mogelijkheid tot participatie en meningsuiting positief vonden.

5.3.3. Informatie over het stemrecht

5.3.3.1. Leuven

Van onze respondenten in Leuven zei niemand helemaal niet op de hoogte te zijn van zijn/haar stemrecht. De respondenten kregen wel op verschillende manieren informatie. Zoals we in het vorige hoofdstuk reeds bespraken, stuurde de stad Leuven een brief naar de stemgerechtigde vreemdelingen. Eén respondent gaf toch aan zo'n brief niet te hebben gekregen. Zijn aanvraag werd ook verworpen door het stadsbestuur. Een andere

respondent vermeldde dat de brief de twijfels wegnam over of hij al dan niet stemgerechtigd was.

Een aantal respondenten gaf ook aan informatie te hebben ontvangen van de integratiedienst van de stad. Deze had de allochtone verenigingen gecontacteerd over een infoavond (zie ook het vorige hoofdstuk). De respondenten ontvingen de informatie in hun hoedanigheid als (bestuurs)lid van zo'n vereniging. We zagen in het vorige hoofdstuk dat de integratiedienst de allochtone verenigingen contacteerde om hun leden warm te maken voor een informatieavond. Drie van onze respondenten, allen actief in zo'n vereniging, woonden die infosessie bij.

Een aantal respondenten gaf aan informatie te hebben ontvangen via hun vriendenkring, of dat de media hen op de hoogte bracht. Eén respondent vertelde dat ze het in de Nederlandse les en de computerles ook over het stemrecht gehad hadden.

Twee respondenten gingen zelf op zoek naar informatie over het migrantenstemrecht. Een derde vroeg om uitleg hierover aan haar echtgenoot en lerares. Andere respondenten maakten geen melding over een zoektocht naar informatie. Eén van de respondenten die zelf alle informatie opzocht, deed dit omdat hij dacht dat hij geen informatie van de stad zou krijgen:

RL 5: (...) en vanaf januari begin ik reportages, de verslagen te lezen dat weinig mensen zich hebben ingeschreven, ik dacht dat ik moet wel zelf initiatief nemen, ik wist het niet dat de stad gaat mij ooit uitnodigen (...)

De belangrijkste informatiebron voor de Leuvense respondenten was dus de brief die de stad Leuven verstuurde, hoewel de vriendenkring en de media voor sommigen ook een informatiebron waren. Sommige respondenten gingen zelf op zoek naar informatie.

De meeste respondenten gaven aan dat de informatie makkelijk te begrijpen was. De brief van de stad was duidelijk. Sommige respondenten bleken toch moeilijkheden te ervaren met het Nederlands, maar die waren niet onoverkomelijk. Eén respondent wist niet goed of hij stemrecht dan wel stemplicht zou hebben. Een drietal andere respondenten antwoordden op de vraag naar informatie spontaan dat ze niet zozeer de inhoud van de informatie moeilijk vonden, maar wel het politieke proces zelf: hen ontbrak het aan kennis over de partijen, en ze wisten niet goed waarover de verkiezingen gingen. Eén respondent stelde dat het 'de stemgerechtigden' (inclusief zichzelf) vooral aan dit soort informatie ontbrak.

RL 12: Ja, de brief is duidelijk. Maar er was geen programma van de partijen. Voor mij is het moeilijk om te kiezen welke partij. Hoeveel partijen... Ik weet het niet. (...) Als het kan, ik heb het al gezegd: dat men beter aan elke allochtoon of

via integratie, een brochure of zoiets zou geven, ik kan lezen, ik weet wat is de politieke situatie in België? Gelijk nu, ik weet het niet.

Dit tekort aan informatie over het politieke bestel was ook één van de redenen die respondenten opnoemden voor niet-registratie (zie boven).

Ten slotte vroegen we de respondenten of vrienden, familie of bekenden hadden geprobeerd hen te overtuigen. Een aantal onder hen gaf aan dit te hebben besproken met hun naasten. Sommigen zeiden daardoor beïnvloed te zijn in hun beslissing, anderen stelden dan weer dat ze hun beslissing zelfstandig gemaakt hadden. Eén respondent vertelde dat hij het er met zijn kennissen niet zo vaak over gehad had, omdat de meesten onder hen niet in aanmerking kwamen voor het stemrecht.

Voor de meeste respondenten bleek de informatie over het stemrecht dus duidelijk genoeg. Wanneer respondenten aangaven dat ze een gebrek aan informatie ervoeren, ging dit voornamelijk over een gebrek aan kennis over het politieke bestel. Opvallend is dat veel respondenten verwijzen naar de informatie die ze ontvingen via de brief van de stad Leuven of de media. Informatie via een vereniging of kennissen kwam minder voor. De brief van de stad Leuven was ook geen voldoende voorwaarde om mensen tot stemmen aan te zetten. Het bereik van de informatie per brief was wel groot.

Over de relatie tussen informatie en registratie stelden we bij onze respondenten de volgende zaken vast: diegenen die hun vereniging als informatiebron aanhaalden namen deel aan de verkiezingen. Sommige anderen waren ook lid van een vereniging, maar vermeldden die niet als informatiebron. De respondenten die informatie via de media kregen, schreven zich niet allen in. Dit gold ook voor hen die op één of andere manier moeilijkheden ondervonden hadden met de informatie. Alle respondenten die zelf naar informatie gezocht hadden lieten zich registreren voor de verkiezingen.

5.3.3.2. Mechelen

Geen enkele van de Mechelse respondenten ontving informatie via de stad. Eén respondent, bestuurslid van een vereniging, vermeldde een infodag van de Dienst Diversiteit. Uit onze interviews met de Mechelse stadsdiensten bleek echter dat zij geen infodag organiseerden. We weten dus niet hoe het antwoord van deze respondent te interpreteren.

De drie respondenten uit het groepsinterview zeiden dat ze helemaal geen informatie gekregen hadden:

RM 6, 7 en 8: We hebben geen info gekregen, we zijn niet daarvan op de hoogte en dan zijn we maar niet gegaan. (...)

Eén respondent ontving informatie via het regionaal integratiecentrum Prisma, hoewel men ons daar eerder verteld had zelf niet actief informatie te verspreiden. Sommige respondenten zeiden dat ze informatie ontvingen via hun vriendenkring of via de media.

Een respondent die zich registreerde, zei informatie te hebben ontvangen via ‘de gemeenschap’. Hij stelde wel dat er binnen ‘de gemeenschap’ geen groot debat was over het stemrecht, en voegde daar aan toe:

RM 1: Dus daar is volledig, totaal geen propaganda over geweest. Ik weet niet of dat dat nu een verkiezingstruc was van bepaalde partijen, of dat dat nu bewust of onbewust is, (...), maar informatie heb ik totaal niet gekregen. (...) en het is aan hun (de partijen) eigenlijk om die propaganda te voeren, het is niet aan de gemeenschap om die propaganda te voeren (...)

De andere ingeschreven respondent ontving informatie via de media, via zijn sociaal netwerk, en van een kennis bij de SP.A. Opvallend was dat deze respondent zich ook op het bureau van de SP.A inschreef.

Een aantal respondenten zei dat mensen uit hun omgeving geprobeerd hadden hen te beïnvloeden om deel te nemen aan de verkiezingen. Bij twee van hen had dit geen effect: zij wilden zich niet inschrijven. Eén respondent wilde, onder andere op aanraden van vrienden, wél inschrijven, maar bleef twijfelen of hij wel aan de voorwaarden voldeed (zie ook boven). Eén respondent gaf ten slotte aan zelf mensen te hebben aangespoord om zich te laten registreren. De drie vrouwen uit ons groepsinterview hebben niet gesproken over het stemrecht met mensen uit hun omgeving.

Twee respondenten zeiden dat ze zelf informatie gezocht hadden. Eén van hen schreef zich in, een andere niet wegens twijfel over zijn stemrecht. Deze respondent zei ook dat hij pas laat informatie ontvangen had, waardoor het moeilijker was om tijdig de juiste informatie te vinden. Eén respondent ten slotte zei dat hij meer informatie van de stad voor de niet-EU-burgers wenste, bijvoorbeeld via een brief.

We vroegen de respondenten ook of de informatie duidelijk was. Een aantal beaamde dit. Zij wisten hoe ze zich moesten inschrijven. Voor één respondent was het onduidelijk of hijzelf in aanmerking kwam. Zijn twijfels hadden er mee te maken dat hij lang met een vluchtelingenstatuut in België verbleef:

RM 4: Dat was ... gewoon niet duidelijk wie heeft die recht, was niet duidelijk ...bijvoorbeeld ik ben sinds '99 hier en ik wist niet of ik die recht had, of ik mocht deelnemen of niet. Ik ben gewoon in verschillende procedure hier, dus dat was... op het einde heb ik het zelfs niet gevraagd.

Deze respondent schreef zich uiteindelijk niet in, hoewel hij, op basis van onze gegevens wel stemgerechtigd bleek te zijn. Een andere respondent stelde dat hij niets wist over de procedure van inschrijving, maar er ook niet verder naar gezocht had, omdat hij verwachtte nog voor de verkiezingen de Belgische nationaliteit te krijgen.

Van de respondenten die de informatie over het algemeen duidelijk vonden, gaven een aantal toch aan enkele kleinere moeilijkheden te ondervinden. Een respondent zei het volgende over de brochure die hij in handen kreeg (via zijn vereniging):

RM 3: Allez, op papier stond wel wat ge moest doen om te gaan stemmen, maar echt uitnodigend was het niet.

Hem leek de inschrijvingsprocedure bovendien redelijk moeilijk. Twee respondenten gaven aan de ze 'tijd nodig hadden' om de informatie te verwerken. Eén respondent gaf spontaan aan dat de informatie niet voldoende was, omdat hij niet genoeg kennis had van de partijen:

RM 11 : (...)Parce que pour voter, il faut aussi savoir pour qui voter.

Van de Mechelse respondenten bleken er dus drie helemaal niet op de hoogte te zijn van hun stemrecht. Het betreft hier de semi-analfabete vrouwen uit het groepsinterview. Geen enkele respondent ontving informatie van de stadsdiensten. De respondent die informatie ontving via het regionale integratiecentrum Prisma, bekleedde een bestuursfunctie in een vereniging. Hoewel een aantal respondenten zei dat ze informatie ontvingen via een vereniging, zei een andere respondent dat het thema 'migrantenstemrecht' niet echt geleefd had binnen 'de gemeenschap'. Voor de meeste respondenten was de informatie duidelijk, een aantal zeiden wat moeilijkheden gehad te hebben. Bij één respondent zorgde onduidelijke informatie ervoor dat hij zich niet liet registreren voor de verkiezingen.

5.3.3.3. Vergelijking Leuven – Mechelen

Het meest opvallende verschil tussen de respondenten van beide steden is dat in Leuven alle respondenten op de hoogte waren van hun stemrecht. In Mechelen daarentegen zeiden drie respondenten dat ze helemaal geen informatie gekregen hadden, bij één respondent was de informatie onduidelijk. De stad Leuven stuurde dan ook een brief naar de stemgerechtigde vreemdelingen. Al onze Leuvense respondenten, op één na, ontvingen zo'n brief.

In beide steden ontvingen respondenten ook informatie via de media en hun vriendenkring. We kunnen geen echte uitspraken doen over de rol van overtuiging door kennissen en vrienden bij onze respondenten. Niet alle respondenten gaven aan het thema besproken te hebben met hun vriendenkring. Diegenen die dat wel gedaan hadden, zeiden veelal dat ze hun keuze zelfstandig gemaakt hadden. We vragen ons wel af in welke mate het thema 'geleefd' heeft in de sociale kringen van onze respondenten. Geen enkele respondent gaf aan dat het stemrecht in zijn/haar omgeving veel bediscussieerd werd.

Een interessante bemerking is dat in Mechelen een respondent zei dat de informatie nogal laat was, terwijl in Leuven een respondent vergat zich in te schrijven doordat de brief van de stad zo lang voor de inschrijvingsdatum aankwam.

Bij de respondenten van beide steden waren er soms onduidelijkheden over de informatie. Meestal bleken die niet onoverkomelijk. Alleen in Mechelen verhinderde onduidelijke informatie een respondent om zich te laten registreren: hij was echt gemotiveerd, maar wist niet of hij al dan niet in aanmerking kwam. Over het algemeen kunnen we stellen dat de respondenten in Mechelen toch over minder informatie beschikten. De verschil was er voornamelijk doordat de Leuvense respondenten vrijwel allemaal een brief van de stad ontvingen.

We vinden geen eenduidig verband tussen informatie en registratie. Respondenten die zelf op zoek gingen naar informatie, registreerden zich allen op één na. Voor deze respondent bleef de informatie onduidelijk. In Leuven lieten respondenten die informatie ontvingen via hun verenigingen zich inschrijven, in Mechelen was dat niet steeds het geval.

5.3.3.4. De rol van verenigingen in informatieverbreiding

Verba, Lehman Schlozman en Brady beschouwen rekruteringsnetwerken als minder belangrijk om deelname aan de verkiezingen te verklaren. Uit ons hoofdstuk over overheidscommunicatie met allochtone doelgroepen blijkt echter dat het inzetten van sleutelfiguren of intermediairs de effectiviteit van de communicatie verhoogt. Allochtone verenigingen kunnen zo de functie van ‘bruggenbouwer’ vervullen tussen de allochtone doelgroep en de overheid – mits ze natuurlijk ingezet worden door die overheid. We vragen ons hier af of de respondenten die lid zijn van een vereniging, op een andere manier informatie krijgen dan zij die dat niet zijn.

In Leuven namen alle respondenten die informatie ontvingen via hun vereniging, deel aan de verkiezingen. In Mechelen was dit niet het geval. Het was in beide steden overigens niet zo dat alle leden van verenigingen informatie ontvingen via die vereniging of deelnamen aan de verkiezingen.

Zowel in Leuven als in Mechelen zagen we dat respondenten die contact hadden met de Integratiedienst, de Dienst Diversiteit of Prisma (het regionale integratiecentrum in Mechelen), allemaal bestuursfuncties bekleedden binnen een vereniging. In Leuven gold dit voor de respondenten die deelnamen aan de informatiesessie van de Integratiedienst en de Integratieraad: zij werden via hun vereniging hierover geïnformeerd. Behalve een respondent die door praktische omstandigheden verhinderd werd, namen al deze respondenten deel aan de informatieavond. Ze waren echter ook erg gemotiveerd om deel te nemen aan de verkiezingen. Het is mogelijk dat ze vanuit die motivatie ook deelnamen aan de infosessie. Overigens vermeldden niet alle respondenten die (vroeger) een bestuursfunctie bekleedden, de Leuvense Integratiedienst als informatiebron.

Verschillende Leuvense verenigingen zijn ook lid van de koepelorganisatie ACLI.²¹⁰ Een respondent die lid was van zo'n vereniging, verklaarde op die manier informatie te hebben gekregen. Hij was zelf ook bestuurslid van de vereniging:

RL 15: Yes, I had got... the information about it, and the Integratiedienst, we are acting with them, we are together with them, and we are the member of ACLI. It is the head organisation of all different kinds of organisations. And they had organised about the right of election.

²¹⁰ ASSOCIAZIONI CRISTIANI LAVORATORI INTERNAZIONALE, o.c.

Opmerkelijk is dat een ander lid van zo'n ACLI-vereniging verklaarde op die manier *geen* informatie te hebben gekregen. Deze organisatie had volgens de coördinator van de Integratiedienst echter gemobiliseerd bij haar leden:

Marlies: En heeft u dan niets gehoord van de integratiedienst? Die heeft toch een aantal avonden georganiseerd om aan de mensen de politieke partijen voor te stellen?

RL 12: Nee.

Marlies: Daar heeft u niets van gehoord?

RL 12: Neen.

Marlies: En ook niet via (voorzitster zelforganisatie) en via (zelforganisatie)?

RL 12: Via (voorzitster zelforganisatie), ja.

Marlies: Heeft zij u iets verteld daarvan?

RL 12: Niet de programma's. Maar hier, ja, ja....

Marlies: Dus u wist dat er een infoavond was voor niet-EU-burgers?

RL 12: Neen.

Marlies: Ah, dat wist u niet?

RL 12: Neen.

Ook in Mechelen zeiden sommige leden van een bepaalde zelforganisatie dat ze geen informatie ontvangen hadden. Uit de campagne-interviews weten we echter dat die organisatie betrokken was bij het ACW-initiatief. We weten ook dat de stad Leuven de allochtone verenigingen heeft ingezet in haar informatiecampagne. Aangezien bij onze respondenten alleen de bestuursleden van verenigingen die informatie via de Integratiedienst vermeldden, vragen we ons af in welke mate deze verenigingen die informatie ook daadwerkelijk verspreid hebben. Ook in Mechelen vertelde de ACW-medewerker ons al dat het moeilijk was om via de allochtone verenigingen de doelgroep te bereiken – al lag dat ook ten dele aan een laattijdige aanvang van de informatieverspreiding (zie vorig hoofdstuk). De stad, of in het geval van Mechelen het ACW, kan dus wel de verenigingen inschakelen, de vraag blijft in welke mate de verenigingen die taak als 'informatieverspreider' ook op zich nemen.

5.3.4. Issue engagement: een stem tegen extreemrechts?

In ons theoretisch model stelden Verba, Brady en Lehman Schlozman dat mensen ook kunnen deelnemen aan de verkiezingen op basis van 'issue engagement': doordat ze één bepaald thema erg belangrijk vinden, zouden mensen geneigd zijn deel te nemen aan het politieke proces. Wij vroegen ons af of niet-EU-burgers een stem tegen extreemrechts

wilden uitbrengen. Geen enkele van onze respondenten gaf ‘een stem tegen extreemrechts’ op als primaire reden om zich te registreren.

We vroegen de respondenten of er een partij was die ze ‘absoluut niet graag hadden’. Ook de antwoorden op de vraag naar de mening van de respondenten over de verkiezingsuitslag waren interessant in dit verband. We hebben niet rechtstreeks gevraagd of een afkeer van extreemrechts ook de registratie van onze respondenten beïnvloed heeft. We dachten dat we op die manier het antwoord onze respondenten konden manipuleren – iets wat we uiteraard wilden vermijden (zie ook de paragraaf met kritische bemerkingen onderaan). Dat betekent echter dat we alleen een beschrijving kunnen geven van de houding van de respondenten tegenover bepaalde partijen – vaak extreemrechts.

Verschillende respondenten zeiden geen afkeer te hebben van een bepaalde partij. Voor drie van hen was de reden hiervoor een onvoldoende kennis van de politieke partijen in België:

RL 3: (...) Maar ik niet kennen allemaal eigenlijk, moeilijk om te zeggen. Als ik kijk naar de partij, dàt ik kan wel zien. Maar als buiten, zonder te kijken, ik moet onthouden, ik moet onthouden, maar ik heb nog niet zolang geleerd op school, wanneer was politiek, in oktober ... van in september...een beetje over politiek in school...eigenlijk niet zo heel graag, maar moet toch, hé! (...)

Andere respondenten zeiden daarentegen dat de partij die ze ‘absoluut niet graag hadden’ (‘dislike/n’aimer pas du tout’) het Vlaams Belang was. Ook het Front National werd genoemd. Twee respondenten nuanceerden hun antwoord. Zij zeiden dat ze ‘gehoord’ hadden dat het Vlaams Belang geen goede partij was. De meeste van deze respondenten zeiden dat ze de partij niet goed vonden omdat die racistisch was. Andere respondenten vernoemden niet de partij Vlaams Belang, maar spraken zich wel uit tegen racistische partijen:

RL 2: Vlaams Blok... Vlaams Belang. Misschien die ook goed; dat kan zijn. Maar ik heb al ander gehoord: die partij is die altijd slecht voor de buitenlanders. (...) Dat ik heb gehoord. Maar ik weet niet alles ook niet, hé.

RL 8: (...) my worst party is... Vlaams Belang. (...) Maybe they have some good points, but just the simple fact that they are xenophobic, I just don't want to hear anything about them. Because I feel personally attacked. (...)

RL 14: Niet graag zou ik niet zeggen, maar ik vind al het... racisme... niet goed is. Als mensen bijvoorbeeld een ... soms hoor je sommige mensen die zijn, die tegen de buitenlanders zijn, om het even welke buitenlanders. Kijk, als ...ik zei ... ik praat niet nu over illegalen, in het algemeen. Er zijn een paar mensen die hun ... ideeën zijn wel een beetje tegen buitenlanders om het even wie of om het even wat, dus dat kan niet juist zijn.

Eén respondent zij dat hij meerdere partijen niet graag had, maar vernoemde niet welke deze waren. Vier respondenten noemden ook de VLD als minst favoriete partij, één respondent zei dat dat Groen! was.

Tot slot waren er twee respondenten die, gevraagd naar hun mening over de resultaten van de verkiezingen, zeiden dat ze de achteruitgang van het Vlaams Belang positief vonden. Ze vonden dat hun stem daar toe had bijgedragen:

RL 8: I am rather glad that the more racist parties didn't do very well in these elections, the Vlaams Belang lost a lot of votes in many communities where they were actively present in the past. And I think for any foreigner, that is a good thing, something that is encouraging to hear. Well, I feel about maybe, my vote contributed to that. And I feel that, if my vote contributed to that, then maybe votes of other foreigners, in other districts and communities, also contributed to the fact that the votes of the racist party's dropped.

RM 1: (...) Dus daaraan kunt ge zien dat migrantenstemrecht, (...), dat dat een heel grote invloed heeft op de lokale politiek, dat kunt ge de dag van vandaag zien. (...) dat is in het Antwerpse bijvoorbeeld. Want als ge ziet, die... die cordon sanitaire dat er gevoerd is binnen alle politieke partijen, binnen België, en dat ze daardoor het Vlaams Blok niet hebben kunnen remmen, met het... met het vreemdelingenstemrecht te geven, heeft dat toch, wat dat de grote partijen niet hebben kunnen realiseren, hebben de allochtone gemeenschap toch wel kunnen realiseren. (...)

Vele van onze respondenten spraken zich dus negatief uit tegenover het Vlaams Belang, extreemrechts of racisme in het algemeen. We vonden echter niet voldoende aanwijzingen om te zeggen dat 'een stem tegen extreemrechts' een motiverende factor was om deel te nemen aan de verkiezingen. Geen enkele respondent vernoemde dit als reden om zich in te schrijven (zie ook paragraaf 5.3.1.1.). Ook wanneer er bij andere vragen gesproken werd over de partij Vlaams Belang, relateerden de respondenten hun registratie niet aan die partij. Twee respondenten zeiden *post factum* wel dat ze vonden dat hun stem had bijgedragen aan de nederlaag van die partij bij de gemeenteraadsverkiezingen. We denken dat 'een stem tegen extreemrechts' bij onze respondenten geen motiverende factor was om zich te registreren.

5.3.5. Politieke betrokkenheid

In ons theoretisch kader werd 'politieke betrokkenheid' als een belangrijke verklarende variabele gezien voor deelname aan de verkiezingen. Politieke betrokkenheid viel uiteen

in vier kenmerken: interesse in politiek, kennis van politiek, partijidentificatie en het gevoel van politieke machtsuitoefening. We zullen in de volgende paragrafen achtereenvolgens de politieke interesse, kennis, partijaffiliatie en politieke machteloosheid bij onze respondenten beschrijven.

5.3.5.1. Interesse voor politiek

We vroegen onze respondenten of ze interesse hadden voor politiek. Daarnaast vroegen we hen of ze het (politieke) nieuws volgden, en via welke media ze dat deden. Vier respondenten zeiden dat ze **niet geïnteresseerd** waren in politiek. De redenen hiervoor waren een gebrek aan talenkennis, maar vooral politieke machteloosheid. De vrouwen uit het groepsinterview antwoordden op de vraag naar interesse dat ze slechts weinig kennis hadden van politiek.

RM 2: Nee, helemaal niet. (...) Gewoon met de inmenging in het buitenland, zeer nu met de oorlog in Irak, als ge het bekijkt heeft gewoon de Verenigde Staten alles voor het zeggen, ze richten zoveel dingen op, maar wat zijt ge daar nu mee, het is gewoon puur propaganda. (...) ik vind da allemaal bedrog. Ze maken de mensen wijs dat ze iets te zeggen hebben, okee misschien op lokaal niveau is da zo maar uiteindelijk het grote werk da de wereld aangaat da wordt toch geregeerd door de VS.

RM 6,7 en 8: Ja zij zeggen, wij weten niet hoe dat dat beleid functioneert, dat ze er niks van kennen.

Alle andere respondenten zeiden dat ze **geïnteresseerd** waren, al was dat bij sommigen meer als bij anderen. De respondenten haalden hier verschillende redenen voor aan. De meest voorkomende reden was dat politiek het alledaagse leven beïnvloedde, en je dus wel *moest* – soms zelfs *willens nillens* – geïnteresseerd zijn.

RM 1: ... Of dat je het nu interessant vindt of niet, ge moet het realistisch bekijken. En als ge het realistisch gaat bekijken, dan gaat ge toch moeten het interessant vinden, of dat nu met uw wil is of tegen uw zin is, het blijft altijd, iets dat over u beslist, en iets wat dat over u beslist, ik denk toch dat ge daar een beetje interesse voor moet hebben.

Andere respondenten zeiden dat politiek voor hen interessant was vanuit een maatschappelijk engagement:

RL 5: Ja, het is wel aangeboren, ja je wordt aangeboren met een bepaald maatschappelijk bewustzijn, en je wil dat bewustzijn vertalen in een sociaal, een soort van engagement. Ja, ik ben sowieso van kleins af geïnteresseerd in die, in de

maatschappelijke problemen, ik was ook al betrokken bij, ja, maatschappelijk actief.

Ook interesse voor het politieke gebeuren op zichzelf werd vernoemd:

RL 8: ...Yeah, I think politics, like business, makes the world go round. It's... it's a game that human beings like, it's like putting your views out there and letting yourself be judged, be criticized, to balance with somebody else's views, you know, you really put yourself out there to be tested, criticized, and if you come out winner, then you feel good. I think politics is ... is part of human life.

Een respondent verwees voor zijn interesse naar de politieke situatie in zijn land van herkomst:

RL 7: (...) We are living in a country of, well of the Middle East, where it is very hot... very hot region, we have already been in wars, we have lots of... so politics is... we are also like in Latin America, people in Latin America, politics for them is like well the, as people drink beer here every day in Belgium, it is like our beer. It is something like this, politics is just every day life, reading about it, discussing about it, because it affects everything there in life. People are not just isolated (...)

Een respondent zei dat hij vanuit zichzelf niet zo geïnteresseerd was, maar dat hij wel zou ingaan op uitnodigingen van de stad, zoals bij de infoavond over de politieke partijen in Leuven:

RL 1: Ik heb wel een uitnodiging gehad, voor te weten hoe de lokale politiek in elkaar zit, georganiseerd is. Ik ben er ook geweest. Ik vond het wel interessant. (...) Moest ik meer uitnodigingen krijgen, denk ik wel dat ik, zou ik wel op dat moment meer geïnteresseerd zou zijn. Dus, geïnteresseerd misschien, maar je zou zeggen: we krijgen niet zoveel kans om meer daarover te weten (...)

Anderen zeiden dat ze geïnteresseerd waren voor belangrijke zaken, of wanneer het slecht ging:

RL 10: ...Pouh, c'est une question très dure... ...Pas vraiment la politique en soi, mais la politique m'intéresse quand ça va mal. C'est un peu difficile, mais, afin, quand il y a toujours des problèmes, on veut savoir comment ça s'est fait, comment on peut réagir, si on était à la place de la personne qui prend la décision, dans ce cas là ça m'intéresse, mais sinon, quand tout va bien, non pas tellement.

We vroegen onze respondenten ook of zij het **nieuws** volgden. Vijf van hen deden dat niet of weinig:

RM 2: (...) ik heb heel weinig tijd voor tv, ik ben ni zo da als ik thuis ben da ik voor den tv zit. Dus da ik echt het binnenlands nieuws bekijk, nee, als er veranderingen zijn natuurlijk wel of als het iets interessants is, of ik hoor het van mijn collega's. (...)De krant lees ik wel af en toe, maar niet om te zeggen dat ik elke dag de krant lees.

Anderen volgden het nieuws op meer regelmatige basis, voor sommigen was dat meer het algemene nieuws en minder het politieke:

RL 1: Het nieuws in het algemeen wel. Ik denk wel dat het één van mijn lievelingsprogramma's is.

RL 4: Yes. Normally every day I follow the news. Mostly one or two times in the evening, in the morning I have to go to the work (...)

Eén respondent antwoordde dat hij probeerde het nieuws te vermijden:

RL 6: Nee, ik probeer te mijden. Ik ben één van de weinige mensen die geen nieuws probeert te kijken. Want eigenlijk is, ... maar het is ondoenbaar, ge krijgt overal nieuws, en ook zo, niet één keer per dag, maar minimum vier keer per dag of zoiets, en dan nog non-stop herhalingen. Dat is eigenlijk meer zo, propagandanieuws, of ik noem dat al veel erger, brainwashnieuws. Als ge tegen de mensen tien keer dezelfde dingen zegt, dan gelooft gij dat (...)

Onze respondenten volgden bijna allemaal in meerdere of mindere mate het nieuws. Eén respondent zei dat hij het nieuws wilde vermijden.

We onderzoeken nu of er bij onze respondenten een relatie is tussen **politieke interesse en registratie** voor de verkiezingen. De respondenten die zich lieten registreren voor de verkiezingen (inclusief de respondent wiens aanvraag afgewezen werd) verklaarden bijna allen in meer of mindere mate geïnteresseerd te zijn in politiek. Een aantal onder hen volgde meer het algemene nieuws en minder specifiek het politieke nieuws. Zij zeiden wel het algemene nieuws vaak te volgen. Slechts één respondent die wel deelnam aan de verkiezingen, zei dat ze niet geïnteresseerd was. Zij volgde wel het algemene nieuws. Vooral het Nederlands bleek een probleem voor haar:

RL 3: Nee, niet zo heel interessant, nee. Het is moeilijk. (...) Ja, ik ken niet zo heel veel met politiek, over hiér. En problemen ook met taal, en ik heb mijn geen tijd met de kinderen, voor nieuws lezen, televisie kijken (...) Als mijn man computer kijkt, of nieuws, dan wel heb ik gehoord. Maar niet echt speciaal, o, ja, ik wil nieuws kijken, of politiek, en luisteren... Niet echt speciaal.

In het algemeen kunnen we wel stellen dat de respondenten die zich lieten registreren voor de verkiezingen geïnteresseerd waren in politiek en het nieuws volgden.

Minder makkelijk om te interpreteren zijn de antwoorden van de respondenten die niet deelnamen aan de verkiezingen. Een aantal van hen gaf aan geïnteresseerd te zijn in politiek. Zij schreven zich om verschillende redenen niet in: een tijdelijk verblijf in België, onduidelijke informatie, vergeetachtigheid, gevoelens van politieke machteloosheid en de verwachting de Belgische nationaliteit snel te verkrijgen. De respondenten die slechts tijdelijk in België verbleven, bleken overigens meer

geïnteresseerd te zijn in de politiek van hun land van herkomst. We kunnen ons afvragen of de andere respondenten niet eerder beperkt werden om te participeren door andere zaken (machteloosheid, onduidelijke informatie, praktische oorzaken).

De andere respondenten die zich niet inschreven, leken minder geïnteresseerd in politiek. Eén van hen zei dat ze slechts af en toe geïnteresseerd werd door politiek. Zij schreef zich niet in door tijdsgebrek. We kunnen ons afvragen of dit ook niet voortvloeit uit een gebrek aan interesse. Het is mogelijk dat iemand die minder geïnteresseerd is, ook minder tijd zal vrijmaken om zich in te schrijven voor de verkiezingen:

RM 5: Oh ... ja en nee. Soms wel ja en soms ik heb geen interesse. Vooral als gaat over iets groot, dat wel interesseert mij.

Een aantal respondenten die zich niet lieten registreren, gaven ook aan helemaal niet geïnteresseerd te zijn in politiek. Sommigen onder hen koppelden hun desinteresse aan gevoelens van politieke machteloosheid:

RL 12: Ik graag niet met politiek. Omdat politiek erg moeilijk is. Vandaag was dat mijn vriend, maar morgen mijn vriend niet meer. Dat is politiek. Ik graag niet met politiek.

Een aantal van de respondenten die niet deelnamen aan de verkiezingen, was dus wel geïnteresseerd in politiek. We hebben de indruk dat zij meer door andere zaken beperkt werden om zich te registreren. Andere respondenten leken ons in mindere mate geïnteresseerd, hoewel slechts enkelen zeiden helemaal niet geïnteresseerd te zijn.

We kunnen geen eenduidige conclusies trekken uit de antwoorden van onze respondenten. Het is niet zo dat respondenten ‘wel’ of ‘niet’ geïnteresseerd zijn. Een groot deel van de respondenten geeft aan dat ze in meer of mindere mate geïnteresseerd zijn. De respondenten die zich inschreven voor de verkiezingen zeiden, op één na, allen geïnteresseerd te zijn in politiek. Bij de respondenten die zich niet lieten registreren, was een aantal toch geïnteresseerd in politiek. We denken dat zij om andere redenen verhinderd werden zich in te schrijven: praktische belemmeringen, politieke machteloosheid of onduidelijke informatie. We besluiten met de volgende vraag: is politieke interesse misschien een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor registratie? Dit lijkt zeker een piste die verder onderzocht kan worden.

5.3.5.2. Kennis van politiek

Aansluitend aan politieke interesse vragen we ons af in welke mate onze respondenten beschikken over politieke kennis. We beperkten ons tot een subjectieve inschatting van de respondenten over zichzelf. We vroegen de respondenten ook of ze in hun opleiding politieke kennis hadden opgedaan.

Wat in eerste instantie opvalt, is dat slechts twee respondenten van zichzelf zeggen dat ze veel over politiek weten. Beide respondenten zeiden in hun opleiding niet veel geleerd te hebben over politiek:

RL 5: Ik heb nog geen attest afgelegd, maar ik vermoed als je mij gaat vergelijken met een gemiddelde Vlaming, ik denk dat ik meer scoor dan de gemiddelde.

Een aantal respondenten zei daarentegen weinig of niets te kennen van politiek. Zij verwezen soms naar een beperkte kennis van het Nederlands.

RL 3: Niet heel veel..., niet heel veel, maar het begint. Het begint interessant, en ook een beetje begrijpen, Nederlands praten, ... (lacht) Nederlands heel moeilijk...Nederlands praten is heel moeilijk.

RM 6,7 en 8: Nee, ze weten er niet echt veel van. Ze zeggen, wij horen wel over politiek, maar wat het juist inhoudt, dat weten we eigenlijk niet. Want da's heel raar he. (...) Ze weten dat er een parlement bestaat, in Brussel, dat er verkiezingen zijn. Maar wat het juist inhoudt, wat ze juist doen, dat volgen ze niet. (...) Ze vinden ook, ze weten dat ze hier verblijven, ze weten dat dat via de politiek wordt... da's waar he, da's waar he, goed.

Opmerkelijk is dat een aantal respondenten die zeggen weinig te weten over politiek, verwijzen naar gevoelens van politieke machteloosheid:

RM 3: Die mensen daar gaat ge toch nooit aan uitgeraken, ze zeggen wel het één, maar ze bedoelen helemaal het andere, dus, allez, ik weet wel wie dat die mensen zijn, ik weet wat voor functie dat ze hebben, en dergelijke, maar... wat dat ze in hun schild voeren, als het dat is wat ge bedoelt, dat kan ik nooit niet weten.

Een groep respondenten zegt wel iets te weten van politiek, maar niet erg veel. We vermoeden dat ook bescheidenheid en realisme meespelen. Deze mensen verwijzen vaak naar hun interesse voor politiek. Ze hebben in hun opleiding ook vaak geleerd over politiek.

RL 7: Well, I, the moment that I will start say that I know a lot, that means that I will know nothing. I could say, we know things, but we cannot say that we know a lot. But, I'm interested, that's why I'm maybe, I know more about things than some others...

Een respondent zei dat hij door de verkiezingen de kans had gekregen om meer kennis te vergaren over de politieke partijen:

RL 4: Exactly saying, honestly, before this local election in Belgium, I didn't know about the parties, but I listen about the SP.A, and VLD and Groen!, de Vlaams Belang, and other the CD&V, but exactly before the gemeenteraadelection, I didn't know about the political parties, but this election gave me the chance to know about the parties (...)

Tot slot waren er nog een aantal respondenten die zeiden dat ze in het algemeen wel iets wisten van politiek, maar dat dit minder gold voor de Belgische politiek:

RL 11: I am not so confessant with the politics of Belgium, maybe it's also because of the language problem (...)

RL 16: Ja, ik dacht van mijzelf, ... Ik begrijp de politiek van mijn land, maar in België volg ik de politiek niet helemaal, omdat mijn Nederlands niet goed genoeg is, dat is het probleem een beetje. Eigenlijk volg ik de politiek, maar het is te moeilijk en ik kan het niet helemaal volgen. Ja, ik luister naar de politiek in het journaal, maar af en toe het is moeilijk.

Als we deze antwoorden bestuderen, komen we tot dezelfde opmerking als in de paragraaf over politieke interesse: het was niet mogelijk om de respondenten te rangschikken naargelang hun kennis van politiek. Opvallend was dat de meeste respondenten huiverachtig stonden om zichzelf al te veel kennis toe te dichten. Slechts een aantal respondenten zei veel over politiek te weten. Anderen hielden het er op 'iets' of 'genoeg' te weten. We vermoeden dat hier een element van bescheidenheid meespeelt, alsook een bepaald realisme. Men kan immers de politiek wel volgen, het is toch moeilijk om kennis te vergaren over alle aspecten van politieke processen. Veel respondenten die zeiden wel 'iets' te weten van politiek, zeiden dat dit onder andere kwam door hun interesse ervoor. De respondenten die in hun opleiding niets over politiek leerden, zeiden meestal weinig of geen kennis te hebben van politiek. Sommige respondenten die zeiden dat ze niet veel wisten over politiek, uitten in hun antwoord op deze vraag ook gevoelens van politieke machteloosheid.

We vragen ons nu af of er een relatie is tussen **registratie en politieke kennis** bij onze respondenten. We vinden geen duidelijk verband. Van de respondenten die zich inschreven voor de verkiezingen (inclusief de respondent wiens aanvraag verworpen werd), vond één dat hij veel wist over politiek. Anderen vonden dat minder, sommigen zeiden dat ze weinig tot geen kennis hadden over politiek. We vinden dus geen duidelijk verband tussen kennis en registratie bij de respondenten die zich lieten registreren. Ook bij de respondenten die zich niet lieten registreren, is er geen duidelijk patroon te vinden.

We vonden wel dat mensen die zeiden ‘genoeg’ of ‘iets’ van politiek te kennen, in hun antwoord vaak verwezen naar hun interesse voor politiek. Het lijkt in elk geval logisch dat iemand die geïnteresseerd is in politiek en het politieke nieuws volgt, meer kennis over politiek vergaart. In de vorige paragraaf vonden we dat interesse en registratie wél met elkaar gerelateerd waren, al ging het ook hier niet om een eenduidig verband. We vroegen onze respondenten om een subjectieve inschatting van hun kennis over politiek. We hebben het idee dat respondenten hun kennis over politiek lager inschatten dan die in werkelijkheid is – al hebben we hier natuurlijk geen bewijzen voor. Het lijkt ons in elk geval waardevol om het verband tussen politieke kennis en registratie op meer objectieve manier te onderzoeken.

5.3.5.3. Partijidentificatie

In ons theoretisch kader stelden Verba, Brady en Lehman Schlozman dat identificatie met een politieke partij een stimulans is om deel te nemen aan de verkiezingen. We vroegen onze respondenten of er in België een politieke partij was die ze graag hadden. We vroegen hen ook of ze lid waren van een politieke partij.

Elf respondenten hadden een min of meer uitgesproken **partijvoorkeur**. Een aantal onder hen wilden ons niet zeggen welke partij dit was. Andere respondenten vernoemden SP.A en Spirit, maar ook de VLD kon hen bekoren. Een aantal respondenten vernoemde meerdere partijen. De respondenten die geen partijvoorkeur hadden, zeiden dat dit kwam door een gebrek aan kennis over politiek. Anderen zeiden dat ze teleurgesteld waren in de politieke partijen.

RM 6,7 en 8: Er is één partij, het Vlaams Blok, omdat dat een slechte partij is, da's de enigste partij die wij kennen, de rest weten wij niet goed, we weten wel dat er andere partijen bestaan, maar van naam kunnen ze niet zeggen.

RL 12: ... Ik ken alleen SP.A en VLD. Omdat: de burgemeester is SP.A, en eerste minister Guy Verhofstadt is VLD. En de andere, ik weet het niet.

We vonden geen eenduidige relatie tussen **registratie en partijvoorkeur**. Bij de respondenten die zich lieten registreren hebben sommigen een uitgesproken voorkeur voor één partij, maar anderen hebben dit niet. Dit geldt evenzo voor de respondenten die zich niet lieten registreren. Bij diegenen die wél een partijvoorkeur hadden, zien we kleine verschillen tussen zij die zich wel of niet lieten registreren. De respondenten die zich wel

lieten registreren, drukten ons inziens hun partijvoorkeur iets sterker uit. Eén respondent was lid van een Belgische partij, maar wilde niet zeggen welke. We verwachten echter dat hij een sterke voorkeur had voor deze partij. Eén respondent leek minder overtuigd van zijn voorkeur voor de VLD, maar anderen waren dat wel:

RL 4: Yes, no, normally I did vote for VLD, I think I like VLD. But, I really didn't know about what is the exact object, something like that, but I already told you, in the developing countries, there is... there is... all the parties are the same to go to the stad or in the government, they have to do good things for the people, but I did vote for VLD, I like VLD for the moment. And further I cannot say.

RL 8: Well, because, I like their views on certain big issues, ... they are neither left-wing nor right-winged, they're kind of liberal but not really liberal, they combine a lot of things, that other political parties do not have. I just think that SP.A-Spirit is the best, where my own ideas you know would combine in the best way with theirs.

We vergeleken deze respondenten met diegenen die ook zeiden een partijvoorkeur te hebben, maar zich niet lieten registreren. Een aantal van deze respondenten drukte zijn voorkeur voor een partij minder sterk uit:

RL 13: De SPA, de socialisten (...) Wel, omdat die beter dan de rest zijn, dat is heel persoonlijk, vind ik.

Anderen die hun partijvoorkeur sterker uitdrukten, namen niet deel aan de verkiezingen door een gebrek aan informatie. Sommigen spraken hier ook over politieke machteloosheid. Zij gaven dit ook op als primaire reden voor hun niet-deelname.

RM 4: Ja ik heb ... ja ik vind die gewoon meer sociaal ... die denkt over die dingen die ik over zou denken. Ja die zorgt in de regering voor een balans tussen sociaal en liberaal ... nee ik bedoel tussen sociaal en niet- sociaal.

RM 3: Ik heb het daarjuist gezegd, dat is niet alleen omdat die persoon daar in zit, allez, waarmee ik overeen kom, ik zal het zo zeggen. Die hun standpunten staan mij aan. Voor de rest... het zijn allemaal zo... Vlaams Belangkopieën he, eigenlijk, vandaag stelt Vlaams Belang iets voor en nadat ze daar dan niks van hebben gehoord, twee jaar later hoort ge dan hetzelfde, dus.

We kunnen ons echter afvragen of het niet eerder desinformatie en politieke machteloosheid zijn die hen verhinderd hebben om zich te registreren.

Bij de respondenten die zeiden geen voorkeur te hebben voor een partij, liet een aantal zich wel registreren voor de verkiezingen, een aantal deed dat niet. Als we wel- en niet-stemmers met elkaar vergelijken, zien we dat deze laatste groep in sommige gevallen andere redenen opgeeft om geen partijvoorkeur te hebben. In beide groepen speelde een gebrek aan kennis over de politieke partijen mee. Bij de niet-stemmers kwam daar echter

nog een gevoel van teleurstelling in de politieke partijen bij kijken. Eén respondent van deze groep was voornamelijk gericht op het land van herkomst.

We kunnen geen eenduidige conclusie trekken, maar we denken dat het interessant is om te onderzoeken of mensen met een sterk uitgesproken partijvoorkeur meer kans hebben om deel te nemen aan de verkiezingen.

We vroegen de respondenten ook of ze **lid waren van een partij**. Een respondent was op het moment van het interview lid van een partij uit zijn land van herkomst. Een andere respondent was lid van een Belgische partij, maar wilde niet vertellen welke dat was:

RL 5: Anders ga je het gevoel hebben dat het hele gesprek beïnvloed is door één of andere ideologie. Ik ben wel geëngageerd in een politieke partij, ja.

Alle andere respondenten waren in België geen lid van een partij. Hun redenen hiervoor waren een gebrek aan interesse, een afkeer van politiek in het algemeen, te weinig informatie en tijdsgebrek of andere prioriteiten.

We onderzoeken nu of er een relatie is tussen **registratie en lidmaatschap**. De respondent die lid was van een Belgische politieke partij, nam ook deel aan de verkiezingen. De respondent die op het moment van het interview lid was van een partij in zijn land van herkomst, deed dit niet. Van de respondenten die geen lid waren, registreerde een deel zich, maar anderen niet. We vinden dus geen duidelijk verband tussen registratie en lidmaatschap.

Tot slot willen we nog opmerken dat partijvoorkeur, en zeker partijlidmaatschap, voor sommige van onze respondenten misschien moeilijker ligt dan dit voor Belgen het geval is. De meeste van onze respondenten verblijven immers nog niet zo lang in België. Bovendien was het voor hen in 2006 de eerste keer dat ze konden deelnemen aan de verkiezingen. Ze hadden voordien ook nog geen uitzicht op formele politieke participatie – we willen er aan herinneren dat pas sinds de omzendbrief van januari 2006 bekend is welke niet-EU-burgers precies mogen deelnemen aan de verkiezingen. Het is mogelijk dat dit ervoor zorgde dat ze minder interesse vertoonden in partijpolitiek. Bovendien is een keuze maken voor een partij misschien ook niet gemakkelijk, en vergt dit tijd. Een aantal respondenten hebben in de interviews inderdaad aangegeven dat de verkiezingen voor hen een aanleiding waren om zich meer te interesseren en meer kennis te vergaren over de politieke partijen:

RL 4: Exactly saying, honestly, before this local election in Belgium, I didn't know about the parties, but I listen about the SP.A, and VLD and Groen!, de Vlaams Belang, and other the CD&V, but exactly before the gemeenteraadelection, I

didn't know about the political parties, but this election gave me the chance to know about the parties (...)

We vragen ons dus af of partijvoorkeur, en zeker partijlidmaatschap, voor onze respondenten wel een goede indicator is om deelname aan de verkiezingen te verklaren. Dat neemt niet weg dat we verwachten dat niet-EU-burgers die lid zijn van een Belgische politieke partij veel kans hebben om zich te laten registreren voor de verkiezingen.

5.3.5.4. Gevoelens van politieke machteloosheid

Om te peilen naar gevoelens van politieke machteloosheid (het omgekeerde van het idee invloed uit te oefenen), stelden we onze respondenten verschillende vragen. We vroegen hen eerst of ze vertrouwen hadden in het Belgische politieke systeem. Daarna vroegen we hoe het gesteld was met hun vertrouwen ten aanzien van Belgische politici. De respondenten vertelden ons ook of ze vonden of politici naar hen luisterden. Te veel respondenten interpreteerden deze vraag echter persoonlijk ('luisteren politici naar *mij*?'). Ze antwoordden vaak dat ze dit niet wisten, omdat ze nooit contact hadden gezocht met politici. Daarom vervingen we de vraag door een andere: we wilden weten of respondenten vonden dat politici naar allochtonen luisterden. De meeste respondenten identificeerden zich met deze groep, de vraag peilde dus naar politieke machteloosheid.

5.3.5.4.1. Vertrouwen in het politieke systeem

Heel wat respondenten hebben vertrouwen in het politieke systeem in België. Bij de meeste respondenten was het vertrouwen niet absoluut, maar ze uitten ook geen gevoelens van wantrouwen. Ze zeiden dat het Belgische politieke systeem goed werkte. Verschillende respondenten vergeleken België met hun land van herkomst of met andere landen van de wereld. België won telkens het pleit.

RM 1: Absoluut wel, als ge kijkt naar, op wereldvlak, dan ziet ge toch dat ge het in België absoluut niet slecht hebt. Dus... Ik denk dat de touwtjes nog strak in handen zijn hier, binnen de Belgische politiek, dus er worden nog altijd de juiste beslissingen genomen, natuurlijk hebt ge altijd sowieso iemand bij die het slecht bedoelt, maar ik denk dat de voltallige meerderheid, dat die het toch goed bedoelen. Dus, het vertrouwen zit er toch nog wel in.

RL 17: Ja, democratie in ons land en in België, tja, is grote verschil. Maar voor ons, België is beter dan Iran. Maar, ik heb gehoord ook van soms mensen in België, die geloven niet in democratie. Dus in Iran en België, voor mij België is democratie.

Een aantal respondenten sprak zich minder positief uit over het Belgische politieke systeem. Sommigen uitten daarom niet meteen gevoelens van wantrouwen:

RL 9: Systeem? Ja, ik mag wel niet zeggen dat ik geen vertrouwen heb, want dat is heel naïef, als je direct zegt dat je geen vertrouwen hebt. Pas op, ja... Ik heb wel ergens vertrouwen, maar ik heb veel te veel vragen soms. (...)

RL 18 : faire confiance au système politique en Belgique, vous savez, jusqu'à là les Belges, je trouve que les Belges, la politique Belges est jusqu'à là assez, je veux dire...remarque ... c'est acceptable, oui, ça va, mais on sait jamais...

Verschillende respondenten stonden ook negatief tegenover het Belgische politieke systeem, of verklaarden sceptisch te zijn:

RM 3: ... Ja, nee. Niet altijd. (...) Op papier, op papier lijkt dat altijd dat gij toch uw rechten kunt halen, maar in de realiteit marcheert dat toch helemaal anders. Als gij geen mensen kent, geen connecties hebt binnen de politieke wereld en weet ik veel wat nog allemaal, dan gaat ge er toch nooit niet geraken.

RM 4: Ik moet eerlijk zijn ik heb geen enkel vertrouwen in geen enkel systeem, dus ja momenteel ik zie wel... maar ik kan niet gerust zeggen ik heb vertrouwen. Ik ben gewoon sceptisch, dat is mijn redenering wat niet gebeurt dat geeft niet echt grote zekerheid.

Een respondent wilde zich niet uitspreken over deze zaak, omdat hij over te weinig kennis beschikte:

RL 12: Ik weet het niet politieke systeem in België niet. Zo moeilijk om te zeggen. Vertrouwen of niet. Als ik weet het niet, ik kan niet zeggen.

De respondenten lieten zich dus voornamelijk positief uit over het Belgische politieke systeem, al was dit niet zonder nuancering. Zeker wanneer ze België vergeleken met het land van herkomst of met andere landen in de wereld, zeiden de respondenten vertrouwen te hebben. Een aantal respondenten waren eerder sceptisch of negatief over democratie in België.

We zullen nu onderzoeken of er bij onze respondenten een relatie bestaat tussen **vertrouwen in het politieke systeem en registratie** voor de verkiezingen. Wat meteen opvalt, is dat respondenten die deelnamen aan de verkiezingen bijna allen zeiden vertrouwen in het politieke systeem te hebben. Diegenen die dat niet deden, uitten daarom niet meteen wantrouwen. We vonden hen eerder kritisch ingesteld:

RL 7: Never trust politics. (lacht) (...) Yeah, politics, is, it's speech, but politics can... you just express yourself, and that is the most you can do, and the only thing you can say, well you can trust yourself, but trusting politics, well, history tells us, that this is not the case.

RL 10 : Faire confiance... Afin, c'est un très grand mot, faire confiance, mais je vais dire que je le surveille plutôt. Oui.

Bij de respondenten die zich niet lieten registreren voor de verkiezingen, vinden we meer diversiteit terug in de antwoorden. Een aantal respondenten vond dat het systeem goed werkte. Een aantal van deze respondenten uitten echter ook twijfels, en in sommige gevallen ook een duidelijk wantrouwen ten aanzien van het politieke systeem in België. Dit wantrouwen kwam niet voor bij de respondenten die zich wél inschreven voor de verkiezingen.

RM 2: Ja nee, da is hetgeen wat ik net zei.

Uit een vorig antwoord:

(...) Mijn standpunt is da het al op voorhand is gemaakt, op wereld niveau is da gewoon zo, da wordt gerund door één iemand en de rest valt af, het is te laten of te nemen, het gaat over belangen (...)

Zowel respondenten die zich lieten registreren als zij die dat niet deden, uitten meer of minder vertrouwen in het politieke systeem. Een aantal van de geregistreerde respondenten verklaarde eerder kritisch te staan tegenover het politieke systeem, maar we vonden niet dat ze echt wantrouwig waren. Duidelijke uitingen van wantrouwen vinden we alleen bij respondenten die zich niet lieten registreren. In deze groep zijn echter ook respondenten die verklaren vertrouwen te hebben in het politieke systeem of er eerder kritisch tegenover te staan. We denken dat het interessant is om de relatie tussen vertrouwen in het politieke systeem en registratie verder te onderzoeken.

5.3.5.4.2. Vertrouwen in politici

Met het vertrouwen in politici is het bij onze respondenten minder rooskleurig gesteld. Ook de respondenten die vertrouwen in het politieke systeem hadden, uitten minder vertrouwen in politici. De respondenten die politici vertrouwden 'zonder voorwaarden' zeiden dat ze goede evoluties zagen in de maatschappij. Een respondent zei Waalse politici minder te vertrouwen dan Vlaamse:

RL 4: ... Ja, I already told you, I exactly don't know from the grass-roots, I exactly don't know about the Belgian political system, but my seven years living in

Belgium, I am seeing here the physical development, and other development, and here is de education, transportation, like water supplying, energy, everything, is going better better better, it means all the politicians are working good (...) that means all the politicians are working good, that's why it's going better. So I trust them.

RL 5: In grote mate wel. Wel Vlaamse politici. (...) Ja, ik ben misschien ook een product van de maatschappij hier, ik ben ook beïnvloedbaar door wat ik van de media hoor, dus als ik de verhalen van Charleroi, of van Namen hoor, ja, dan is wel mijn geloofwaardig soms, de geloofwaardigheid van de politici is wel beschadigd. Maar ik blijf in de goeie wil van die Waalse politici geloven, en ik denk dat ja, ik hoop dat zij binnenkort gaan alle problemen oplossen, en een nieuwe generatie gaan installeren.

Vele respondenten zeiden echter politici niet 'blind' te vertrouwen. Ze zeiden daarom ook niet meteen wantrouwen te hebben ten aanzien van politici.

RL 3: Niet helemaal, denk ik. Omdat ik ken ook niet die mensen. Maar ik vind: goed politici, ...ja,... ik vijftig procent vertrouwen. Niet allemaal, hé!

RL 8: ...Some yes, some are honest, upright, but some I can't really trust. There are certain people you can't really trust (...)

Verschillende respondenten zeiden echter ook politici helemaal niet te vertrouwen. Zij stelden dat politici steeds onder druk van hun partij staan. Anderen zeiden dat politici hun eigenbelang najagen en onwaarheden vertellen:

RM 3: Totaal niet. (...) Allez, politiekers kunt ge nooit niet vertrouwen. Dat is... allez, ze beloven altijd wel zoveel, maar dat is gewoon bedrog. Meer niet. Maar, ze moeten er ook wel zijn, uiteraard.

RM 10 : Pas seulement en Belgique, moi, c'est tout le monde, chacun fait ce qu'il peut faire, pour se maintenir au pouvoir. Donc, peut-être qu'il y en a un qui fait un peu bien, pour les autres, mais tous les politiciens, à gauche, à droite, c'est le même.

Tot slot zeiden een aantal respondenten te weinig kennis te hebben om zich hier over uit te spreken:

RM 6,7 en 8: Zij zegt dat ze met hen geen contact heeft, dat ze dat niet weet. En de anderen beamen dat ook.

De respondenten waren dus minder geneigd om ook politici hun vertrouwen te gunnen. Een aantal van hen zei daarom niet meteen wantrouwen te hebben, anderen gingen er van uit dat politici sowieso hun eigenbelang najagen. Sommigen stelden dat het moeilijk was om politici te vertrouwen, omdat die steeds gebonden zijn aan een politieke partij. Vele

respondenten die wel zeiden vertrouwen te hebben in het politieke systeem, hadden dit niet ten aanzien van politici.

We willen nu weten of er een verband is tussen **registratie en vertrouwen in politici**. We vinden echter geen duidelijk patroon. In beide groepen zijn er respondenten die politici vertrouwen en wantrouwen. In de groep met respondenten die zich niet liet registreren spreken enkelen wel van ‘bedrog’ van politici. Dit komt niet voor bij de respondenten die zich wel lieten registreren.

RL 16: Euh... Vroeger wel, maar sinds ik het volg, de Belgische politiek, nee. Ja,...ja..., nee. Ja, omdat... Bijvoorbeeld, twee jaar geleden zeiden de liberalen dat als ze zouden winnen, ze euh, hoe noemt men dat weer,... dat ze de belasting zouden verlagen. Maar ze doet dat niet, da's alleen voor ja,... Dat vind ik politiek, dat is niet goed, dat is enkel een belofte. Ja, ik begrijp dat dat politiek is hè, maar ik vind dat eigenlijk niet goed.

In beide groepen vinden een aantal respondenten het eerder ‘normaal’ om politici te wantrouwen. Zij wezen er op dat politici steeds rekening moeten houden met een partij of het politieke systeem. Opvallend was dat de niet-stemmers die dit zeiden, zich vooral om praktische redenen niet registreerden.

RL 1: Dat is wel een moeilijke vraag. Ik denk – allez, voor het moment hé – ik denk dat ik wel vertrouwen kan hebben in iemand als mens, zelfs iemand van politiek, hé. Maar vanaf het moment dat je die persoon als politicus neemt vind ik het heel gevaarlijk om in hem te vertrouwen. De persoon als politicus is eigenlijk, volgens mij, geen mens op zichzelf niet meer. Hij leeft volgens een bepaalde ideologie van een bepaalde partij. Hij staat tot dienst van die partij. Moet ik mijn vertrouwen in zo iemand stellen? Niet direct...

In beide groepen zijn er ook respondenten die hun vertrouwen ten aanzien van politici uitspreken. Er was geen duidelijk onderling verschil in de groep die zich niet liet registreren. We kunnen hier dus geen conclusie uit trekken.

RM 4: In sommige wel ja. (...) In vergelijking met de omstandigheden, in vergelijking met wat vandaag in de wereld gebeurt, met wat in alle sectoren gebeurt, ik bedoel in de economie, in de politiek vind ik dat te doen. Ze doen het redelijk goed.

Tot slot willen we opmerken dat respondenten van beide groepen verklaren vertrouwen te hebben in ‘sommige’ politici.

Het is dus niet zo dat diegenen met vertrouwen in politici zich allen lieten registreren en vice versa. In beide groepen vinden we respondenten die vertrouwen dan wel wantrouwen uiten ten aanzien van politici. In de groep die zich liet registreren echter, zeiden alle respondenten met wantrouwen jegens politici dat dit vooral lag aan het feit dat

politici zelf deel uitmaken van een systeem. Zij vonden het dus eerder ‘normaal’ om politici te wantrouwen. Dit argument kwam ook in de andere groep niet-stemmers voor. Alleen in die groep zeiden respondenten dat politici ‘bedrog’ pleegden. We kunnen dus stellen dat onderzoek naar de relatie tussen vertrouwen in politici en registratie voor de verkiezingen de moeite loont.

5.3.5.4.3. Luisteren politici naar allochtonen?

Zoals we eerder aangaven, hebben we deze vraag toegevoegd aan de originele vragenlijst. Niet alle respondenten kregen daardoor deze vraag voorgeschoteld, maar het merendeel wel. We kunnen de antwoorden dus opnemen in onze analyse. We vroegen de respondenten of politici naar allochtonen luisteren. In de Engelse en Franse versie gebruikten we de woorden ‘foreigners’ en ‘étrangers’. De respondenten pasten dit toe op hun eigen situatie: ze vertelden over zichzelf als vluchteling, nieuwkomer of ‘allochtoon’ – in casu associeerden vooral de Marokkaanse respondenten zich met deze laatste term. Eén respondent zei dat politici niet naar allochtonen luisteren, maar zei daarna dat hijzelf geen allochtoon was (zie ook verder). Anderen betrokken deze vraag wel op zichzelf of op hun ‘eigen’ groep. We kunnen dus stellen dat de vraag peilde naar politieke machteloosheid bij de respondenten.

Een aantal van hen zei dat politici wel degelijk luisteren naar allochtonen, al verloopt niet alles perfect. Zij wezen onder andere op de positieve evolutie van het beleid naar allochtonen toe:

RL 8: Yes. I think, lately, there have been, not only talk, but a lot of concrete things been done, to permit the foreigners in Belgium, to integrate in the society (...) But now in Leuven, I can see, there is a special structure for all foreigners arriving in Leuven the first time, they are invited, they have not only language course, but there is a special course for integration, which involves a lot of things. All compiled in a very small course, and that's incredible.

Sommige respondenten zeiden dan weer dat het afhankelijk was van partij tot partij of politici luisterden:

RL 18: Je veux dire, ça dépend des partis, ça dépend des partis, il y a des partis qui sont assez ouverts et il ya des partis qui sont beaucoup plus strictes et il ya des partis qui sont... Donc, ça dépend des partis.

Heel wat respondenten zeiden echter dat politici niet of te weinig naar allochtonen luisterden. Ze zeiden dat ze de verkeerde of te weinig maatregelen troffen, dat politici de problemen zelf gecreëerd hadden of dat politici gewoonweg ook niet verplicht waren om naar buitenlanders te luisteren:

RL 9: Nee. Ik denk dat dat niet hun eerste zorg is, om eerlijk te zijn. Want dat is toch een minderheid, hé, een heel kleine minderheid. Misschien, zoals we ooit gezien hebben vroeger, in bepaalde situaties, als het politiek allemaal anders verloopt: dan wordt het misschien efkens belangrijk voor de komende verkiezingen bijvoorbeeld. Maar over het algemeen denk ik niet dat dat hun eerste zorg is.

RM 10 : ... Ça, ils écoutent un peu les étrangers, je ne pense pas, pour moi je n'ai pas vraiment une question d'ici, ou une révolte d'ici, parce que ils ne sont pas obligé d'écouter les étrangers. C'est pas les étrangers qui leur mettent à leur place. (...)

Wanneer we nu kijken naar de relatie tussen het antwoord op deze vraag en de **registratie** bij onze respondenten, vinden we geen absoluut verband. Bij de respondenten die zich lieten registreren, antwoordde één dat politici niet naar allochtonen luisterden. Deze respondent associeerde echter zichzelf niet met de groep 'allochtonen':

RL 5: (...) Maar wat mij erg verveelt en mij soms kwaad maakt, het allochtonenverhaal wordt gebruikt in de tijd waar wij geen ander nieuws hebben, bijvoorbeeld wanneer wij komkommernieuws hebben, halen wij de allochtone problemen van de kast, en (...) iedereen zegt ja, is betrokken bij het allochtonenverhaal, maar iedereen is eigenlijk de allochtonen aan het misbruiken voor zijn eigen (...) Ik weet het niet, ik ben een vreemde hier hoor, dus ik ben niet allochtoon, maar, na vijf jaar begin ik wel die politieke landschap min of meer te begrijpen. (...)

Bij deze respondent is het antwoord op de vraag dus geen aanduiding van politieke machteloosheid. We hebben hem weggelaten uit de analyse. Geen enkele andere respondent die zich liet registreren, zei dat politici helemaal niet naar allochtonen luisterden. Vele onder hen zeiden wel dat politici dit 'niet altijd' deden, of dat slechts sommigen dat deden. Een aantal zei dat politici wél naar allochtonen luisteren:

RL 15: Yes, I think. Because last time, there was a hunger strike in the church here, then some politicians, I don't know the name, we have contacted these people, because we are an organisation of the Nepalese people and we want to help them, sometimes we give water, and the member of parliament also came there, and they say we hear your things, and that's why they're caring, little bit.

RL 3: Ja! Sommige mensen hebben... ja, ik bedoel... hoe moet ik dat zeggen... ik denk dat niet altijd goed luisteren naar buitenlanders. En wanneer men vraagt aan een buitenlander: dan wel luisteren, maar sommige Vlamingen niet, sommige.

De groep respondenten die zich niet liet registreren, gaf verschillende antwoorden. Een aantal respondenten zei dat politici helemaal niet naar allochtonen luisterden. Anderen zeiden dat ze dat wel deden, maar dat het beter kon. Een aantal respondenten antwoordde dat ‘sommige politici’ wel luisterden, anderen niet. We onderzochten of er verschillen waren tussen de respondenten die zich niet lieten registreren omwille van ‘tijdelijk verblijf’, ‘praktische redenen’ of ‘desinformatie’ en de andere respondenten. Uit hun antwoorden bleek ons inziens dat de respondenten iets minder politieke machteloosheid voelden als de andere respondenten. Geen enkele van deze respondenten zegt dat politici helemaal niet luisteren:

RM 4: Die houden wel rekening, maar ik vind het nog meer nodig is. (...) Ja waarom? Ja er zijn heel veel problemen rond het thema van vluchtelingen. Nog heel veel problemen. Maar tegelijkertijd zijn er zeer veel mensen geïnteresseerd om hier samen te werken, die echt zijn geïntegreerd, die gewoon graag een kans willen krijgen

RL 14: Ik denk het wel. Ik denk het wel. Ik weet het niet precies wat voor een gevolg dat heeft, maar zij zijn wel, zijn er wel van bewust en zij nemen wel... ik denk het wel.

De respondenten die zich niet lieten registreren om andere redenen, lieten zich ons inziens iets negatiever uit in het antwoord op deze vraag:

RL 16: Euh, ik vind dat niet. (...)Euh, omdat bijvoorbeeld nu veel mensen staken voor de euh... de regularisatie van de burger. Zij doen dat niet, waarom? Zij blijven hier tot, ik heb, zij spreken over de regularisatie van de mensen. Zij wonen hier al 25 jaar, maar toch zij krijgen zo een brief zo, geen identiteitskaart. Dat is ik vind dat eigenlijk, spijtig ja.

RM 2: Ja...allé ja zij zien het als een probleem, maar ze houden er wel rekening mee. (...) maar ze zien ons altijd als een probleem ze willen het oplossen via andere dingen, terwijl ze goe genoeg weten wat het probleem is en dat is racisme op de werkvloer en discriminatie. Als ge ga solliciteren en ze zien de naam Mohammed dan hoeven ze de rest al ni verder te lezen. Het zijn natuurlijk allemaal mooie projecten om die mensen te helpen op de markt een kans te geven maar uiteindelijk blijft er gewoon discriminatie.

Tot slot waren er ook enkele niet-geregistreerde respondenten die niet konden antwoorden op deze vraag. Het ontbrak hen aan voldoende kennis hierover.

Net zoals in de vorige paragrafen kunnen we respondenten niet rangschikken naargelang hun antwoorden. Ons inziens waren de toon en het woordgebruik van de respondenten die wel deelnamen aan de verkiezingen over het algemeen positiever dan bij de respondenten die zich niet registreerden. Het leek ons dat zij positiever stonden ten aanzien van politici, zelfs al zeiden velen dat politici niet in alle gevallen naar allochtonen

luisteren. Dit gold ook voor de respondenten die zich niet lieten registreren omwille van een tijdelijk verblijf, desinformatie, of praktische beperkingen. We denken dat het interessant blijft om ook deze vraag verder te onderzoeken: in welke mate vinden niet-EU-burgers dat politici naar hen luisteren, en hangt dit samen met hun registratie voor de verkiezingen? Een kwantitatief onderzoek kan in deze waarschijnlijk meer uitsluitsel brengen.

5.3.5.5. Politieke betrokkenheid en deelname aan de verkiezingen

We kunnen uit onze interviews niet controleren of de vier componenten van politieke betrokkenheid met elkaar samenhangen. Daarvoor is kwantitatief onderzoek nodig. We hebben wel enkele aanwijzingen die een samenhang aanduiden. Wanneer respondenten antwoordden op de vragen naar interesse, zeiden sommigen niet geïnteresseerd te zijn omwille van politieke machteloosheid:

RL 13: euh... pff... niet vind ik, allez, eerlijk, niks niet meer interessant. Ik vind dat zelf gewoon een machine die draait (...)

Ook bij de vragen naar kennis over politiek kwam politieke machteloosheid aan bod. Hier relateerden respondenten hun antwoorden ook aan hun interesse voor politiek. Een aantal respondenten die zeiden geen partijvoorkeur te hebben, verklaarde dit door hun beperkte kennis van politiek. Sommigen zeiden ook teleurgesteld te zijn in de partijen. Opvallend is dat een aantal respondenten bij een vraag naar politieke machteloosheid (vertrouwen in politici) zeiden dat ze over onvoldoende kennis beschikken om zich daar over uit te spreken. Andere respondenten verwezen bij deze vragen niet naar kennis, interesse of partijvoorkeur.

Het is mogelijk dat politieke machteloosheid toch een belangrijke verklarende variabele is: misschien zijn mensen die zich politiek machteloos voelen, daardoor ook minder geïnteresseerd, hebben ze minder kennis of kunnen ze zich niet vinden in een partij? Deze bevinding is in tegenstelling met ons theoretisch model. Het Civic Voluntary Model stelt dat het gevoelen van politieke invloed uit te oefenen slechts weinig gerelateerd is met deelname aan de verkiezingen.²¹¹

²¹¹ H.E.BRADY, e.a., *o.c.*, 358-361.

We stellen ons hier nu ook de vraag naar de richting van politieke betrokkenheid. Onze respondenten hebben immers allemaal een niet-Europese nationaliteit. Een groot deel van hen is ook tijdens hun volwassen leven gemigreerd. Dat betekent dat zij een deel van hun ‘politiek bewuste’ leven hebben doorgebracht in het land van herkomst. We willen dus weten of respondenten voornamelijk gericht zijn op hun land van herkomst, op België, of op beide. Dit sluit aan bij de mediaonderzoeken van Leen d’Haenens. Zij had het over ‘homelanders’, ‘omnivoren’ en ‘adapters’ wat betreft het mediagebruik van allochtonen.²¹² We vroegen onze respondenten niet rechtstreeks naar hun oriëntatie, maar vroegen hen in ‘welke’ politiek ze meer geïnteresseerd waren. Problematisch was dat heel wat respondenten aangaven geïnteresseerd te zijn in de ‘algemene’ of de ‘internationale’ politiek. Wat kennis betreft hebben we te weinig informatie. Daardoor kunnen we niet bij alle respondenten een duidelijke oriëntatie vinden. We zullen dit verder bespreken bij de kritieken op ons onderzoek. Alle respondenten die aangaven voornamelijk geïnteresseerd te zijn in en/of kennis te hebben over de politiek in het land van herkomst, namen niet deel aan de verkiezingen. Twee van hen verbleven slechts tijdelijk in België. Zij verklaarden wel de grote lijnen van de Belgische politiek te volgen, maar toch voornamelijk gericht te zijn op het land van herkomst.

Verder denken we uit ons kleinschalig onderzoek te kunnen opmaken dat politieke betrokkenheid mogelijk toch een belangrijke verklarende factor is inzake de registratie van niet-EU-burgers. Iets wat over het algemeen opvalt, is dat we onderlinge verschillen vonden bij de respondenten die zich niet lieten registreren voor de verkiezingen. Zij die slechts tijdelijk in België verbleven of niet participeerden omwille van onduidelijke informatie of praktische beslommeringen, antwoordden verschillend dan de andere respondenten die niet deelnamen. Respondenten die zich lieten registreren voor de verkiezingen waren in het algemeen geïnteresseerd in politiek. Bij de respondenten die dit niet deden, vonden we de hierboven besproken onderlinge verschillen terug. We vonden geen duidelijke relatie tussen politieke kennis en registratie. We denken dat dit komt doordat respondenten hun kennis zelf moesten inschatten: mogelijk kregen we zo een vertekend beeld. Veel respondenten verwezen in hun antwoord over ‘kennis van politiek’ immers naar hun interesse ervoor. Bij interesse vonden we wel een verband. Ook wat betreft partijidentificatie is het verband onduidelijk. Het lijkt ons interessant om te onderzoeken in welke mate een sterkere dan wel zwakkere partijvoorkeur samenhangt

²¹² A.L. PEETERS en L. D’HAENENS, *o.c.*, p. 225.

met registratie voor de verkiezingen. We konden echter geen uitspraken doen over de relatie tussen partijlidmaatschap en registratie. Politieke machteloosheid, ten slotte, leek relatief sterk gerelateerd te zijn aan registratie. We denken dus dat het de moeite loont om deze variabelen verder te onderzoeken.

5.4. Kritische bedenkingen bij het onderzoek

We willen kort enkele kanttekeningen plaatsen bij ons onderzoek. Vooreerst is het belangrijk te herhalen dat het hier om kwalitatief onderzoek gaat. Onze bevindingen kunnen dus niet veralgemeend worden. We kunnen alleen aanwijzingen vinden voor verder onderzoek. Doordat het hier om kwalitatief onderzoek gaat, zijn onze bevindingen ook steeds een interpretatie van wat onze respondenten vertelden. Iemand anders vindt met dezelfde gegevens misschien andere uitkomsten.²¹³

Verder zijn onze conclusies misschien minder goed doordat een aantal respondenten het Nederlands erg slecht beheerste. We konden uit deze interviews minder informatie halen dan uit andere. Bij de Franstalige en Engelstalige interviews kwam dit niet voor. We vermeldden al eerder dat het groepsinterview vertaald werd, en dus misschien minder accurate informatie opleverde. Deze ervaringen brachten ons toch iets bij: het is aan te raden om ook in toekomstig onderzoek toch voor een kwalitatieve benadering te opteren. Voor een aantal respondenten was het Nederlands zo moeilijk, dat een kwantitatieve enquête misschien een hele beproeving zou zijn. We merkten dit ook bij onze eerste respondent, die overigens zeer goed Nederlands sprak. We gebruikten in de vraag een formulering die voornamelijk bij kwantitatief onderzoek gebruikt werd:

Marlies: De tweede stelling die mensen soms vragen is: “als mensen zoals ik hun mening aan politici laten weten, dan houden politici daar rekening mee”.

RL 11: Wel of niet?

Marlies: Wel.

RL 1: Het is affirmatief dan?

De respondent vond de vraag erg moeilijk om te beantwoorden. We zijn in andere interviews dan overgeschakeld op meer algemene vragen. Het antwoord van deze respondent werd niet in rekening gebracht bij de analyse.

²¹³ K.G. ESTERBERG, *Qualitative methods in social research*, Boston, McGraw-Hill, 2002, 153.

Ook een aantal andere vragen verliepen moeilijker voor onze respondenten. We vroegen hen of hun eerdere ervaringen met verkiezingen invloed hadden op hun al dan niet inschrijven nu. De vraag bleek moeilijk gesteld, vooral doordat de antwoorden ook verschillend waren naargelang de redenen van (niet-)participatie:

Marlies : Et est-ce que vous pensez que cela vous a influencé dans votre décision de ne pas participer maintenant, ou dans votre volonté de participer ?

RL 18 : Mais en fait,... c'est pas que je ne voulais pas participer en fait, comme je vous l'ai dit en fait c'est tout simplement l'oubli (...)

De antwoorden op deze vraag bleken geen goede informatie op te leveren en werden weggelaten uit het onderzoek.

Om te peilen naar issue engagement, vroegen we niet rechtstreeks of 'gekantheid tegen extreemrechts' ook een motivatie was om zich te registreren. We wilden zo vermijden dat respondenten *post factum* een nieuwe motivatie zouden vinden, alsook dat ze sociaal wenselijke antwoorden zouden geven. Het gevolg is wel dat ook geen enkele respondent aangeeft dat stemmen tegen extreemrechts een reden was tot participatie. We kunnen hier alleen aan toevoegen dat extreemrechts in de meeste interviews meermaals aan bod kwam. Respondenten bij wie een 'stem tegen extreemrechts' een sterke motivatie was, hadden dus ook de gelegenheid om hun registratie daar aan te relateren. Geen enkele respondent deed dit.

De vraag naar de richting van politieke interesse en kennis was te vaag gesteld. Respondenten begrepen de vraag niet altijd even goed:

Marlies: En wat voor politiek bent u het meest in geïnteresseerd?

RL 5: Leg maar uit.

Marlies: Is dat meer lokaal, is dat nationaal, is dat internationaal, de politiek in (land herkomst), in...?

We wilden onze respondenten niet 'beledigen' door die vraag rechtstreeks te stellen, maar vinden nu dat dit misschien geen goede keuze was. Bij slechts een aantal respondenten konden we achterhalen of zij meer op het land van herkomst dan wel op het land van aankomst gericht waren. Doordat ze dit eerder 'spontaan' aangaven, denken we dat ze sterk gericht zijn op het land van herkomst. We hebben de resultaten hiervan in bovenstaande paragrafen besproken. Een laatste vraag die door de respondenten minder goed beantwoord werd, was of de respondenten vonden dat politici naar hen luisterden. Veel respondenten namen de vraag echter persoonlijk op:

RL 8: I don't know, because this is my first time of voting, and I have never, in Belgium I have never been outspoken, I have had my personal views at home, but

I've not really put my views out there to the politicians. So I don't know if they listen to me.

Zoals eerder aangegeven, hebben we daarom een vraag toegevoegd. We wilden weten of de respondenten vonden dat politici naar allochtonen luisterden. De meeste respondenten associeerden zichzelf met deze groep. De vraag was dus een betere manier om naar politieke machteloosheid te peilen.

5.5. Besluit

Ondanks bovenstaande bemerkingen, denken we dat onze bevindingen toch interessante aanwijzingen opleveren voor verder onderzoek. We vonden bij onze respondenten verschillende redenen voor (niet-)participatie. Een 'stem tegen extreemrechts' bleek geen motivatie te zijn om deel te nemen aan de verkiezingen. De meeste respondenten stonden positief tegenover hun stemrecht. Ze voelden zich erkend in de samenleving.

We zagen dat respondenten via veel verschillende kanalen informatie over het stemrecht ontvingen. Voor de Leuvense respondenten was de brief van de stad belangrijk. De Mechelse respondenten kregen in het algemeen minder informatie. Opvallend was dat respondenten die contact hadden met de Integratiedienst (Leuven), de Dienst Diversiteit of Prisma (Mechelen) een bestuursfunctie uitoefenden in hun allochtone vereniging. We vroegen ons opnieuw af in welke mate de verenigingen de informatie over het stemrecht intern verspreidden. We peilden ook naar politieke betrokkenheid bij onze respondenten. We vroegen ons af of interesse in en kennis van politiek, alsook partijidentificatie en politieke machteloosheid in verband stonden met de registratie bij onze respondenten. We vonden dat dit grotendeels het geval was.

We komen nu terug tot onze onderzoeksvraag: zijn de respondenten die zich niet inschreven niet geïnteresseerd (of: niet betrokken), of participeerden ze niet door een gebrek aan informatie? En wat met de respondenten die zich wel registreerden? We vonden dat politieke betrokkenheid inderdaad belangrijk was voor de registratie van onze respondenten. We vonden echter ook dat een aantal respondenten niet deelnamen aan de verkiezingen omwille van desinformatie. Andere respondenten die heel gemotiveerd waren, slaagden er echter in zelf genoeg informatie te verzamelen om zich in te schrijven. We denken dat een grote politieke betrokkenheid de kans op participatie, én op het zoeken (en vinden) van de juiste informatie, verhoogt. Iemand die helemaal niet

geïnteresseerd is, zal moeilijker overtuigd worden. We zien echter ook dat heel wat respondenten zich bevinden tussen de twee uitersten van ‘heel erg betrokken’ en ‘helemaal niet betrokken’. Deze respondenten gingen niet of weinig op zoek naar informatie, maar stonden er wel voor open. De vraag is nu: kunnen deze respondenten, via informatie, toch nog de stap naar participatie zetten? We denken dat dit het geval is. In onze interviews zien we dat een aantal respondenten ‘gebrek aan kennis’ of ‘politieke machteloosheid’ opgeven als primaire reden om niet deel te nemen. Politieke vorming (ook een vorm van informatie) kan deze drempels misschien wegnemen. Een aantal respondenten zei dat ze, door de uitnodiging van de overheid, méér geïnteresseerd waren in politiek, of méér kennis opgedaan hadden. We herhalen twee citaten van respondenten die aanwezig waren op de infoavond van de stad Leuven:

RL 1: (...) Moest ik meer uitnodigingen krijgen, denk ik wel dat ik, zou ik wel op dat moment meer geïnteresseerd zou zijn (...)

RL 4: Exactly saying, honestly, before this local election in Belgium, I didn't know about the parties, but I listen about the SP.A, and VLD and Groen!, de Vlaams Belang, and other the CD&V, but exactly before the gemeenteraadelection, I didn't know about the political parties, but this election gave me the chance to know about the parties (...)

Niet alleen de politieke vorming op de infoavond, maar ook het feit stemrecht te hebben, vermeerderden de kennis van en interesse voor politiek bij deze respondenten. Eén van onze respondenten zei dat de informatie die hij ontving wel duidelijk was, maar niet uitnodigend. Informatie die de niet-EU-burgers meer aanspreekt, kan ook de stap naar registratie verkleinen.

Niet alle stemgerechtigde buitenlanders hebben nood aan evenveel informatie over dezelfde onderwerpen. Voor sommigen onder hen zal informatie over de inschrijvingsprocedure voldoende zijn om hen over de streep te trekken. Anderen hebben meer nood aan informatie over het politieke bestel, of moeten overtuigd worden van het nut te gaan stemmen. Ze hebben nog ‘een zetje’ nodig. Laagdrempelige overheidscommunicatie kan hier soelaas bieden. We komen in het besluit van deze verhandeling terug op de vraag of dit *moet* gebeuren, en zo ja, wie dan voor dit ‘zetje’ moet instaan.

Niet geïnteresseerd of niet geïnformeerd? Algemeen besluit

Sinds de wet van 19 maart 2004 genieten burgers met een nationaliteit van buiten de Europese Unie na vijf jaar verblijf in België gemeentelijk stemrecht. Deze wet kwam slechts na hevige debatten tot stand. De Vlaamse liberalen waren erg tegen het voorstel gekant. In augustus 2006 werden de registratiecijfers van niet-EU-burgers bekendgemaakt. Het debat tussen voor- en tegenstanders van het migrantenstemrecht ontspan zich opnieuw. Voorstanders beweerden dat de stemgerechtigde buitenlanders onvoldoende geïnformeerd waren over hun stemrecht. Tegenstanders zagen in de lage opkomstcijfers dan weer de bevestiging van wat ze steeds beweerd hadden: niet-EU-burgers zouden niet geïnteresseerd zijn in hun stemrecht.

In deze eindverhandeling wilden we dieper ingaan op die laatste discussie. Onze onderzoeksvraag luidde dan ook als volgt: wat verklaart de deelname van niet-EU-burgers aan de gemeenteraadsverkiezingen? ‘Interesse’ vertaalden we naar ‘politieke betrokkenheid’ (zie hiervoor ook het tweede hoofdstuk van deze verhandeling). We konden dan onze vraag als volgt stellen: heeft de registratie van niet-EU-burgers te maken met hun betrokkenheid op het politieke gebeuren? Of is die eerder te verklaren door de informatie die ze ontvingen?

Doorheen het onderzoek vonden we steeds meer dat het niet ging om een of/of- vraag. We vonden eerder dat betrokkenheid en informatie complementair konden zijn. Meer politiek betrokkenen hebben minder informatie nodig of gaan er misschien zelf naar op zoek. Minder betrokkenen moeten daarentegen meer informatie krijgen of overtuigd worden om deel te nemen aan de verkiezingen. Daarom vroegen we ons ook af of de *manier waarop* de informatie gebracht en verspreid werd, van belang kon zijn.

Om onze vragen te beantwoorden, voerden we een onderzoek uit in Leuven en Mechelen. Enerzijds onderzochten we de inspanningen die de stad en het maatschappelijk middenveld leverden om niet-EU-burgers te informeren over hun stemrecht. We wilden die inspanningen vergelijken met de opkomstcijfers in beide steden. Een bijkomende vraag die we ons hier stelden, was of politieke variabelen een invloed hadden op de invulling van de informatieplicht. Anderzijds wilden we bij een aantal niet-EU-burgers weten op welke manier zij informatie ontvingen. We peilden ook naar de politieke betrokkenheid bij deze respondenten.

We stelden vast dat politieke variabelen inderdaad een invloed uitoefenden op de invulling van de informatieplicht. Deze bevinding bevestigt wat Hooghe en Reeskens in

2006 al vonden: in gemeentes met een VLD-burgemeester registreerden significant minder niet-EU-burgers zich.²¹⁴

In Mechelen probeerden het ACW en Ali Salmi, Mechels gemeenteraadslid, de taak van informatieverspreiding op zich te nemen. Beiden ondervonden moeilijkheden om de doelgroep te bereiken. We vonden dat de Leuvense campagne veel mensen bereikte met ‘procedurele’ informatie (‘hoe schrijf ik me in voor de verkiezingen?’), maar minder met vorming over het politieke bestel of ‘overtuigende’ informatie (‘waarom zou ik me inschrijven?’). Het bereik van de Mechelse informatiecampagnes leek ons klein, al waren de initiatieven van ACW en Ali Salmi laagdrempelig. Ons inziens hadden de verschillende informatiecampagnes een invloed op het registratiecijfer in de steden.

Een overigens markante vaststelling in beide steden, was dat een aantal van onze geïnterviewden gewag maakte van weinig enthousiasme bij de allochtone verenigingen. Ook in het onderzoek bij onze respondenten bleek dat diegenen die lid waren van een zelfvereniging, niet allemaal informatie ontvingen via die vereniging. We hebben zelf geen onderzoek gedaan naar de manier waarop verenigingen informatie verspreidden. We kunnen hierover bijgevolg geen uitspraken doen. In onze literatuur vonden we dat allochtone verenigingen kunnen fungeren als ‘bruggenbouwer’ tussen de overheid en de allochtone doelgroep. We denken dat dit inderdaad zo is. Een voorwaarde is echter dat verenigingen ook de taak van ‘informatieverspreider’ op zich nemen. Hier stoten we op één van de praktische beperkingen van laagdrempelige overheidsinformatie: dit vereist soms een vrijwillige inzet van middenveldorganisaties of andere intermediaire actoren. Hun doelstellingen kunnen verschillen van die van de communicerende overheid.

Uit ons onderzoek bij de respondenten in Leuven en Mechelen bleek niet dat ‘een stem tegen extreemrechts’ een motivatie was om deel te nemen aan de verkiezingen. We vonden dat zowel informatie als politieke betrokkenheid invloed hadden op de registratie bij onze respondenten. We willen benadrukken dat we de respondenten niet kunnen rangschikken naargelang ‘betrokkenheid’: het betreft hier immers kwalitatief onderzoek. Wel vonden we een aantal respondenten die in grote mate beantwoordden aan ons theoretisch model (veel interesse, ‘veel’ kennis, partijidentificatie, weinig gevoelens van politieke machteloosheid en vice versa). Bij heel wat respondenten was het beeld uiteraard genuanceerder. De respondenten die ‘erg betrokken’ waren gingen zelf op zoek naar informatie of hadden genoeg aan ‘procedurele’ informatie. We vonden ook

²¹⁴ M. HOOGHE en T. REESKENS, *o.c.*

respondenten die ‘helemaal niet betrokken’ waren. Voor hen was de informatie onvoldoende, sommigen onder hen kregen ook helemaal geen informatie. We denken bovendien dat de manier waarop men informatie krijgt, belangrijk is. We bespraken eerder het belang van kenmerken van de boodschap, mogelijkheden en onmogelijkheden van mediakanalen, vertrouwen in de bron van de informatie,... Een communicatiestrategie die hier rekening mee houdt, kan de drempels voor participatie verkleinen.

Opvallend was dat een aantal respondenten erg politiek betrokken was, maar niet participeerde aan de verkiezingen. Zij verbleven slechts tijdelijk in België en waren vooral gericht op hun land van herkomst. Het lijkt interessant om ‘tijdelijk verblijf’ of ‘gerichtheid op het land van herkomst’ in het algemeen verder te onderzoeken. We verwachten dat mensen die voornamelijk betrokken zijn op hun land van herkomst, de zogenaamde ‘homelanders’, minder kans hebben om deel te nemen aan de verkiezingen. Dit is zeker een relevante vraag wanneer men de registratie in een universiteitsstad als Leuven onderzoekt: een deel van de stemgerechtigde niet-EU-burgers in deze stad zijn tijdelijk verblijvende buitenlandse studenten. Overigens willen we vermelden dat verschillende respondenten uit ons onderzoek die als student in Leuven verbleven, wel deelnamen aan de verkiezingen. Zij waren niet of in mindere mate gericht op hun land van herkomst.

Teruggekoppeld aan onze initiële onderzoeksvraag: zowel politieke betrokkenheid als informatieverstrekking lijken ons belangrijk om participatie van niet-EU-burgers te verklaren. Ook de ‘richting’ van de politieke betrokkenheid lijkt ons relevant. We denken dat de verschillende registratiecijfers in Leuven en Mechelen deels te verklaren zijn door de verschillende informatiecampagnes in beide steden. We denken ook dat mensen die op een laagdrempelige manier worden benaderd, meer kans hebben om te participeren.

Om deze laatste reden denken we ook dat het gemeentelijk niveau het meest geschikt is om informatie over het stemrecht te verspreiden. Het zijn immers de gemeentelijke diensten die het dichtst bij de bevolking staan. Zeker wat betreft de relaties met de allochtone verenigingen is het gemeentelijk niveau verkiesbaar. Problematisch is dat de informatieverstrekking dan afhankelijk is van de goodwill van het gemeentebestuur. Een oplossing kan zijn dat het Gewest duidelijke richtlijnen voorziet, eventueel een inspanningsverbintenis van de gemeentes vraagt. Het Gewest zou ook kunnen voorzien in informatiemateriaal.

We willen nog enkele kritische kanttekeningen maken bij de resultaten van ons onderzoek. Vooreerst willen we herhalen dat het hier om kwalitatief onderzoek gaat. We kunnen geen algemene besluiten trekken op basis van onze resultaten. Wel kunnen we aanwijzingen of perspectieven ontwikkelen die interessant zijn voor verder onderzoek.

Daarnaast willen we benadrukken dat de wijze en mate van informatieverstrekking ook een politieke keuze inhoudt. In deze eindverhandeling wilden we aantonen dat het *mogelijk* is om mensen te betrekken bij het politieke bestel. De vraag is nu of dit ook *moet*, en zo ja, wie hiervoor *verantwoordelijk* is? Moeten alle mensen overtuigd worden, of hebben diegenen die niet geïnteresseerd zijn ook het ‘recht’ om niet te participeren? En wiens taak is het om mensen te overtuigen? Is dit de rol van de overheid of van politieke partijen? Bij het antwoord op deze vraag speelt maatschappijvisie een rol. Wie gelooft in een grote keuzevrijheid geeft hier waarschijnlijk een ander antwoord op dan iemand die denkt dat mensen meer sociaal gedetermineerd zijn. Wie voorstander is van de stemplicht, heeft hierover misschien een andere mening dan wie dit niet is. We citeren uit onze campagne-interviews:

(...) Ik vind dat er een recht gecreëerd is voor de mensen, de mensen moeten geïnformeerd zijn over dat recht, maar ik vind helemaal niet dat ik mensen moet aanmoedigen om in deze of gene richting van dat recht gebruik te maken. Ik vind dat mensen volwassen genoeg zijn om zelf te oordelen, gebruik ik ja dan nee dat recht om gaan te stemmen. (...)

(...) Ja, wij leven in een heel eenvoudig land he, het overgrote deel van electoraat dat kan gaan stemmen, heeft stemplicht. (...) We laten de mensen tegen hun zin gaan stemmen, ook niet-geïnteresseerde mensen moeten gaan stemmen, dus wij leven in een heel raar land, in één van de weinige landen in de wereld waar dat bestaat. (...)

– Bart Somers

Als ze niet geïnteresseerd zijn, dan moet ge ze geïnteresseerd maken, want het is wel heel belangrijk. En volgens mij is dat de opdracht van een integratiedienst. Dus allez, het kan zijn dat er niet geïnteresseerd zijn, en zo zijn er heel wat mensen die niet geïnteresseerd zijn in politiek, en vind ik, het is belangrijk genoeg, om mensen te laten merken dat het interessant is, dat het nodig is dat ze geïnteresseerd zijn.

– Lieve Van Cutsem

Het is duidelijk dat verschillende maatschappijvisies zullen leiden tot een andere invulling van de informatieplicht. Aansluitend aan deze maatschappijvisies stellen we ons ook de volgende vraag: wanneer is iets een drempel en wanneer is het een keuze? “Ik ben niet geïnteresseerd” lijkt een keuze, terwijl “ik ben niet geïnteresseerd want ik begrijp onvoldoende Nederlands” een drempel tot participatie is. Het is dus nodig om steeds de achterliggende motivaties van ‘keuzes’ te onderzoeken.

Vervolgens willen we er ook op wijzen dat een lokale overheid de optie van een brede informatiecampagne ook moet afwegen tegenover andere beleidskeuzes. Politieke participatie is waardevol, maar sociale participatie is dat ook. Het is dus de vraag waar de stad haar middelen in wil investeren. Bovendien kan bijvoorbeeld een integratiedienst weigerachtig zijn om een al te groot engagement van de lokale allochtone verenigingen te vragen, uit vrees later minder op hen te kunnen rekenen voor andere zaken. Vanuit beleidsniveau zijn er dus beperkingen om een laagdrempelige informatiecampagne te voeren.

Tot slot willen we nog aanbevelingen geven voor verder onderzoek. Vooreerst denken we dat het interessant is om het relatieve belang van informatie en politieke betrokkenheid voor politieke participatie verder te onderzoeken. We hebben gevonden dat informatie tegemoet kan komen aan een lage betrokkenheid: de overheid kan mensen via communicatie geïnteresseerd maken om deel te nemen aan het politieke proces. Verder onderzoek kan uitwijzen in welke mate overheid tegemoet kan komen.

We merkten reeds op dat de theorieën over ‘laagdrempeligheid’ en ‘toegankelijkheid’ voornamelijk van toepassing zijn op sociale participatie. Onderzoek naar de toepassing van deze theorieën op politieke participatie lijkt ons nuttig: het zou dan duidelijk kunnen worden welke precies de drempels zijn om politiek te participeren. We deden al enkele suggesties in deze eindverhandeling. Aansluitend hierop kunnen dan mogelijke drempels voor participatie bij niet-EU-burgers geïdentificeerd worden. Op die manier kan een overheid of een andere organisatie een laagdrempelige communicatiestrategie ontwikkelen.

Referenties

- X, *Zeg het klaar en duidelijk. 20 tips van Wablieft*, Wablieft, (08.05.2008, Wablieft: http://www.wablieft.be/tekstadvies/files/20_Tips_van_Wablieft.pdf).
- ALGEMENE DIRECTIE INSTELLINGEN EN BEVOLKING, *Officiële statistiek betreffende de kiezers*, Brussel, FOD Binnenlandse Zaken, 2006 (08.05.2008, ADIB: <http://www.contact.rn.fgov.be/nl/statelc/elec.php>).
- ARDIA, A., GOEDHART, S., en AIT MOHA, A., *Communiceren met Nieuwe Nederlanders. De beleving van overheidscommunicatie*, Amsterdam, Motivaction, 2005, 68 p. (24.04.08, Communicatieplein: <http://www.communicatieplein.nl/dsc?c=getobject&s=obj&objectid=130480>).
- ASSOCIAZIONI CHRISTIANI LAVORATORI INTERNAZIONALE, *Wie zijn wij?* (08.05.2008, ACLI : <http://www.acli-vlaanderen.be/Nederlands/NederlandsHome.htm>).
- BAARDEWIJK, C., DRAGT, E., PEETERS, A., en VIERKANT, P., *Mediagebruik etnische publieksgroepen 2002*, Hilversum, Nederlandse Publieke Omroep, 2004, 243 p. (17.03.2008, Nederlandse Publieke Omroep: http://pics.portal.omroep.nl/upnos/ZsfnwHwH_Mediagebruik_etnische_publieksgroepen_2002.pdf).
- BECKMAN, L., “Citizenship and Voting Rights: Should Resident Aliens Vote?” in *Citizenship Studies*, 10, (2006), 2, pp. 153-165.
- BERGER, M., GALONSKA, C. en KOOPMANS, R., “Political Integration by a Detour? Ethnic Communities and Social Capital of Migrants in Berlin” in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, (2004), 3, pp. 491-507.
- BRADY, H.E., LEHMAN SCHLOZMAN, K. en VERBA, S., *Voice and Equality*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 2002, 640 p.
- CAMBRÉ, B., en WAEGE, H., “Kwalitatief onderzoek en dataverzameling door open interviews” in BILLIET, J., en WAEGE, H., (eds.), *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen, De Boeck, 2003, 390 p.

- DE MAESENEER, J., ART, B., DERESE, A. en WILLEMS, S., “Samenlevingsopbouw en de toegankelijkheid van de gezondheidszorg: werken aan een gezonde samenleving” in H. BAERT, M. DE BIE, M. VAN ELSLANDER, en L. VERBEKE (Reds.), *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen*, Brugge, Die Keure, pp. 297-314.
- DE PELSMAEKER, T., DERIDDER, F., JUDO, F. en VANDENDRIESSCHE, F., *Taalgebruik in bestuurszaken*, Brugge, Die Keure, 2004, 305 p.
- D’HAENENS, L., VAN SUMMEREN, C., SAEYS, F. en KOEMAN, J., *Integratie of identiteit? Mediamenu’s van Turkse en Marokkaanse jongeren*, Amsterdam, Boom, 2004, 224 p.
- DIRECTIE VAN DE VERKIEZINGEN, *Algemene verkiezingsuitslagen op niveau van het Rijk*, Brussel, FOD Binnenlandse Zaken, 2007, (15.05.2007, FOD Binnenlandse zaken: <http://www.ibz.rn.fgov.be/index.php?id=103&L=1>).
- DRAGT, E., HEUVELMAN, A., LOHMANN, E., en DE JONG, M., “Media en etnische publieksgroepen in Nederland: het aanbod en het gebruik van media”, in *Communications. The European Journal of Communication Research*, 30, (2002), 2, pp. 5-25.
- ESTERBERG, K.G., *Qualitative methods in social research*, Boston, McGraw-Hill, 2002, 256 p.
- FENNEMA en TILLIE, J., “Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks” in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 35, (1999), No. 4, pp. 703-726;
- FENNEMA, M., TILLIE, J., VAN HEELSUM, A., BERGER, M. en WOLFF, R., *Sociaal kapitaal en politieke participatie van etnische minderheden*, Amsterdam, Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, 2000, 45 p. (07.05.2006, IMES: <http://www2.fmg.uva.nl/imes/books/fennema-kapitaal.pdf>).
- FERRO en MARE, *Communicatieonderzoek onder allochtonen*, Amsterdam, Ministerie van Algemene zaken Rijksvoorlichtingsdienst/ Publiek en Communicatie, 2005, 12 p. (24.03.08, Communicatieplein: <http://www.communicatieplein.nl/dsc?c=getobject&s=obj&objectid=133006>).
- FOBLETS, M.-C., “De wijzigingen in de wet met betrekking tot de Belgische nationaliteit” in B. KHADER, M. MARTINIELLO, A. REA en C. TIMMERMAN (Reds.), *Immigratie en integratie anders denken. Een Belgisch interuniversitair initiatief*, Brussel, Bruylant, 2006, 213-232.

- GEZDUCI, H. en D'HAENENS, L., "Culture-specific features as determinants of media use" in *Communications. The European Journal of Communication Research*, 32, (2007), 2, pp. 193-222.
- GOUBIN, E., en MESTIAEN, B., *Overheidscommunicatie voor kansarme doelgroepen*, Mechelen, Memori: Katholieke Hogeschool Mechelen, 2002, 153 p.
- GOUBIN, E., en MESTIAEN, B., *Elkaar vinden. Bouwstenen voor het communiceren met kansarme doelgroepen*, Memori: Katholieke Hogeschool Mechelen, s.d., 47 p. (22.03.08, Memori: http://www.memori.be/DOWNLOADS/elkaar_vinden.pdf).
- GOUBIN, E., *Tante Mariëtte en haar fiets: handboek overheids- en verenigingscommunicatie*, Brugge, Vanden Broele, 2003, 300 p.
- HOOGHE, M., "Kiesrecht en democratisering in België, 1831-1998. De nieuwe tekst van artikel 8 G.W. in historisch perspectief" in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiek Recht*, 54, (1999), 9, pp. 591-599.
- HOOGHE, M., en REESKENS, T., *De registratie van niet-EU-kiezers voor de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006. Een analyse van de gemeentelijke performantieverschillen*, Centrum voor Politicologie Katholieke Universiteit Leuven, 2006, 26 p.
- JACOBS, D., *Nieuwkomers in de politiek. Het parlementair debat omtrent kiesrecht voor vreemdelingen in Nederland en België (1970-1997)*, Gent, Academia Press, 1998, 312 p.
- JACOBS, D., "Stemrecht voor migranten, kiezen of delen?" in *Ethiek en Maatschappij*, 1, (1999), p. 95.
- JACOBS, D. en SWYNGEDOUW, M., "Extreem-rechts en stemrecht voor migranten. Centrale punten van het Belgisch 'debat' over integratie" in *Migrantenstudies*, 18, (2002), 4, pp. 220-223.
- JACOBS, D., PHALET, K., en SWYNGEDOUW, M., "Associational Membership and Political Involvement Among Ethnic Minority Groups in Brussels" in *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, (2004), No. 3, pp. 543 – 559.
- JACOBS, D., *Stemrecht voor migranten*, 2007 (01.04.08, Dirk Jacobs: <http://users.skynet.be/sky60553/#RECENT>).
- MCA COMMUNICATIE, *Marktverkenning allochtonen*, Amsterdam, Ministerie van Algemene zaken Rijksvoorlichtingsdienst/ Publiek en Communicatie, 2004, 26 p. (24.03.08, Communicatieplein: <http://www.communicatieplein.nl/dsc?c=getobject&s=obj&objectid=135810>).

- MESTIAEN, B., “De paradox van de ‘democratische voorlichting’ of argumenten voor doelgroepencommunicatie” in *Vlaams Tijdschrift voor Overheidsmanagement*, 5, (2000), 1, pp. 25-31.
- PEETERS, A.L. en D’HAENENS, L., “Bridging or bonding? Relationships between integration and media use among ethnic minorities in the Netherlands”, in *Communications. The European Journal of Communication Research*, 30, (2002), 2, pp. 201-231.
- PINTO, D., *Interculturele communicatie: dubbel perspectief door de driestappenmethode voor het doeltreffend overbruggen van cultuurverschillen*, Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 1993, 224 p.
- POL, B., SWANKHUISEN, C., en VAN VENDELOO, P., *Nieuwe aanpak in overheidscommunicatie*, Bussum, Coutinho, 2007, 167 p.
- PUTNAM, R., *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*, New York, Simon and Schuster, 2000, 541 p.
- PUTNAM, R., *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, Princeton University Press, 1993, 258p.
- SHADID, W.A.R., *Grondslagen van interculturele communicatie: studieveld en werkerterrein*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2003, 316 p.
- TIGGELOVEND, I., *Communiqueert uw organisatie met allochtonen? De resultaten van een marktverkenning bij 414 overheidsdiensten en particuliere non-profitorganisaties*, Antwerpen, Verbal Vision vzw, 2004, 57 p. (24.03.08, Verbal Vision vzw: <http://www.verbalvision.be/publicaties/rapport-comallochtonen.pdf>).
- TIGGELOVEND, I., *Etnocommunicatie: communiceren met een multicultureel publiek*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Cel Gelijke Kansen in Vlaanderen, 2005, 60 p.
- TILLIE, J., *De etnische stem. Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen, 1986-1998*, Utrecht, FORUM Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, 2000, 139 p.
- TOEMEKA VZW, *Toemeka?*, (08.05.2008, Toemeka: <http://users.telenet.be/cr32254/Toemeka-WatDoenWe.htm>).
- VAN EYCK, C., en GÜNTEKIN, S., “Communiceren met allochtonen” in *De communicatievraagbaak*, (1996), dec., pp. 1-32.

VERKIEZINGSDATABASE, *Resultaat. 13-06-2004 Vlaamse Raad*, FOD Binnenlandse Zaken, 2008 (15.05.2008, FOD Binnenlandse Zaken:

http://www.ibzdgip.fgov.be/result/nl/result_ko.php?date=2004-06-13&vt=VL&ko_type=KO_RG&ko=304).

VLAAMS MINDERHEDENCENTRUM, *Folder geeft uitleg over gemeentelijk stemrecht niet-Belgen*, Brussel, Vlaams Minderhedencentrum, 2006 (10.05.2008, VMC:

<http://www.vmc.be/detail.aspx?id=2977>).

Krantenartikels

X, “Paars-groen fietst rond valkuil migrantenstemrecht” in *De Morgen*, 05.07.1999, 5.

X, “CVP dringt aan op evaluatie snel-Belg-wet” in *De Standaard*, 04.11.2000, 3.

X, “VLD verlaat zaal bij opening senaatsdebat migrantenstemrecht” in *De Tijd*, 29.11.2000, ongepag.

X, “Louis Tobback koppelt stemrecht voor migranten aan snel-Belgwet” in *De Standaard*, 28.11.2001, 4.

X, “Niemand kan Karel De Gucht inzake migrantenstemrecht verdenken van kort geheugen” in *De Standaard*, 17.12.2001, 4.

X, “Michel stelt VLD gerust over migrantenstemrecht” in *De Tijd*, 16.01.2002, 3.

X, “Rellen in Antwerpen na dood Marokkaan” in *De Standaard*, 27.11.2002, 1.

X, “Fauzaya Talhaoui: blijven gaan voor stemrecht” in *De Morgen*, 22.04.2003, 5.

X, “Jong-VLD wil congres over migrantenstemrecht” in *De Standaard*, 13.12.2003, 4.

X, “Migrantenstemrecht vormt inzet laatste campagneweek Vlaams Blok” in *De Tijd*, 07.06.2004, 3.

X, “Migrantenstemrecht is er, informatie niet” in *De Standaard*, 21.10.2005, 9.

X, “Migrantenstemrecht. VVSG steekt gemeenten handje toe” in *De Standaard*, 01.03.2006, 14.

ALBERS, I., “SP.A-Spirit en PS akkoord met strengere MR-voorwaarden voor migrantenstemrecht” in *De Standaard*, 05.11.2003, 4.

ALBERS, I., “Eindeloos gefilibuster, weinig debat” in *De Standaard*, 14.11.2003, 5.

ALBERS, I., “Reportage: reconstructie van een nacht die paars uiteenrijt” in *De Standaard*, 15.11.2003, 5.

ALBERS, I., “Congres vertolkt zich als Grieks drama” in *De Standaard*, 09.02.2004, 3.

ALBERS, I., “VLD scherpt migrantenstemrecht aan” in *De Standaard*, 09.02.2004, 1.

- BRINCKMAN, B., “Migrantenstemrecht dinsdag in de Senaat” in *De Standaard*, 17.10.2003, 4.
- BRINCKMAN, B., “Migrantenstemrecht slag in het water” in *De Standaard*, 25.07.2006.
- BROECKMEYER, I., “Geysels: geen dictaten tegen stemrecht migranten” in *De Tijd*, 17.01.2002, 4.
- CAMBRÉ, R., “50.000 handtekeningen tegen migrantenstemrecht” in *De Tijd*, 24.01.2004, 3.
- CATTEBEKE, H., “SP.A duldt VLD-manoevres niet” in *De Morgen*, 28.10.2003, 5.
- COCHEZ, T., “Welke truc heeft de VLD nog in petto?” in *De Morgen*, 22.10.2003, 4.
- COCHEZ, T., “Niet-Belgische migranten blijven in het ongewisse over stemrecht” in *De Morgen*, 01.03.2006, 4.
- DE VOOGHT, I., “Comité tegen vreemdelingenstemrecht opgericht” in *De Tijd*, 16.01.2004, 4.
- DEWEERDT, M., “De Gucht verliest politieke leiding van VLD” in *De Tijd*, 13.02.2004, 1.
- DOBBELAERE, B., “VLD-vraag migrantenstemrecht al geregeld” in *De Standaard*, 10.02.2004, 2.
- DOBBELAERE, B., “Al veertien migranten gaan stemmen” in *De Standaard*, 07.04.2006, 1
- EECKHOUT, B., “Regering wil migrantenstemrecht in de koelkast” in *De Morgen*, 18.01.2002, 1.
- EECKHOUT, B., “Stemrecht migranten bedreigt paars-groen II” in *De Morgen*, 23.12.2002, 1.
- EECKHOUT, B., “MR verstrakt houding over migrantenstemrecht” in *De Morgen*, 21.10.2003, 1.
- GOOSSENS, R., “Alternatieve meerderheid stemrecht migranten krijgt vorm” in *De Morgen*, 24.1.2000, 1
- GOOSSENS, R., “VLD koppelt stemrecht nu openlijk aan spijtoptanten” in *De Morgen*, 19.12.2001, 4.
- GOOSSENS, R., “Louis Michel voert migrantenstemrecht af” in *De Morgen*, 16.01.2002, 5.
- GOOSSENS, R., “De Gucht: ‘VLD blijft even hard tegen migrantenstemrecht’” , in *De Morgen*, 04.04.2003, 4.
- GOOSSENS, R., “En toen werd Hugo naar de uitgang begeleid” in *De Morgen*,

- 13.12.2003, 4.
- GOOSSENS, R., “VLD-top wil Sterckx als voorzitter” in *De Morgen*, 16.02.2004, 1.
- HENDRICKX, K., “VUB-politicoloog Kris Deschouwer: ‘de overblijvers zullen we niet makkelijk bereiken’” in *De Morgen*, 17.08.2006, 3.
- HOOGHE, M., en REESKENS, T., “Migrantenstemrecht: onvoldoende inzet van politici” in *De Morgen*, 26.07.2006, 10
- KEULEN, M., “Migrantenstemrecht: onvoldoende inzet van migranten zelf” in *De Morgen*, 26.07.2006, 10.
- OTTE, A., “Strijd tegen racisme haalt het op strijd tegen misbruiken” in *De Standaard*, 09.07.2003, 3.
- PEETERS, T., “Stemrecht voor migranten wordt lege doos” in *De Morgen*, 07.01.2006, 1.
- PEETERS, T., “Migranten reppen zich alsnog om zich in te schrijven voor stemrecht” in *De Morgen*, 01.08.2006, 4.
- QUARTIER, J., “Steden lokken niet-Belgen naar stembus” in *De Standaard*, 23.02.2006, 12.
- RENSON, I., “Migrantenstemrecht in de mist” in *De Tijd*, 27.04.2006, 11.
- ROGIERS, F., “De Gucht jaagt Verhofstadt en regering door het dak” in *De Morgen*, 11.02.2004, 1.
- SCHROOTEN, R., “Migrantenstemrecht is regeringscrisis waard” in *De Tijd*, 19.12.2001, 3.
- SCHROOTEN, R., “Campagnestart drukt CD&V en VLD in verdediging tegenover SP.a” in *De Tijd*, 25.04.2003, 4.
- SCHROOTEN, R., “MR-initiatief voor migrantenstemrecht isoleert VLD” in *De Tijd*, 30.08.2003, 3.
- VAN DE VELDEN, W., “Migrantenstemrecht bemoeilijkt carrière Verhofstadt” in *De Tijd*, 09.12.2003, 3.
- VAN DE VELDEN, W., “De Gucht voert oppositie tegen Verhofstadt II” in *De Tijd*, 12.02.2004, 1.
- VAN GOETHEM, H., “De onrust binnen de VLD” in *De Morgen*, 12.12.2003, 24.
- VAN HOLEN, G., “95 niet-EU’ers geregistreerd als kiezer” in *De Morgen*, 11.05.2006, 9.
- VIDAL, K., “Alternatieve meerderheid is noodzaak” in *De Morgen*, 30.08.2003, 3.
- VIDAL, K., “Coveliërs dreigt met alarmbel over migrantenstemrecht” in *De Morgen*, 23.10.2003, ongepag.

Bijlage 1. Lijst interviews campagne in Leuven en Mechelen

Leuven

<i>Naam interview</i>	<i>Functie</i>	<i>Datum</i>	<i>Duur</i>
Ronny Tielen	Integratieambtenaar	31.08.2006	± 1u
Mohamadi Boushah	Voorzitter Integratieraad	09.11.2006	00:54:41
Denise Vandervoort	Schepen Integratie	11.09.2006	01:01:50
Christiane Vanautgaerden- Vanneck	Schepen Bevolking	11.09.2006	01:07:37
Stefaan Debruyne	Ambtenaar Dienst Bevolking	19.10.2006	00:29:14
Lieve Van Cutsem	Stafmedewerker Toemeka	06.11.2006	00:35:55

Mechelen

<i>Naam interview</i>	<i>Functie</i>	<i>Datum</i>	<i>Duur</i>
Dave Van Oosterwyck	Ambtenaar Dienst Diversiteit	04.09.2006	00:28:04
Bertout Hellemans	Stafmedewerker ACW Mechelen	20.09.2006	
Bart Somers	Burgemeester	16.10.2006	
Jowan Lamon	Schepen Integratie	17.10.2006	
Ali Salmi	Gemeenteraadslid (Spirit)	26.10.2006	

Bijlage 2. Vragenlijsten campagne-interviews schepenen

De vragenlijsten voor de stadsdiensten en middenveldorganisaties waren gelijklopen. De middenveldorganisaties vroegen we naar hun mening over de campagne van de stad.

Inleiding

- dit interview kadert in onderzoek thesis. Thesisonderzoek naar de deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen via het migrantenstemrecht. Concreet: in Mechelen en Leuven onderzoeken wat opkomst kan verklaren. Via enquêtering van de doelgroep maar ook via onderzoek naar gevoerde informatiecampagne, waarvoor dit interview.
- dit interview zal ongeveer één uur duren. het zal opgenomen worden op tape. Vertrouwelijkheid tot aan thesisverdediging. Enige bezwaren?
- De grote lijnen van de vragen: Eerst wat achtergrondinfo, vervolgens betrokkenen bij campagne, dan iets over doelstellingen campagne, de uitvoering en de evaluatie ervan. Tenslotte nog twee subjectieve vragen naar uw mening.
- Indien iets niet duidelijk is, geeft u maar een seintje.

1. Achtergrondinfo interview

- 1.1) Datum
- 1.2) Plaats.....
- 1.3) Start interview.....
- 1.4) Geïnterviewde:
- naam.....
 - partij.....
 - welke bevoegdheden als schepenen?

2. Campagne: wie is betrokken?

- 2.1.) Wie nam initiatief campagne? Vanuit ganse college, schepenen alleen, dienst Integratie / Diversiteit, gemeenteraad, integratieraad?
- 2.2) Wanneer initiatief genomen?
- 2.3) Relatie politiek – stadsdiensten:
- wie werkt plannen uit?
 - verloopt samenwerking goed?
 - meningsverschillen?
- 2.4) hoe verliepen de contacten met de Vlaamse overheid?
- steun? of net niet?
 - zo ja: voldoende steun? nuttig?
 - wat voor acties door Vlaamse overheid ondernomen?
- 2.5) hoe verliepen de contacten met de Provincie en het provinciale integratiecentrum?
- steun? of net niet?
 - zo ja: voldoende steun? nuttig?
 - wat voor acties heeft de Provincie ondernomen?
- 2.6) hoe verliepen de contacten met het Vlaams Minderhedencentrum?
- steun? net niet?
 - zo ja: voldoende steun? nuttig?
 - wat voor acties heeft het VMC ondernomen?
- 2.7) Nog andere betrokkenen bij campagne? Andere initiatieven waar u weet van heeft?

3. Doelstellingen van de campagne

3.1) streefcijfer vooropgesteld?

3.2) focus op bepaalde groepen of iedereen gelijk? zo ja: welke groepen?

- jongeren/ouderen?
- bepaalde buurten?
- studenten/andere?
- nationaliteit?
- speciale aandacht vr grootste groepen? [Leuven: grootste groep stemgerechtigden = Marokko, China en Nepal

Mechelen: grootste groep: Marokko, Armenië, Turkije en ‘van Russische herkomst’]

3.3) wilt u over dit onderdeel, de doelstellingen van de campagne, nog iets kwijt?

4. Uitvoering van de campagne

4.1) concreet: hoe verliep campagne?

4.2) wanneer begonnen, wanneer geëindigd?

4.3) in campagne samengewerkt met andere organisatie(s)? hiermee doel ik niet op de stedelijke allochtone verenigingen (die komen later aan bod);

indien ja:

- soort organisatie?
- inhoud samenwerking?
- verloop samenwerking: positief/negatief? bepaalde moeilijkheden?

4.4) ik ga u een lijst voorlezen van mogelijke acties die het stadsbestuur of de stadsdiensten kunnen uitvoeren in een campagne. kunt u me vr elk van deze dingen zeggen of uw stadsbestuur of de stadsdiensten deze dingen gedaan hebben? De bedoeling is dat ik achteraf makkelijker kan vergelijken tussen Leuven en Mechelen.

4.4.1) een brief verstuurd naar de potentiële kiezers?

indien ja: wanneer? naar wie? hoeveel brieven? inhoud? mogelijk kopie ervan?

4.4.2) affiches rondgehangen?

indien ja: welke periode(s)? waar? hoeveel? informatie op de affiche? mogelijke kopie ervan?

4.4.3) een persconferentie gehouden?

indien ja: wanneer? door wie? voor welke media? inhoud van de meegedeelde boodschap?

4.4.4) een e-mail verstuurd naar de potentiële kiezers?

indien ja: wanneer? naar welke kiezers? inhoud? mogelijke kopie ervan?

4.4.5) informatie geplaatst op internet?

indien ja: welke site(s)? wanneer? hoe vaak? inhoud informatie?

4.4.6) folders rondgedeeld?

indien ja: welke periode(s)? op welke plaatsen of bij welke gelegenheden? hoeveel? info op folder? mogelijke kopie ervan?

4.4.7) een infoavond georganiseerd?

indien ja: wanneer? waar? organisatoren van de infoavond? wie werd uitgenodigd? waarom?

4.4.8) de allochtone verenigingen gecontacteerd?

indien ja: welke verenigingen? wanneer? hoe gecontacteerd? hoe vaak gecontacteerd? welke boodschap gegeven?

4.4.9) ‘mobiel inschrijven’ georganiseerd?

indien ja: welke plaatsen? waarom die plaatsen? wanneer? succes?

4.4.10) aanspreken van potentiële kiezers bij andere contacten die niet rechtstreeks te maken hebben met het migrantenstemrecht?

indien ja: wie? wanneer?

4.4.11) heeft iemand van de stadsdiensten de campagne mbt het migrantenstemrecht specifiek in zijn takenpakket toebedeeld gekregen?

indien ja: wie? een bepaald aantal uren voor gekregen? zo ja, hoeveel?

4.4.12) is er een budget vrijgemaakt voor de campagne mbt het migrantenstemrecht?

indien ja: hoeveel? bij welke stadsdienst? is dit voldoende?

4.4.13) zijn er nog enkele andere initiatieven die door de stadsdiensten werden ondernomen? zo ja, welke waren dat, kunt u daar wat meer uitleg over geven?

4.5) waren er bepaalde moeilijkheden of problemen mbt de uitvoering van de campagne?

4.6) wilt u over dit onderdeel, de uitvoering van de campagne, nog iets kwijt?

5. Succes van de campagne

5.1) Is er op de stadsdiensten een evaluatie gekomen van het resultaat?

indien ja: wat was de inhoud van die evaluatie? tevreden? doelen bereikt? of niet?

5.2) Is er op het schepencollege een evaluatie gekomen van het resultaat?

indien ja: wat was de inhoud van die evaluatie? tevreden? doelen bereikt?

richtlijnen naar volgende verkiezingen in 2012 toe opgesteld?

5.3) Is er feedback gegeven naar de Vlaamse overheid toe?

indien ja: hoe? inhoud feedback? wanneer? reactie?

5.4) is er feedback gegeven naar de Provincie toe?

indien ja: hoe? inhoud feedback? wanneer? reactie?

5.5) Succes van de campagne an sich: heeft u een idee of de mensen die gecontacteerd zijn, ook daadwerkelijk zijn gaan stemmen?

6. Politiek

6.1) Denkt u dat de samenstelling van de huidige coalitie van belang was in de informatiecampagne? Heeft die mee bepaald hoe de campagne verliep?

6.2) Belang van politieke kleur betrokken schepen(en)?

6.3) wordt campagne in partij besproken?

zo ja: bepaalde richtlijnen gegeven? van wie? nationaal/regionaal?

6.4) Wordt, los van de campagne over migrantenstemrecht, de “snel-Belg-wet” in Leuven/ Mechelen gepromoot? (één van de belangrijkste argumenten van de tegenstanders van het migrantenstemrecht)

6.5) tegenstand vanuit politieke hoek? Vanuit ganse college, schepen alleen, dienst Integratie / Diversiteit, gemeenteraad, integratieraad?

6.6) Wilt u nog iets toevoegen aan dit onderwerp, dus aan de politieke aspecten van de campagne?

7. Uw mening

Ik ga u nu een aantal vragen stellen waarop het antwoord uw eigen mening is; er is hier dus geen sprake van een goed of fout antwoord, u bent volledig vrij.

7.1) naar uw mening, is het beter om de gewesten de campagne te laten voeren, zoals in BXL en Wallonië, of is de huidige regeling, campagne door de gemeentebesturen, voldoende?

7.2) heeft u een idee of ‘de doelgroep’ daadwerkelijk geïnteresseerd is in het migrantenstemrecht?

7.3) Wordt migrantenstemrecht “au serieux” genomen, dwz wordt er serieus werk van gemaakt of is het meer pro forma?

7.4) Bent u zelf voorstander van het migrantenstemrecht? Waarom?

Bijlage 3. Interview met Bart Somers, burgemeester van Mechelen

Marlies: Ik ga u eerst iets vragen over de betrokkenen bij de informatiecampagne van het migrantenstemrecht. Kunt u mij vertellen wie er een initiatief heeft genomen hierrond?

Bart Somers: Dat is gebeurd op het schepencollege, op basis van het verslag van onze diensten die daarover gaat. Dat is de Dienst Samenleving, die heeft voorstellen op tafel gelegd naar ons toe om een aantal dingen te doen.

Marlies: Heeft u veel discussie gehad in het college over de manier waarop dat men dit moest doen?

Bart Somers: Daar is een tamelijk principiële discussie over gevoerd, over hoever we moesten gaan in het voeren van een campagne, waarbij de ene extreme opstelling was van kijk, dit is een wet zoals vele andere wetten. Mensen daarop beroep kunnen doen zouden dat de facto moeten weten, want er is de voorbije jaren heel veel gediscussieerd over het migrantenstemrecht. Dat is waarschijnlijk het maatschappelijk debat dat het meeste onder de aandacht is gekomen, dus je mag er gerede van uit gaan dat de meeste allochtone mensen weten over dat migrantenstemrecht. Dus veel campagne moeten we daar niet rond voeren, omdat we dat ook niet doen naar de andere mensen, daar campagne rond voeren. Het andere standpunt, het andere extreem is: we moeten daar heel veel campagne rond voeren, de mensen veel aanschrijven en ze overtuigen want die mensen hebben een recht en moeten maximaal gebruik maken van dat recht en daarom moeten we daar veel campagne rond voeren. We hebben uiteindelijk een tussenpositie daarin gekozen. Die tussenpositie bestond erin dat wij in onze publicaties, in de Streekkrant en de Passe-Partout, daar zouden aandacht op trekken, in onze stadspublicaties daarin, en ten tweede dat we een vijfduizend folders zouden bestellen die we aan onze balie en aan verschillende punten van onze stad zouden ter beschikking stellen. En bovendien zouden we die ook bezorgen aan de organisaties van het middenveld.

Marlies: En welke organisaties waren dat?

Bart Somers: Dat zijn vooral de zelforganisaties die we er op attent gemaakt hebben dat ze die folders konden gebruiken.

Marlies: En zijn ze dat ook komen doen, die zelforganisaties?

Bart Somers: Ze zijn dat in beperkte mate komen doen. Eigenlijk zo goed als niets.

Marlies: En kunt u mij een beetje vertellen van wie die argumenten kwamen, wie welke posities innam?

Bart Somers: Dat liep door de partijen heen, dat waren vaak individuele schepenen.

Marlies: Heeft u een samenwerking gehad met de Vlaamse overheid hierin, hebben zij een ondersteuning kunnen bieden hierin?

Bart Somers: In het bekomen van die folders inderdaad wel ja, dus die folders hebben we via de Vlaamse overheid bekomen. Dat is het eigenlijk.

Marlies: Hadden jullie bepaalde doelstellingen opgezet voor de campagne?

Bart Somers: Neen. Nogmaals, de ideologische lijn die daarin gevolgd werd, dus de dominante lijn in het college, sluit nogal nauw aan bij wat Yves Desmet geschreven heeft in een editoriaal: dat we moeten opletten dat we dus ook weeral niet gaan bepamperen en paternalistisch daarmee omspringen, dat allochtone mensen ook zelfstandige wezens zijn die het politieke debat kunnen volgen, willen volgen, in staat zijn om dat te volgen, dus ook perfect goed weten wat hun rechten en verplichtingen zijn, en dat we daar moeten opletten dat we daar dus niet weer vervallen in een soort van houding waarbij we eigenlijk zeggen dat die mensen onmondig zijn, we moeten ze bij het handje meenemen naar het stemlokaal want anders gaan ze dat niet kunnen. Dus dat was een beetje de algemene lijn, van de mensen hun respect, maar ook als volwassen en zelfstandig denkende mensen te beschouwen, en er van uit te gaan dat zij die wensen te stemmen, de weg weten om dat te

doen. En laat ons zeggen, een niveau van informatie verspreiden die we ook zouden doen rond andere thema's die burgers kunnen interesseren.

Marlies: En denkt u dat de allochtone bevolking, of de mensen die in aanmerking kwamen voor dat stemrecht, inderdaad al genoeg wisten? Want uiteindelijk zijn er heel weinig hier komen opdagen.

Bart Somers: Inderdaad. Maar ik denk dat daar andere elementen in spelen. Eerst en vooral, de allochtone bevolking bestaat niet. Ik ben die nog niet tegengekomen, die "gemeenschap". Ik kom alleen mensen tegen. Dat zijn vaak individuele mensen, die allemaal verschillend zijn. Dus ik geloof niet in dat gemeenschapsdenken. Twee, denk ik dat veel zal afhangen van de sociologische samenstelling van de doelgroep die hier in aanmerking komt. Ik kan me inbeelden, als dat gaat om hoogopgeleide mensen, die komen uit een samenleving waar democratische besluitvorming, betrokkenheid bij verkiezingen groot is, dat zulke mensen gemakkelijker zullen de stap zetten om actief te participeren in dat verkiezingsproces. Mensen die laaggeschoold zijn, ongeschoold zijn, analfabeet zijn, en komen uit bijvoorbeeld een samenleving waar democratie niet bestaat, dat daar de kans op participatie, of de bereidheid voor participatie kleiner zal zijn. Maar ik denk over het algemeen genomen, dat iedereen in onze samenleving, of zo goed als iedereen, zich er van bewust is dat mensen die geen Belgische nationaliteit hebben en die hier vijf jaar hier verblijven, dat zij stemrecht hebben.

Marlies: En dat zij dat dus zelfstandig zijn kunnen te weten komen via de media en..?

Bart Somers: Ja, en via gesprekken binnen de samenleving zelf.

Marlies: En denkt u dus dat die doelgroep, u vindt die dan uiteindelijk gemakkelijk bereikbaar?

Bart Somers: Hoe bedoelt u gemakkelijk bereikbaar, fysiek bereikbaar?

Marlies: Bereikbaar met informatie, om dingen te verwezenlijken, om... Is het gemakkelijk om aan die doelgroep informatie te brengen, denkt u?

Bart Somers: Moeilijke vraag. Die is in die zin wel bereikbaar, dat het een gemeenschap is die natuurlijk via de moskees makkelijk kan bereikt worden, die we ook weten wonen, Mechelen is geen onoverzichtelijke stad. Wij kennen die mensen op basis van hun naam, en nationaliteit enzoverder, dus mochten wij ervoor gekozen te hebben iets te schrijven, ben ik ervan overtuigd dat we dat gemakkelijk hadden kunnen doen.

Marlies: Heeft u een gericht schrijven gestuurd?

Bart Somers: Nee. Wij hebben alleen die folders verspreid.

Marlies: En wat is dan de reden dat er geen brief is gestuurd? Want uiteindelijk is er wel een oproepingsbrief voor alle anderen, alle Belgen dan.

Bart Somers: Omdat het een recht is, en geen plicht om te gaan stemmen, en omdat wij ervan overtuigd zijn dat, dat is alleszins mijn overtuiging, dat stemrecht en nationaliteit beter aan elkaar gekoppeld zijn. Vanaf dat recht gecreëerd is, zoals er nog zovele rechten zijn, maar wij sturen niet naar alle burgers permanent brieven over nieuwe rechten die worden gecreëerd, dat doen we niet. Als morgen de wetgeving rond sociale huisvesting wijzigt, sturen we niet naar alle mensen brieven, kijk, de wetgeving is gewijzigd. Als er een nieuwe wetgeving ontstaat rond overuren presteren, sturen wij geen brief rond, belastingsveranderingen doen wij dat niet. Dus is de vraag, waarom zouden wij dat hier wel moeten doen?

Marlies: Ja. Heeft u een budget kunnen vrijmaken voor deze campagne ook?

Bart Somers: Ja. Ik ken het budget niet uit het hoofd, ik kan dat nog opzoeken. Maar dat was een redelijk budget. *(onderbreking door gsm)*.

Marlies: Heeft u op het schepencollege, is er daar een evaluatie gekomen van het resultaat van de opkomst?

Bart Somers: Nee.

Marlies: Nee. Bent u zelf tevreden over het aantal mensen dat is opgekomen, die zich heeft laten registreren?

Bart Somers: Neen, maar ik had het wel verwacht.

Marlies: Waarom?

Bart Somers: Omdat het mijn overtuiging is, dat stemrecht en nationaliteit aan elkaar gekoppeld zijn, hier bevestigd wordt. Ik denk dat mensen die willen stemmen, al lang de Belgische nationaliteit hebben. En mensen die de Belgische nationaliteit niet hebben, dat hun betrokkenheid bij het democratische proces sowieso klein is. Waar ik in alle eerlijkheid ook de verschillen tussen de verschillende steden marginaal vind. Ik vind, als men hoera hoera zegt dat er in een stad 14% is komen stemmen, dat dat wil zeggen dat er daar 86% niet is komen stemmen. Dus de overdonderende meerderheid van de mensen is niet komen stemmen, in geen enkele stad.

Marlies: Nee, maar het is natuurlijk de eerste keer dat ze zijn komen stemmen, is dat dan niet normaal?

Bart Somers: Ik weet niet of dat zo normaal is, ik vind het een verbijsterend aantal dat 86% niet is komen stemmen in de stad waar de participatie het hoogste was. Ik vind dat verbijsterend veel; verbijsterend, maar langs de andere kant ook wel verwacht veel. Omdat, vandaag de dag, we leven in een samenleving, waarin de mogelijkheid tot het verwerven van de nationaliteit zowat het eenvoudigste is in heel Europa. Dus de stap zetten naar de Belgische nationaliteit, is eigenlijk in ons land een heel eenvoudige stap. Gelukkig hebben in Mechelen de voorbije jaren dat enkele duizenden mensen gedaan. Er zijn enkele duizenden Belgen bijgekomen. Die mensen hebben allemaal de Belgische nationaliteit en zijn daardoor onderworpen aan de stemplicht, en zijn allemaal gaan stemmen. Als je kijkt naar hoeveel procent van de allochtone gemeenschap stemt, is een grote meerderheid van de allochtone gemeenschap in Mechelen gaan stemmen. En dat is een heel goede zaak, ik ben daar heel blij voor want ik vind het belangrijk dat mensen participeren aan de besluitvorming. Maar natuurlijk, de restcategorie, zijn juist die mensen, die weliswaar al vijf jaar in ons land zijn, maar niet hebben gekozen voor de Belgische nationaliteit. Dat is eigenlijk een restcategorie. Dat is een categorie die zegt: voor mij is de stap naar de Belgische nationaliteit, ondanks het feit dat het heel gemakkelijk is, voor mij nog te groot. Van die groep verwacht ik ook niet dat ze bereid zijn, of geïnteresseerd zijn tot massale participatie aan het democratische besluitvormingsproces. Omdat volgens mij, die stap zetten, en de stap zetten naar de Belgische nationaliteit, een soortgelijke stap is.

Marlies: Nochtans zijn er wel andere steden, ik denk dat Lier een hele hoge opkomst had van 30 à 40%. Dat betekent toch wel dat er ergens een verschil is, hoe kan dat dan verklaard worden?

Bart Somers: Absoluut. Een heel groot verschil: de sociologische samenstelling van de allochtone gemeenschap in Lier en Mechelen is totaal verschillend. In Lier spreekt men vooral van Turkse mensen, die een heel andere relatie hebben, één, met het democratische besluitvormingsproces dan Marokkaanse mensen, en in Lier hebt ge een zeer sterke Turkse verenigingsleven, dat zich actief heeft geëngageerd om deze mensen te overtuigen. Terwijl in onze stad, de grootste gemeenschap hier is de Marokkaanse gemeenschap, waarvan heel veel van die Marokkaanse gemeenschap al gekozen hebben voor de Belgische nationaliteit, en zij die dat niet gedaan hebben, vaak ook niet terugvallen op een zelfde verenigingsleven, en niet een zelfde, denk ik, kijk hebben op de relatie overheid – burger, dan binnen de Turkse gemeenschap in Lier. Ik denk dat dat een veel belangrijker verschil is. Als ge gaat kijken wat voor soort mensen, en wat is die hun sociologische achtergrond, wat is het land van herkomst, wat ik daarstraks zei, dan is er een groot verschil tussen de Turkse gemeenschap, de Turkse mensen, en de Marokkaanse mensen.

Omdat je niet mag vergeten dat het overgrote deel van de Marokkaanse gemeenschap hier in Mechelen Berbers zijn die uit het Rifgebied komt. Als je iets kent van de geschiedenis van Marokko, dan weet je dat het Rifgebied het gebied is dat het meest onderdrukt is, en dat mensen daar de moeilijkste relatie met de overheid hebben. Zelfs vandaag de dag nog, is er een groot conflict in de verschillende steden Al-Hoceima, Nador, waar ook een aantal Marokkaanse mensen van hier vandaan komen, met de hogere overheid. Pas nu met de nieuwe koning is daar enige verandering in gekomen. Dus er is een grote achterdocht bij die mensen ten aanzien van de politiek en de democratische besluitvorming. Terwijl in Turkije, sinds Atatürk 1919, er een veel sterkere band is tussen die mensen zelf, en het democratische besluitvormingsproces. Ik denk dat dat het wezenlijke verschil is. Niet zozeer de inspanningen die de overheid of het stadsbestuur gedaan heeft, want dat verschil kan nooit verklaren dat daar 20, 30% participeert en hier maar een kleine hoeveelheid. Ik denk dat die verklaring een veel relevantere verklaring is, dan de verklaring die men geeft naar de inspanningen die het stadsbestuur al dan niet gedaan zou hebben.

Marlies: Hebben jullie in Mechelen samengewerkt dan toch met de allochtone verenigingen?

Bart Somers: Allochtone verenigingen, de zelforganisaties die hier zijn, die binnen de Marokkaanse gemeenschap zwakker zijn dan bij de Turkse gemeenschap, de Turkse samenleving heeft een veel sterker wereldbeeld dan de Marokkaanse gemeenschap, waarom, en daarom is dat in Lier ook beter gelukt, daar behoort dat veel meer tot de sociologisch-culturele familietraditie, daar is de familie eigenlijk het verenigingsveld, en in Turkije is het een ander soort verenigingsleven, dus het verenigingsleven bij de Marokkaanse Mechelaars is veel minder sterk ontwikkeld. Maar we hebben daar actief contact mee onderhouden ja. Marlies:Kunt u mij voorbeelden geven van wat u dan gedaan heeft?

Bart Somers: Excuseer, kunnen we even onderbreken?

(Gesprek wordt even stilgelegd door telefoongesprek).

Marlies: U was mij aan het vertellen wat u precies gedaan had met die verenigingen, en wat voor contacten u daar mee gelegd had in de campagne van het migrantenstemrecht.

Bart Somers: Ah, nu, er is daar vanuit onze Dienst Diversiteit contact geweest met de verschillende zelforganisaties, om hen uit te leggen dat er folders ter beschikking zijn. Die verschillende zelforganisaties die bestaan uit maatschappelijk geëngageerde, en politiek geëngageerde mensen, die zeer goed weten wat dat stemrecht inhoudt, en dus eigenlijk over de know-how beschikken om hun eigen achterban daarover te informeren, en wat wij gedaan hebben is gratis brochures ter beschikking gesteld om die mensen verder te helpen.

Marlies: Hebben zij dan niet genoeg hun achterban gecontacteerd, denkt u?

Bart Somers: Ik durf daar geen oordeel over te vellen. En nogmaals, ik denk, en dat is mijn fundamentele uitgangspunt, dat de mensen die vandaag de dag in Mechelen nog niet over de Belgische nationaliteit beschikken, in belangrijke mate mensen zijn, die daar bewust niet voor gekozen hebben of daar niet wensen voor te kiezen, wat hun goed recht is, en ook ver staan van een engagement naar politieke besluitvorming toe. Wat ik juist zie, is dat hier in Mechelen de voorbije jaren toch een paar duizend mensen zijn, die wél voor de Belgische nationaliteit gekozen hebben. Het percentage niet-Belgen in Mechelen is gedaald. Dat heeft niet te maken met het feit dat die mensen uit de stad weg zijn, maar dat heeft te maken met het feit dat heel veel Belg zijn geworden.

Marlies: Wat doen jullie met de stad eigenlijk om ook aan dat verenigingsleven op te bouwen? Want als u zegt, wij zitten met een Marokkaanse gemeenschap die heel weinig verenigingsleven heeft...

Bart Somers: Wij zitten met veel Marokkaanse Mechelaars.

Marlies: Veel Marokkaanse Mechelaars zelfs, niet eens een Marokkaanse gemeenschap, als u dat zo bedoelde.

Bart Somers: Ik bedoelde dat inderdaad net zoals jij ziet, ik zie in Mechelen maar één gemeenschap, dat is de Mechelse gemeenschap. En die bestaat uit 80.000 mensen, die allemaal een verschillende achtergrond hebben, mannen, vrouwen, jong en oud, rijk, arm, verstandig, minder verstandig, sommigen met een Noord-Afrikaanse achtergrond, andere met een Marokkaanse achtergrond, derden met een Turkse achtergrond. Dat zijn allemaal mensen die één gemeenschap vormen, dat is de Mechelse gemeenschap. Wat ik probeer te doen, dat is alleszins mijn overtuiging, te trachten om die mensen bij elkaar te brengen. En daarvoor hebt ge een verenigingsleven nodig, een Mechels verenigingsleven. En ik wil daar vooral in investeren, omdat dat verenigingsleven garant staat voor bruggen tussen mensen. En ik geloof niet in een stad die bestaat uit gemeenschappen, die naast elkaar leven, in getto's, iedereen in getto's, een autochtoon getto, een taalgetto, een cultureel getto, dat vind ik geen goeie zaak. Dus als ge mij vraagt, wat doet ge, wat probeert ge, specifiek het Mechelse beleid is, dan tracht ik bruggen te slaan. Ik heb daar een heel mooi voorbeeld van, dat is de voetbalclub Salaam, die bestond vroeger alleen uit Marokkaanse jongeren, die bestaat nu fifty-fifty uit Marokkaanse en allochtone, maar we hebben ook andere voorbeelden, scoutsverenigingen, chiroverenigingen, die met extra middelen van de stad proberen allochtone kinderen te bereiken. We proberen de vraag te stellen, welke drempels zijn er, hoe moeten we die bereiken, hoe doorbreken we die drempels, en op die manier Marokkaanse, Turkse en Vlaamse kinderen bij mekaar te brengen, allemaal rond dezelfde gemeenschappelijke waarden te brengen. Dat is een beleid dat we ook in het onderwijs proberen te doen, dat is een beleid dat we op de werkvloer proberen te voeren, van trachten discriminatie, achteruitstelling weg te werken en vooral te zorgen dat we één gemeenschap kunnen vormen. Wat ik niet goed begrijp waarom andere voetbalploegen als ze dezelfde regels hanteren, van het voetbal, en dat er dan Marokkaanse, Mechels-Marokkaanse en Mechelse autochtone voetbalploegen zijn. Dat vind ik geen goede zaak, omdat dat alleen maar de mensen uit elkaar haalt, de mensen moeten met elkaar leven, niet naast elkaar.

Marlies: Dus u bent ook niet echt voorstander van zelforganisaties te ondersteunen, zoals dat bijvoorbeeld in Leuven wel gebeurt.

Bart Somers: Leuven is onvergelijkbaar met Mechelen. De allochtone gemeenschap van Leuven heeft van de verste verte niets van Mechelen. Ik ben helemaal geen tegenstander van zelforganisatie, ik ben een liberaal, ik ben dus voorstander van de vrijheid van vereniging. Alleen zeg ik dat de schaarse overheidsmiddelen, dat we die zo efficiënt mogelijk moeten gebruiken. We moeten die vooral inzetten in die verenigingen, allochtone of autochtone verenigingen, of verenigingen die ontstaan zijn uit de allochtone gemeenschap of uit allochtone mensen en vanuit autochtone mensen, die proberen bruggen te slaan en hun deuren open te zetten. Dat zijn de verenigingen die mij interesseren. Ik vind dat dat ook voor autochtone verenigingen geldt, ik vind dat evenzeer, ik vind dat autochtone verenigingen veel meer inspanningen moeten doen om ook de allochtone Mechelaars te bereiken en ik vind ook dat allochtone verenigingen heel veel inspanningen moeten doen om autochtone Mechelaars te bereiken. Op die manier komen we tot één verenigingsleven. Dat is mijn visie daarop.

Marlies: Dat is eigenlijk ook een antwoord op mijn volgende vraag, want ik wilde nog vragen welke de uitgewerkte visie was op integratie van allochtonen, ik vermoed dat een beetje...

Bart Somer: Dat is daar een element van, een tweede element is dat we moeten zorgen dat elke vorm van racisme en discriminatie moet worden bestreden. We hebben daar heel veel

initiatieven voor genomen, we zijn één van de steden waar het Meldpunt Racisme het diepste ingebed is, we hebben daar heel veel verenigingen bij betrokken, we hebben verschillende Meldpunten Racisme, we hebben een afspraak met het Centrum voor Racismebestrijding en Gelijke Kansen, dat zij mee de bewakingsfirma, privé-bewakingsfirma die de stationsbuurt voor de veiligheidsdiensten, die anoniem screent, om te zien of ze daar niet discriminerend optreedt, we hebben bij de politie een zeer intensieve actie en opleiding naar antiracisme en tegen discriminatie en wij proberen ook in het onderwijs veel te doen. Twee, proberen wij mensen in onze stad actief te betrekken, op bijvoorbeeld lessen Nederlands. Dus we hebben een heel pakket maatregelen, die er eigenlijk op gericht zijn om elke vorm van achteruitstelling en discriminatie aan te pakken. Want ik geloof dat elk individu dezelfde kansen moet krijgen. En dat één van de hindernissen daartoe juist vooroordelen en discriminatie zijn. Dat is een heel belangrijk beleid dat we ter zake proberen te voeren, en ten tweede proberen we ook een beleid te voeren waarbij we duidelijk maken aan de mensen dat de multiculturaliteit een gegeven is, een realiteit is, die we kunnen al of niet kunnen willen of niet, maar dat willen wij in Mechelen opbouwen, dat dat demonstreerbaar is, dat we daarvoor die moeten omhelzen en dat we moeten proberen allemaal samen deel te zijn, een volwaardig deel te zijn van de Mechelse realiteit. En ik denk dat dat beleid redelijk gewerkt heeft, als ge kijkt naar het resultaat dat het Vlaams Blok heeft gehaald in onze stad. Ze zijn daar gestopt.

Marlies: Denkt u dat deze visie een invloed heeft gehad, op welke manier dat u toch de informatiecampagne heeft gevoerd?

Bart Somers: Als zij een impact heeft gehad, is dat ik de mensen beschouw als volwassen mensen en dat ik wat huiverachtig sta tegen een vorm van paternalisme. Ik ben daar nogal geïnspireerd door Yves Desmet, stadsgenoot en hoofdredacteur van De Morgen, die daarover een heel mooi editoriaal heeft geschreven, waar ik het eigenlijk volkomen mee eens was, en ik vind een, een beleid dat nogal paternalistisch is naar mensen toe, altijd weinig ontvoogdend. Ik geloof in een ontvoogdende en emancipatorische aanpak, en beschouw ook mensen van alle achtergronden altijd als volwassen mensen die in staat zijn een eigen oordeel te vormen en een eigen mening te ontwikkelen.

Marlies: En u vindt niet dat het stadsbestuur daar heel veel moeite in moet doen, om bepaalde meningen, of bepaalde opvoeding moet geven, bij wijze van spreken, of toch een minimum aan informatie dan te verstrekken?

Bart Somers: Een minimum van informatie verstrekken, absoluut, ik vind dat absoluut de opdracht van de stad, maar altijd ook een informatie, ja, dat vind ik heel belangrijk dat een stad dat doet, maar altijd op een gelijkwaardige basis, op een juiste basis. Wij hebben heel veel informatiekanalen en wij hebben deze informatiekanalen volwaardig gebruikt om ook allochtone mensen die niet Belg zijn te overtuigen, of te informeren, niet te overtuigen, te informeren over de mogelijkheid om mee te stemmen.

Marlies: Ja. Maar dus wel informeren, niet overtuigen?

Bart Somers: Ah, ik zou niet weten waarom ik ze zou moeten overtuigen, het is een recht, het is geen plicht om gaan te stemmen. We hebben niet de stemplicht ingevoerd. Dus ik vind, als het een recht is, dan moeten we de mensen informeren over hun recht, maar hun overtuigen, dat is de rol van de politieke partijen, niet die van de overheid. Ik vind het de rol van politieke partijen, om mensen te overtuigen om te stemmen, als zij geen stemplicht hebben, zo is dat in landen waar geen stemplicht is, daar zijn het vooral de politieke partijen die dat doen. En ten tweede, om een juiste keuze te maken voor welke partij ze moeten stemmen.

Marlies: Ja. Dan zijn we bij de politieke partijen beland, en dan ga ik over naar de VLD, want u bent daar natuurlijk ook voorzitter van. Hebben jullie daar een discussie gehad

over de, niet zozeer over het migrantenstemrecht, daar is waarschijnlijk voldoende discussie over geweest, maar over de manier van informatieverstrekking?

Bart Somers: We hebben daar met de partij geen discussie over gevoerd, nee. Wij hebben dat overgelaten aan onze lokale bestuurders, wij hebben daar intern niet over een bepaald standpunt over ingenomen. Maar het is evident dat wij, als tegenstander van dat migrantenstemrecht, natuurlijk een wat... wij geloven in de rechtsstaat, die wet die is er, dus wij geloven dat iedereen daar mag van gebruik maken, dat we zeker geen mensen moeten gaan verhinderen om er gebruik van te maken, wij gaan er wel van uit dat dat een debat is, een maatschappelijk debat is van zulk belang, dat iedereen eigenlijk wel weet dat er zoiets bestaat als migranten- , als stemrecht voor niet-Belgen die hier vijf jaar verblijven. En dat ... eigenlijk daarvoor, ja, een informatiecampagne kan zinloos zijn, dat iedereen moet oordelen op basis van zijn eigen lokale realiteit.

Marlies: Voordat het beslist was dat het naar de lokale besturen ging overgaan, heeft u dan een discussie gevoerd? Want Marino Keulen is natuurlijk ook lid van uw partij, en het is Marino Keulen die, of vanuit zijn kabinet, dat het idee komt van het over te laten aan de lokale besturen.

Bart Somers: Dat is een beslissing die de minister zelf heeft genomen. In zijn autonomie.

Marlies: En hij kan daar niet... Hij is natuurlijk bij de VLD, dus hij is ook niet echt voorstander van het migrantenstemrecht.

Bart Somers: Hij is geen... dat is de evidentie zelf. Maar ook als minister is hij iemand die de rechtsstaat respecteert en van oordeel is, dat als er een recht wordt gecreëerd, dat dan iedereen vrij is om van dat recht gebruik te maken, maar dat het niet de taak is van de overheid om de mensen op te roepen om dat recht nu te gebruiken. Ik denk dat dat iets is dat mensen, dat elke persoon individueel voor zichzelf moet uitmaken: ik heb niet de Belgische nationaliteit, ik heb daarvoor gekozen, vaak, om die niet te hebben, ik kan die ook verwerven, gemakkelijk nogmaals, de gemakkelijkste in heel Europa, en het is aan elk van die mensen zelf individueel om te bepalen, in eer en geweten, gebruik je dat recht of gebruik je dat niet. En ik vind niet dat de overheid, en ik denk dat dat ook de houding was van Marino Keulen, en daar sluit hij wat aan bij de VLD, dat de overheid de mensen moet zeggen van kijk, eigenlijk zoude ge dat recht nu moeten gebruiken. Vinden wij niet. Omdat dat juist de vrijheid is van elk individu om dat zelf te beslissen.

Marlies: U zegt net, het is niet evident dat een partij die tegenstander is van het migrantenstemrecht nu het migrantenstemrecht zwaar gaat promoten. Is dat ook één van de redenen dat u, als niet zo'n grote voorstander dan, ook niet heel hard promotie gevoerd heeft?

Bart Somers: Ik ben daar geen voorstander van, ik zal duidelijk zijn, ik ben daar *tegenstander* van.

Marlies: Een tegenstander ja. Als tegenstander, is het dan ook niet evident dat u ook zoiets heeft van, ik doe mijn plicht, mijn informatieplicht, maar voor de rest hou ik er mijn handen van af, want ik ben er eigenlijk tegen.

Bart Somers: Dat is niet mijn handen er van af houden, dat is een heel bewuste keuze. Allez, ik bedoel, ik vind daar ook niks verkeerd aan. Ik vind dat een heel juiste houding. Ik vind dat er een recht gecreëerd is voor de mensen, de mensen moeten geïnformeerd zijn over dat recht, maar ik vind helemaal niet dat ik mensen moet aanmoedigen om in deze of gene richting van dat recht gebruik te maken. Ik vind dat mensen volwassen genoeg zijn om zelf te oordelen, gebruik ik ja dan nee dat recht om gaan te stemmen. Ik vind dat helemaal geen, dat is niets van handen afhouden, ik vind het juist nogal manipulatief, als ge zou zeggen: "ge moogt dat niet gebruiken" zou ik heel fout vinden, zeggen van: "nee, gebruikt dat niet", zou ik fout vinden, dat heb ik niet gedaan. Maar ik vind ook het omgekeerde fout. Zeggen van: "ge moet dat nu gebruiken, want dat is nu uw

plicht, uw morele plicht om dat te doen.” Vind ik twee keer fout. We hebben een recht gecreëerd, de mensen moeten in eer en geweten beslissen: gebruik ik dat of gebruik ik dat niet.

Marlies: Los van de campagne rond migrantenstemrecht, wordt er informatie gegeven over de zogenaamde “snel-Belg-wet” in Mechelen?

Bart Somers: Algemene informatie, niet, niet, daar wordt ook geen campagne rond gevoerd, maar er is hier ook een algemene informatie die we in huis hebben, we hebben die wet bekendgemaakt in “Onder de Toren” en in andere informatiekkanalen, en als mensen zich op het stadsbestuur informeren, krijgen men daar exacte, juiste, accurate en goeie informatie, snel en efficiënt.

Marlies: U gaat niet actief naar de mensen toe, proberen toch die informatie extra te verstrekken?... Om ze meer bij beleid bijvoorbeeld te betrekken, want u zegt net van, ze zijn waarschijnlijk niet geïnteresseerd, als ze Belg worden zijn ze het misschien wel, misschien is het dan interessant om mensen...

Bart Somers: Maar er zijn de voorbije, er zijn informatiecampaagnes geweest, de voorbije jaren zijn ongeveer drie-, vierduizend Mechelaars, op de tachtigduizend, die die Belgische nationaliteit hebben verworven. Dat is massaal. Dus dat is het bewijs dat, dat mensen dat kennen, en daar ook gebruik van maken – wat ik een goeie zaak vind.

Marlies: En dat zijn geen mensen die, net die grens van zoveel jaar in België wonen hadden overschreden, op dat moment of zo... Dat is echt via een...

Bart Somers: Ik zou het niet weten. Ik heb daar geen analyse van laten maken. Maar het is wel massaal gebeurd. Dus wat een goeie zaak is.

Marlies: Dan tenslotte nog, straks komen een aantal meningvragen, die gaan ook kort zijn, maar heeft u tegenstand of kritiek ondervonden over deze informatiecampagne?

Bart Somers: Nee. Geen. Noch in de ene, noch in de andere richting. De oppositie heeft eigenlijk een beetje op gereageerd, collega Salmi heeft daar wat in de gemeenteraad over gepraat. Maar om nu te zeggen dat dat een heftige tegenreactie was, neen, want ik denk dat het ook elke partij of organisatie vrij stond om die campagne te voeren, en de folders waren gratis ter beschikking via het stadhuis.

Marlies: Ja. Denkt u dat u die mensen ook bereikt heeft via de stadsdiensten? De allochtone,... of de kiezers die stemgerechtigd waren via het migrantenstemrecht.

Bart Somers: Nee. Ik denk dat ik een heleboel mensen niet bereikt heb. Omdat veel van die mensen ook Nederlandsonkundig zijn. Mag ik me dan ook in alle eerlijkheid een vraag stellen, als ik Nederlandsonkundig ben, en ik woon hier in deze stad... mijn overtuiging stelt mij soms de vraag: hoe kunnen deze mensen op een zinvolle manier kennis nemen van de programma's van de verschillende partijen in Mechelen, want die zijn allemaal ééntalig Nederlands, we zijn hier in een Vlaamse stad, in het centrum van Vlaanderen, ééntalig Nederlands, waarbij heel het politieke debat in het Nederlands verloopt, ik vraag me af, iemand die de Nederlandse taal niet machtig is, wat nogal wat van deze mensen zijn, laten we daar eerlijk en correct in zijn, hoe kunnen die mensen op een zinvolle manier participeren aan het politieke debat? Ik denk dat niet. Ik denk dat helemaal niet. Tenzij dat zij ja, blindelings naar een stemhokje gaan, en daar een stem uitbrengen. Want ik heb geen enkele folder gezien, geen enkele brief gezien die niet in het Nederlands was.

Marlies: Ja, maar het zijn natuurlijk folders van de Vlaamse overheid.

Bart Somers: Nee nee, maar ik bedoel in de campagne, in de verkiezingscampagne zelf. Er is geen enkele politieke partij die het in deze stad nog maar zou durven om een folder in een andere taal dan het Nederlands te verspreiden, omdat dit een ééntalig Nederlandstalige stad is. Dus ik denk dat mensen die al, één de Belgische nationaliteit niet hebben, want als ge zegt: hebt ge die allemaal bereikt, want ik denk dat een belangrijk,

een niet onbelangrijk deel van die mensen zelfs de Nederlandse taal niet machtig is. Dus die mensen kunnen heel moeilijk participeren aan de politieke besluitvorming, veel meer door hun gebrekkige taalkennis, van het Nederlands, dan door het feit dat ze al dan niet geïnformeerd zijn over het uitoefenen van die stem. Dus ik denk het belangrijk is dat we de inspanningen om de mensen Nederlands te leren, om ze aan te moedigen het te leren, dat we die echt moeten optrekken. Dus daar ben ik wel van overtuigd.

Marlies: Ja. Ik heb nog een aantal meningsvragen. Heeft u nog veel tijd over nu?

Bart Somers: Ja, doe maar.

Marlies: Naar uw mening, denkt u dat het beter is om de Gewesten de campagne te laten voeren, zoals in Brussel en Wallonië gebeurd is, of om die te laten doen door de gemeentes, zoals in Vlaanderen is gebeurd.

Bart Somers: Ik vind eigenlijk dat u nogal overtuigd lijkt van het feit dat er een campagne moet gevoerd worden, ik weet niet of er een campagne móet gevoerd worden, er wordt ook geen campagne gevoerd over zoveel zaken. Er zijn in onze samenleving honderden, duizenden rechten waarover mensen beschikken, daar voeren we ook allemaal geen campagnes rond. Dus ik vind dat dat een recht is, gecreëerd, het is aan elk individu om dat recht al dan niet uit te oefenen. Ik denk dat in de algemene benadering, als er verkiezingen op komst zijn, dat men in de algemene informatie kan zeggen van, kijk, deze mensen, of u hebt, als ge vijf jaar hier woont, en ge hebt niet de Belgische nationaliteit en ge hebt een legale verblijfplaats gedurende vijf jaar, kunt ge uw stem uitbrengen, vind ik in een algemene campagne meegenomen, vind ik, als het Gewest dat doet, vind ik dat op zich zinvol. Maar ik denk dat dat ook een algemene informatiecampagne moet zijn, zoals we die voeren voor iedereen. En ik vind niet dat daar een heel intensieve campagne moet bij te
pas komen.

Marlies: Ja. Maar stel dat er dan een algemene informatiecampagne komt, is het dan efficiënter om het via het Gewest te laten doen, of via de gemeentes?

Bart Somers: Ik vind dat, het Gewest, dat gaat ook. De gemeente kan daar haar verantwoordelijkheid in nemen, ik vind dat dat mekaar, dat dat complementair kan zijn, ik vind dat het ook zinvol kan zijn dat het Gewest daar ook een campagne in voert, en een algemene informatiecampagne over: binnenkort zijn het gemeenteraadsverkiezingen, dat zijn de spelregels, die mensen mogen stemmen, opgelet: als ge 18 jaar zijt, moogt ge gaan stemmen, opgelet: als ge vijf jaar in ons land leeft dan kunt ge uw stem uitbrengen, er is stemplicht dat betekent ge moet gaan stemmen. Ge kunt u ook kandidaat stellen,... en zo kunt ge ne lijst maken. Een algemene informatiecampagne lijkt me zinvol, en dat het Gewest daar een steentje toe bijdraagt vind ik een goeie zaak.

Marlies: Heeft u een idee of “de doelgroep”, tussen aanhalingstekens, daadwerkelijk geïnteresseerd is in het migrantenstemrecht?

Bart Somers: Ik ben er van overtuigd dat ze er niet geïnteresseerd is, want de cijfers bewijzen dat. Ondanks alle grote, de grootste informatiecampagne is het maatschappelijk debat geweest, het politiek debat geweest, dat twee jaar heeft aangesleept. Waarover bijna een regering is gevallen, waarover heel veel poeha is geweest. En dat is eigenlijk de grootste informatiecampagne die we de voorbije hebben gehad rond een politiek thema. En er zijn nog heel veel steden die enorme inspanningen hebben gedaan om die mensen individueel aan te schrijven, soms in hun eigen taal, om hen te overtuigen om te komen. Er zijn de zelforganisaties geweest, die hebben getracht om die mensen ook allemaal te motiveren om te komen stemmen. En dan stel ik vast dat in heel veel steden minder dan 10% is komen stemmen. Dus dan is dat het beste bewijs, dat die betrokken groep, en nogmaals, die groep bestaat niet als groep, het merendeel van die mensen, de overdonderende meerderheid van die mensen, totaal niet geïnteresseerd is om gaan te stemmen.

Marlies: Denkt u dat de samenstelling van de huidige coalitie, dus de coalitie van voor de verkiezingen, belangrijk was in de informatiecampagne? Denkt u dat die mee bepaald heeft hoe dat die campagne is verlopen?

Bart Somers: ... Dat weet ik niet, ik heb geen kristallen bol. Ik zou niet weten, mocht er een andere coalitie geweest zijn, of dat die campagne anders zou zijn, dat weet ik niet he. We hebben een tamelijk brede coalitie, Spirit zit daarin, Groen! zit erin, CD&V, NV-A en VLD. Dat waren de partijen van de meerderheid. Ik weet niet, ik kan niet, ik heb geen referentiepunt, dus ik weet niet wat er zou gebeurd zijn mocht er een andere coalitie zijn, er is maar één realiteit, dat is de realiteit die we nu kennen, er is geen tweede dimensie, waar ik even naartoe kan springen om te zeggen van hoe zou het dan zijn. Ik heb daar geen idee van, ik kan daar eigenlijk niet zinvol op antwoorden.

Marlies: Maar het is natuurlijk wel zo, dat u als VLD-voorzitter het u moeilijk kunt permitteren dat er in uw stad een heel brede campagne wordt gevoerd.

Bart Somers: Ik ben in Mechelen ben ik niet VLD-voorzitter, in Mechelen ben ik burgemeester. Bewijzen: de lijst waarmee ik de verkiezingen heb gewonnen, dat is geen VLD-lijst, dat is een VLD-CD&V-Groen! lijst. In het stadsproject Mechelen ben ik niet VLD-voorzitter, in Mechelen ben ik burgemeester, die twee zijn alletwee gescheiden.

Marlies: Volledig gescheiden?

Bart Somers: Ik ben VLD'er, maar in Mechelen ben ik VLD-burge, ben ik burgemeester van een coalitie. En de burgemeester beslist niet over die campagne. Het is het schepencollege, het college van burgemeester en schepenen die dat beslist. Het is het schepencollege, gedragen door een meerderheid, de meerderheid in Mechelen was Spirit, Groen!, CD&V, NV-A en VLD.

Marlies: Ja, maar heeft u niet bepaald gewicht toch in die meerderheid, u bent natuurlijk burgemeester?

Bart Somers: Maar als burgemeester moet ik iedereen juist respecteren, moet ik proberen de consensus te behouden. Dat is de taak van de burgemeester.

Marlies: We zijn aan het einde van de vragen aan het komen. Denkt u dat het migrantenstemrecht een verschil heeft gemaakt in de uitslag van de verkiezingen, zowel in Mechelen als nationaal?

Bart Somers: Ik denk dat dat geen enkel verschil heeft gemaakt. Wat wel een verschil heeft gemaakt, is natuurlijk het feit dat er heel veel nieuwe Belgen zijn bijgekomen. Dat dus het aandeel van de allochtone kiezers,... de allochtone kiezers binnen het Belgische electoraat, dat dat enorm is toegenomen. Dat heeft wel een enorm verschil gemaakt, dat denk wel ja.

Marlies: In Mechelen zijn het natuurlijk ook maar een 200-tal kiezers in totaal.

Bart Somers: U vergist zich, er zijn ongeveer 10% procent van het electoraat is allochtoon.

Marlies: Ja, maar de niet-Belgen bedoel ik.

Bart Somers: Ja maar die maken het verschil niet. Ik denk in steden zoals Antwerpen, is de sociologische verschuiving, waarbij we zien dat er een groeiend aandeel is van mensen met een allochtone achtergrond, mensen die aan de stemplicht onderworpen zijn, omdat ze Belg zijn, die hebben weliswaar een heel grote impact gehad op de verhoudingen in de steden. Daar ben ik echt van overtuigd. Omdat mij opvalt, en dat is hetgeen wat mij enorm bezorgd maakt, dat is dat ik... als ik kijk op de manier waarop er campagne wordt gevoerd in winkels en in nachtwinkels en in allochtone winkels, in winkels waar vaak allochtone mensen de zaak uitbaten, en ik zie naar de vitrine, dan zie ik dat... alle partijen, dat de partij niet zo belangrijk is maar de kleur belangrijk is, van de kandidaat. Ik zie liberale, socialistische, christen-democratische kandidaten, ze hebben één ding

gemeen: hun huidskleur. Dan denk ik “eigen volk eerst”, en dan ben ik ongerust. Want dat is etnisch stemgedrag.

Marlies: Kan dat ook niet betekenen, dat die mensen iets hebben van, wij hebben hier allochtone belangen, wij zijn een groep mensen, of een verzameling individuen die een aantal... problemen samen hebben? Is dat dan geen teken van, ja, hier is een groep mensen die nood heeft aan een vertegenwoordiging, die er niet is?

Bart Somers: Dat is de, dat is het verhaal van Vlaams Belang van Borgerhout.

Marlies: Ik weet het niet.

Bart Somers: Ik zeg het u, dat is exact het verhaal wat u nu vertelt, dat is exact het verhaal dat het Vlaams Belang in Borgerhout zeggen, van wij zijn een groep van autochtone mensen, die dreigen overspoeld te worden, en die hun belangen moeten verdedigd worden. En wat bindt, ons? Onze huidskleur, onze etnische achtergrond.

Marlies: Dus u ziet daar eigenlijk een soort van nationalisme, tussen aanhalingstekens, ...

Bart Somers: Nee, dat is, ik gebruik het woord nationalisme niet, *etnisch*, en ik zeg heel duidelijk etnisch stemgedrag. Dat is, dat is, dat is, dat is, daar ben ik absolute tegenstander van. Want dat is inderdaad zeer gevaarlijk. Want dat leidt tot segregatie en dat is exact dezelfde reflex als het eigen volk eerst. Als ik naar die vitrines zie, dan zie ik “eigen volk eerst”. En eigen volk, dat is een eigen etnisch-culturele groep, dat vind ik niet goed. Omdat ik hoop dat mensen die in stemhokjes staan, niet omwille de huidskleur van iemand, want dat is racisme, dat is duidelijk racisme, dat ze stemmen omwille van de politieke overtuiging van die mensen.

Marlies: Maar kan het niet zijn dat ze die kandidaten bijvoorbeeld interessanter vinden, omdat ze juist die belangen aanhalen, die belangen aanhalen die zij belangrijk vinden?

Bart Somers: Maar nee, want die mensen staan niet op één lijst, hoe kan dat, hoe kan je dat uitleggen dat in die winkelvitruine hangt een liberale, een blauwe affiche, een rode affiche, een groene affiche, een oranje affiche, en al die mensen hebben één ding gemeen: hun huidskleur. Dan zeg ik, dus ja, die liberaal, mensen hebben eigenlijk niet gezien of dat dat een liberaal is, of een christendemocraat of een socialist is, maar wel dat dat iemand is van hun groep. Dat is, ik heb daar geen ander woord voor, dat is nationalisme, als gij dat wilt, dat is “eigen volk eerst”. Er is geen ander woord voor, dan dat. Als ge morgen in een winkel in Borgerhout, het omgekeerde zou gebeuren, dan zouden we allemaal zeggen, dat is toch wel racisme, dat is toch wel vies, dat is toch wel beduimeld, dat is toch wel “eigen volk eerst”. Want die mensen, wat zeggen die in hun campagne, als hun verhaal juist is, dan zeggen die ‘wij gaan de belangen van onze groep goed verdedigen’. Dat is toch “eigen volk eerst”?

Marlies: Ja, maar misschien heeft die groep daar behoefte aan? Er bestaan ook Vlaamse partijen bijvoorbeeld, en dat is ook ergens, de NV-A is ook een Vlaamse partij, profileert zich daar ook op?

Bart Somers: Nee, die profiteert zich niet op etnisch stemmen. Dat is het verschil tussen een democratische nationalistische partij en een extreemrechtse partij, dat is, ik ga er van uit, dat een democratische partij zegt “alle mensen die hier wonen behoren tot onze gemeenschap”. En ik kijk niet naar de huidskleur, ik kijk naar het engagement van die mensen of naar hun andere, economische en sociale belangen, of dergelijke meer, maar niet naar hun etnische achtergrond. Ik ga u niet helpen omdat je de juiste huidskleur hebt, maar ik ga u helpen omdat je in een objectieve situatie van achteruitstelling zit.

Marlies: Hm, ok, kan het dan niet zijn, dat het juist die mensen zijn, omdat die,... nee, afijn, laat maar.

Bart Somers: Nee, zeg maar.

Marlies: Kan het niet zijn, dat dat juist die mensen zijn die, democratische mensen zijn, die beter op de hoogte zijn van die belangen, van die... maar er gewoon niet in slagen van een eigen groep te vormen?

Bart Somers: Dus het feit dat je de juiste huidskleur hebt, bepaalt dat je beter op de hoogte bent van die belangen?

Marlies: Nee nee.

Bart Somers: Hoe komt het dat in al die winkels, nooit een autochtoon daartussen hangt? Dat het alleen maar allochtonen zijn?

Marlies: Die spreken toch beter aan waarschijnlijk, ik weet het ook niet.

Bart Somers: Dat is toch wel iets waar we ons vragen over moeten stellen, waar we ons toch heel bezorgd over maken. Maar dat is toch *etnisch stemmen*. We moeten daar voor opletten, we moeten opletten dat we in zoiets niet terecht komen, ik ben daar heel bezorgd over. En ik, ik ben heel fier en trots dat hier een liberale vrouw met een allochtone achtergrond op mijne lijst verkozen is, gemeenteraadsverkiezingen, Fatna El Maslouhi, liberale, maar ik ben wel heel bezorgd over etnisch stemgedrag. Ik vind dat een heel gevaarlijke evolutie.

Marlies: Zij is toch ook bij heel veel... discussies en groepen, bij allochtonen toch zich gaan altijd gaan profileren. Ik heb een aantal debatten met haar gezien, dat waren toch ook altijd in die, in die groepen. Is dat dan ook gerechtvaardigd?

Bart Somers: Nee, nee. Want als je haar interviews hebt gelezen in De Morgen en in De Standaard, dan vond ik dat wel een heel juiste houding van haar. Ze zegt van, ik wil niet de excuus-truus zijn, ik wil mij bezighouden met economie en veiligheid en al wat je wil. Zij zegt, ik ben niet iemand die in de politiek is gestapt om mij te profileren op allochtone problematiek. Dat vind ik een heel juiste en consequente houding. Maar als het jeugdhuis Rzoezie een debat wil, wat doet zij, het jeugdhuis Rzoezie maakt die fout, door háár uit te nodigen. Ze hebben mij niet gevraagd, ze hebben haar gevraagd, ze hebben niet mijn partij gevraagd, ze hebben haar gevraagd. En ik vraag me dan af, in wat zijn ze geïnteresseerd, zijn ze geïnteresseerd in liberalen, of zijn ze geïnteresseerd in allochtonen? Dat is de vraag die Fatna, daar in dat jeugdhuis als eerste ook heeft gesteld. Ze heeft gezegd, ik zit hier niet als allochtoon, ik zit hier als liberaal.

Marlies: Ja, ik was erbij, en dat was ook zo.

Bart Somers: Dat is dus een juiste houding. En dat is heel beangstigend, ik vind dat een heel beangstigende evolutie van de samenleving.

Marlies: Goed. Tenslotte nog: heeft u in Mechelen eigenlijk vooral aan de informatieplicht willen voldoen, of was het de bedoeling om echt alle mensen in het stemhokje te krijgen, een zo groot mogelijk publiek aan te spreken?

Bart Somers: Ja, wij leven in een heel eenvoudig land he, het overgrote deel van electoraat dat kan gaan stemmen, heeft stemplicht. Dus als politieke partij ben ik niet eens niet meer verplicht om de mensen te overtuigen, ik vind dat een slecht systeem. We laten de mensen tegen hun zin gaan stemmen, ook niet-geïnteresseerde mensen moeten gaan stemmen, dus wij leven in een heel raar land, in één van de weinige landen in de wereld waar dat bestaat. Dus partijen moeten geen inspanningen meer doen om het overgrote deel van het electoraat te laten stemmen. En die andere honderden, paar honderd, zijn een marginaal deel op de totaliteit van die 55.000 kiezers. Dus ik denk dat politieke partijen heel gemakkelijk hun inspanningen richten tot den groten hoop, die moet gaan stemmen, trachten hun te overtuigen om voor onze partij te stemmen, anderen voor hun partij, eerder dan mensen te overtuigen om gáán te stemmen. Dus dat, dat ondergraaft de legitimiteit van de democratie. Omdat wij als politieke partijen niet meer moeten uitleggen, waarom het zo belangrijk is dat je moet gaan stemmen. In andere landen is dat het eerste wat een politieke partij moet doen, dat is mensen zo ver krijgen dat ze naar het

stemhokje gaan. En dan twee, dan is het de bedoeling dat ze in dat stemhokje dan voor de juiste partij stemmen.

Marlies: Goed. Mijn laatste vraag, maar die heeft u ook al beantwoord, is of u zelf voorstander bent van het migrantenstemrecht, en waarom, maar...

Bart Somers: Ik denk dat ik daar voldoende op geantwoord heb;

Marlies: Ok, ik kom aan het einde, heeft u nog iets toe te voegen, of een andere...

Bart Somers: Ik denk dat gij mij volledig hebt ondervraagd.

Marlies: Goed, heel hard bedankt.

Bart Somers: Graag gedaan.

Bijlage 4. Lijst interviews respondenten in Leuven en Mechelen

Respondenten Leuven (RL)

<i>Respondent</i>	<i>Gevonden via vereniging</i>	<i>Datum interview</i>	<i>Duur interview</i>
RL1	Kameroenese vereniging	24.10.2006	01:07:33
RL2	Nepalese vereniging	31.10.2006	00:22:09
RL3	Indonesische vereniging	01.11.2006	00:31:28
RL4	Nepalese vereniging	01.11.2006	00:32:53
RL5	Marokkaanse vereniging	01.11.2006	00:21:06
RL6	Wereldfeest	02.11.2006	00:26:52
RL7	Marokkaanse vereniging	05.11.2006	01:01:45
RL8	Multiculturele vereniging	05.11.2006	00:28:01
RL9	Wereldfeest	05.11.2006	00:35:29
RL10	Pangaea	07.11.2006	00:16:55
RL11	Wereldfeest	07.11.2006	00:14:25
RL12	Indonesische vereniging	07.11.2006	00:17:08
RL13	Koerdische vereniging	08.11.2006	00:24:33
RL14	Pangaea	08.11.2006	00:19:28
RL15	Nepalese vereniging	10.11.2006	00:19:18
RL16	Wereldfeest	22.12.2006	00:22:11
RL17	Wereldfeest	28.12.2006	00:20:10
RL18	Wereldfeest	27.02.2007	00:31:10

Respondenten Mechelen (RM)

<i>Respondent</i>	<i>Gevonden via vereniging</i>	<i>Datum interview</i>	<i>Duur interview</i>
RM1	Marokkaanse vereniging	31.09.2006	00:21:27
RM2	Marokkaanse vereniging	09.11.2006	00:22:25
RM3	Marokkaanse vereniging	03.12.2006	00:15:16
RM4	Multiculturele vereniging	07.12.2006	00:19:40
RM5	Russische vereniging	07.12.2006	00:22:48
RM6,7&8	Marokkaanse vereniging	18.12.2006	00:27:03
RM9	West-Afrikaanse vereniging	24.02.2006	00:26:52
RM10	West-Afrikaanse vereniging	24.02.2006	00:16:17
RM11	West-Afrikaanse vereniging	24.02.2006	01:09:30

Bijlage 5. Vragenlijst stemgerechtigden

Van deze vragenlijst bestond ook een Engelse en Franse versie

Vragenlijst stemgerechtigden en theoretisch kader – Nederlands

Inleiding

Dit interview voer ik uit voor mijn thesis in de politieke wetenschappen aan de KULeuven. Ik wil onderzoeken hoe de participatie van niet-EU-burgers aan de gemeenteraadsverkiezingen verloopt. Via dit interview wil ik te weten komen wie aan de laatste verkiezingen heeft deelgenomen, en waarom dit zo is.

Eerst zal ik u een aantal vragen stellen over uzelf, daarna een aantal vragen over het stemrecht en tenslotte enkele vragen over hoe uzelf tegenover de politiek staat.

Het interview zelf zal ongeveer een half uur duren. Ik zal het opnemen op cassette. Wat u zegt, is vertrouwelijk tot aan de thesisverdediging. In de thesis zal ik de gesprekken uitgeschreven weergeven. U heeft ook steeds de mogelijkheid om informatie te weigeren. Het is belangrijk dat u zo juist mogelijk antwoordt, dus neemt u rustig de tijd om te antwoorden. Wanneer er iets onduidelijk is, mag u steeds uitleg vragen. U bent alvast bedankt voor uw medewerking.

Informatie respondent

(Niet vragen, invullen)

- 0.1) Gevonden via
vereniging.....
- 0.2)
Stad.....
- 0.3) Taal
interview.....
- 0.4) Datum
interview.....
- 0.5) Plaats interview.....
- 0.6) Start interview (uur:
minuten).....

1) Vragen over uzelf

We beginnen met een aantal korte vragen over uzelf.

1.1) Bent u lid van een vereniging?

→ Welke?

→ Wat voor activiteiten?

→ Eigen rol daarin?

Hier peilen we naar rekruteringsnetwerken.

1.2) Hoe lang woont u al in België?

Hier vragen we ons af of de respondent in kwestie wel degelijk stemgerechtigd is.

1.3) Welke nationaliteit heeft u?

Deze vraag dient om later in het gesprek eventueel naar het land van herkomst te refereren.

1.4) Welke was uw opleiding?

Via deze vraag willen we te weten komen of opleiding, zoals in het Civic Voluntary Model beweerd wordt, een invloed heeft op politiek engagement.

→ Heeft u in uw opleiding veel te maken gekregen met politiek?

Hier willen we weten of de respondent in zijn/haar opleiding kennis heeft opgedaan over politiek.

1.5) Heeft u nog iets toe te voegen aan de vragen die tot nu toe gesteld zijn? Heeft u nog vragen?

2) Vragen over het stemrecht

Nu ga ik u enkele vragen stellen over het stemrecht voor buitenlanders.

2.1) Hebt u informatie gekregen over het stemrecht voor buitenlanders?

→ Van wie?

→ Wanneer?

→ Welke informatie?

Dit is een vraag in het kader van het politieke debat over de registraties, maar kan ook over politieke kennis gaan.

→ Was de informatie duidelijk voor u?

Deze vraag was bedoeld als een vraag naar geïnformeerd zijn, en niet naar taalbeheersing. Sommige respondenten antwoordden echter dat het Nederlands een belemmering was in de informatie die ze al dan niet kregen.

→ Leek de procedure om zich in te schrijven moeilijk?

Deze vraag is om te testen of de drempel om zich in te schrijven in hun ogen groot was. (maatschappelijke kwetsbaarheid).

2.2) Zijn er mensen die geprobeerd hebben u te overtuigen om deel te nemen aan de verkiezingen?

→ Welke mensen?

→ Heeft dit u beïnvloed?

Deze vraag is die naar rekruteringsnetwerken.

2.3) Bent u gaan stemmen de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen?

→ Waarom?

Afhankelijke variabele.

Indien ja:

2.4) Bent u ook gaan stemmen?

Indien ja:

2.5) Voor welke partij?

→ Waarom?

Politiek debat: migrantenstemrecht zou politiek links bevoordelen.

2.6) Gekozen eerder voor de individuele kandidaten, of eerder voor de partij?

→ Waarom?

Rekruteringsnetwerken.

2.7) Bent u, behalve voor deze afgelopen verkiezingen, al eerder gaan stemmen in uw leven?

Indien ja:

→ Waar?

→ Voor welke verkiezingen? (lokaal, nationaal,...)

Maatschappelijke kwetsbaarheid.

2.8) Denkt u dat het voor deze verkiezingen dit belangrijk is, dat u (nooit) eerder bent gaan stemmen?

Maatschappelijke kwetsbaarheid.

2.9) Bent u van plan om de volgende gemeenteraadsverkiezingen, in 2012, te gaan stemmen?

→ Waarom?

Indien ja: Al een idee voor welke partij?

Afhankelijke variabele.

2.10) Wat vindt u zelf van dit stemrecht voor buitenlanders?

2.11) Heeft u iets gehoord van het resultaat van het aantal inschrijvingen?

Politieke interesse.

→ Wat vindt u daarvan?

Politieke voorkeur / indicatie van partijaffiliatie.

2.12) Heeft u iets gehoord van de uitslag van de verkiezingen?

Politieke interesse.

→ Wat vindt u daarvan?

Politieke voorkeur / indicatie van partijaffiliatie.

2.13) Heeft u nog iets toe te voegen aan deze vragen over het stemrecht? Heeft u nog vragen?

3) Vragen over hoe uzelf tegenover politiek staat

Er volgen nu enkele vragen die gaan over hoe uzelf tegenover politiek staat.

3.1) Vindt u politiek interessant?

→ Waarom?

Politieke interesse.

→ Wat voor politiek boeit u het meest? Is dat lokale, Vlaamse, nationale, internationale politiek, of de politiek in uw land van herkomst?

Politieke interesse en betrokkenheid op België versus land van herkomst.

3.2) Volgt u vaak het nieuws?

→ Via welke media?

Politieke interesse.

→ Welk politiek nieuws volgt u het meest?

Politieke interesse en betrokkenheid op België versus land van herkomst.

3.3) Vindt u van zichzelf dat u veel over politiek weet?

Politieke kennis

→ Over welke politiek?

Betrokkenheid op België versus land van herkomst.

3.4) Is er bij de Belgische politieke partijen één partij die u specifiek graag heeft?

→ Welke?

→ Waarom?

Partijidentificatie.

3.5) Is er bij de Belgische politieke partijen één partij die u absoluut niet graag heeft?

→ Welke?

→ Waarom?

Issue engagement.

3.6) Bent u lid van een politieke partij?

→ Welke?

→ Waarom?

Partijidentificatie.

3.7) Vertrouwt u het Belgische politieke systeem?

→ Waarom?

Politieke machteloosheid.

3.8) Vertrouwt u de Belgische politici?

→ Waarom?

Politieke machteloosheid.

3.9) Heeft u het gevoel dat politici naar u luisteren?

→ Waarom?

Politieke machteloosheid.

3.10) Vindt u dat politici voldoende rekening houden met allochtonen?

→ Waarom?

Politieke machteloosheid.

3.11) Zou uw stem iets kunnen veranderen?

→ Waarom?

Politieke machteloosheid.

3.12) Heeft u aan deze vragen over politiek nog iets toe te voegen? Heeft u nog een vraag?

Einde interview

We zijn aan het einde gekomen van dit interview.

4.1) Heeft u nog iets toe te voegen aan wat u gezegd heeft?

4.2) Heeft u nog vragen?

Heel erg bedankt voor dit interview.

4.3) (Niet vragen, invullen): einde interview